

POLAZNA STUDIJA PRIVREDNIH SEKTORA

Projekt finansira

Projekt implementira

Uz podršku

Izdavač
Agencija za razvoj preduzeća *Eda*
Banjaluka

Za izdavača
Zdravko Miović

Urednik
doc. dr Stevo Pucar

Lektura i korektura
Ivan Jevđović

Dizajn
Nenad Savković

Priprema za štampu
Ivan Jevđović

Štampa
GRAFID d.o.o.
Banjaluka

Za štampariju
Branislav Ivanković

Tiraž
300

ISBN

Polazna studija privrednih sektora

2013

Ova publikacija je izdata uz podršku Švedske agencije za međunarodnu saradnju i razvoj „Sida“. Sadržaji u ovoj publikaciji u potpunosti odražavaju mišljenje autorskog tima Agencije za razvoj preduzeća „Eda“, Banja Luka i ne mogu se smatrati zvaničnim stavovima Švedske agencije za međunarodnu saradnju i razvoj „Sida“.

Sadržaj

Izvršni sažetak.....	7
Uvod.....	11
1. Makroekonomska situacija u BiH, RS i FBiH.....	15
Makroekonomska situacija BiH.....	15
Makroekonomska situacija u RS.....	16
Makroekonomska situacija u FBiH.....	17
2. Analiza ekonomije na području koje pokriva projekat „CREDO Krajina“.....	19
Broj preduzeća i ukupan prihod.....	19
Zaposlenost i nezaposlenost.....	22
Izvoz.....	24
Dobit.....	24
Produktivnost.....	29
3. Podrška privredi na području koje obuhvata projekat „CREDO Krajina“.....	33
Mjere podrške MSP u Republici Srpskoj.....	33
Mjere podrške razvoju MSP u Unsko-sanskom kantonu.....	41
Donatorski projekti podrške razvoju MSP.....	44
Primjer mjera podrške MSP u okruženju – Republika Srbija.....	48
4. Sektorska ekonomsko-finansijska analiza.....	53
Poljoprivreda, ribarstvo i šumarstvo.....	53
Proizvodnja hrane i pića.....	55
Tekstil.....	58
Proizvodnja papira i izdavačko-štamarska djelatnost.....	60
Proizvodnja hemikalija.....	63
Proizvodnja kože i obuće.....	65
Prerada drveta.....	67
Guma i plastika.....	70

Metalska industrija.....	72
Elektroindustrija.....	75
Ugostiteljstvo.....	78
Informaciono-komunikacione tehnologije.....	80
5. Rangiranje i odabir sektora sa najvećim potencijalom rasta.....	83
Kriteriji i metodologija odabira.....	83
Ocjena pozicije sektora prema definisanim kriterijima.....	84
Rangiranje i odabir sektora prema kompozitnom indeksu konkurentnosti i kvalitativnoj analizi.....	96
Geografska koncentracija odabranih sektora.....	98
Zaključci i preporuke.....	105
Literatura.....	107
ANEKS I	
Kvalitativna analiza u sklopu <i>Polazne studije privrednih sektora</i>	109

Izvršni sažetak

U prvom dijelu ove analize napravili smo „avionski“ snimak stanja ekonomije cijele zemlje i oba entiteta. Kad se sagledaju svi podaci, očigledno je da je svjetska ekonomska kriza dovela do recesije i stagnacije privrede u BiH. Ukupna socio-ekonomska situacija je u ovakvim okolnostima znatno pogoršana, a kriza se na veoma sličan način odrazila i u RS i u FBiH.

Sljedeći korak koji smo napravili je nešto dublja analiza područja koje pokriva projekat „CREDO Krajina“. Ovdje smo snimili stanje tog područja iz „helikopterske“ perspektive. Ono što se vidi iz podataka je da je privreda ovog područja uglavnom koncentrisana u nekoliko opština: Banjaluka, Bihać, Laktaši, Gradiška, Prijedor, Cazin i Doboj.

Područje ima 8,3 preduzeća na 1.000 stanovnika. To je na nivou prosjeka RS i FBiH, ali je mnogo ispod prosjeka Varaždinske županije (19 preduzeća na 1.000 stanovnika). Tu se vidi koliko stvarno zaostajemo. Uz to, privredna struktura je nepovoljna. Dominiraju trgovina, saobraćaj i građevinarstvo, a sektori prerađivačke industrije znatno zaostaju.

Najviše zaposlenih je, takođe, u trgovini, saobraćaju i građevinarstvu. Kod 2/3 opština nezaposlenost je viša od prosjeka, a u oko 1/2 opština nezaposlenost je jako visoka (više od 50%). Kad se sve uzme u obzir, nezaposlenost je ključna i najveća slabost ovog područja.

Što se tiče izvozne orijentacije privrede na ovom području, najveći izvoznici su metalska, drvoprađivačka i prehrambena industrija. Preduzeća ostvaruju solidnu dobit, uprkos krizi. Najviše dobiti ostvaruju trgovina i građevinarstvo, mada su i metalska i prehrambena industrija, te informaciono-komunikacione tehnologije veoma dobri po ukupno ostvarenoj dobiti.

Iznenaduje relativno mali broj sektora sa većim gubicima (ugostiteljstvo i saobraćaj). Svi ostali, bez obzira na teške uslove u kojima se nalaze, posluju pozitivno. Osim ugostiteljstva, nema nijednog drugog sektora u kom ima više radnika zaposlenih u gubitakima od broja zaposlenih u preduzećima koja posluju pozitivno. Neki od sektora (informaciono-komunikaciona tehnologija, proizvodnja hemikalija, guma i plastika) izuzetno su profitabilni, a većina, prema odnosu produktivnosti i plata, ima potencijal za nova radna mjesta.

Kao nastavak „helikopterskog“ snimka stanja privrede, analizirali smo i podršku koja se pruža preduzećima na projektnom području. Podrška privredi na području koje pokriva projekat „CREDO Krajina“ je fragmentisana, bez strateškog pristupa u usmjeravanju sredstava. Novčana podrška Vlade Republike Srpske sektoru MSP ogleda se kroz set podsticaja u najznačajnijim sektorima kao što su privreda-industrija, poljoprivreda, turizam, podrška razvoju tehnologija i podrška zapošljavanju. Mjere Vlade USK su u posljednje tri godine bile usmjerene ka izgradnji poslovne infrastrukture, poboljšanju pristupa kapitalu, podršci zapošljavanju mladih ljudi, te ublažavanju efekata ekonomske krize.

Pored domaćih aktera, podršku privredi su pružali i donatorski projekti. Program „TAM“, kroz prilagođene obuke, domaćim preduzećima prenosi know-how eksperata i iskusnih menadžera iz razvijenih zemalja, u svim oblastima njihovog poslovanja. Program „BAS“ pruža podršku razvoju domaćih preduzeća kroz pružanje finansijske podrške za korištenje poslovnih savjeta i usluga lokalnih konsultanata. Podrška projekta „FIRMA“ koncentrisana je na razvoj lanaca vrijednosti u tri odabrana sektora privrede BiH: metaloprerađiva, drvoprerađiva i turizam. Uključuje djelovanje kroz pet tzv. područja konkurentnosti: proizvod i produktivnost, tržišne veze, pristup finansijskim sredstvima, obuka i obrazovanje, te poslovno okruženje.

Poredili smo stanje u ovoj oblasti sa stanjem u okruženju. Za razliku od BiH, podrška privredi u Republici Srbiji je zasnovana na glavnim strateškim fokusima pa je mnogo obimnija, efektivnija i efikasnija.

Nakon „helikopterskog“ snimka stanja u privredi, u četvrtom dijelu prilazimo još bliže pojedinim sektorima i produbljujemo analizu za svaki od tih sektora. Ovdje ćemo iznijeti glavne zaključke. Sektor poljoprivrede, šumarstva i ribarstva posluje pozitivno, ali je daleko od toga da, sam za sebe, bude nosilac razvoja. Pri rangiranju u odnosu na ostale sektore, poljoprivreda ostvaruje performanse ispod prosjeka.

Prehrambena industrija prilično dobro posluje i ima značajan potencijal za razvoj. Njene performanse su značajno iznad prosjeka. Tekstilna industrija je na ivici rentabilnosti i teško da će iz tih

problema izaći u dogledno vrijeme. Ova industrija je daleko ispod prosjeka. Proizvodnja papira i izdavačko-štamarska djelatnost je nekad bila jedna od okosnica razvoja ovog područja, ali to danas više nije. Njene performanse su, takođe, znatno ispod prosjeka.

Proizvodnja hemikalija je izuzetno profitabilna, ali je ovaj sektor veoma mali i zapošljava mali broj radnika. Ispod prosjeka je po pitanju zaposlenosti, izvoza i prihoda, ali je značajno iznad prosjeka po produktivnosti i povratu na imovinu. Proizvodnja kože i obuće solidno posluje, dosta izvozi i zapošljava veliki broj radnika. Po većini pokazatelja je iznad prosjeka, osim po prihodu i produktivnosti.

Iako poneka preduzeća unutar sektora prerade drveta imaju značajne interne probleme, sektor kao cjelina dobro posluje i pokazuje značajan potencijal za budući razvoj. Performanse drvoprerađivačke industrije su značajno iznad prosjeka. Sektor gume i plastike je izuzetno profitabilan i, pored proizvodnje finalnih proizvoda, služi kao značajna podrška prehrambenoj, metalnoj i ostalim industrijama. Ispod prosjeka je po pitanju zaposlenosti, izvoza i prihoda, ali je značajno iznad prosjeka po produktivnosti i povratu na imovinu.

Metalska industrija pokazuje najbolje performanse prema većini aspekata važnih za razvoj. Ove performanse su „šampionske“, daleko iznad prosjeka po svim pokazateljima. Elektroindustrija, nekada jedan od glavnih sektora za razvoj ovog područja, danas ostvaruje skromne rezultate i više ne predstavlja sektor sa značajnim razvojnim potencijalom. Ova industrija, posmatrana u cjelini, ostvaruje performanse lošije od prosjeka.

Ugostiteljstvo bilježi vrlo loše rezultate. Mnoga radna mjesta su ugrožena u ovom sektoru. Ova djelatnost je, prema raspoloživim pokazateljima, u vrlo lošoj poziciji. S druge strane, sektor informaciono-komunikacione tehnologije je izuzetno profitabilan, u ekspanziji je i ima velike mogućnosti za dalji razvoj. Ovaj sektor je ispod prosjeka po pitanju zaposlenosti, izvoza i prihoda, ali je značajno iznad prosjeka po produktivnosti i povratu na imovinu.

Nakon „avionskog“ i „helikopterskog“ snimka privrede i dubinske analize pojedinačnih sektora, u petom dijelu rangiramo i odabiremo sektore sa najvećim potencijalom za rast. Prema dosadašnjoj kvantitativnoj analizi sljedeći sektori su rangirani iznad prosjeka: metalska industrija, informaciono-komunikacione tehnologije, guma i plastika, prehrambena industrija, drvoprerađivačka industrija, proizvodnja hemikalija, sektor kože i obuće. Ispod prosjeka su proizvodnja električnih mašina, poljoprivreda i šumarstvo, papir i izdavačko-štamarska djelatnost, tekstil i ugostiteljstvo.

Pored kvantitativne analize, kvalitativna analiza je obavljena tako da su prikupljena mišljenja i procjene relevantnih eksperata o budućim performansama sektora po pitanju rasta zaposlenosti, rasta prihoda (prodaje), rasta investicija, tehnološkog napretka, rasta izvoza i drugih oblasti. Prema kvantitativnoj i kvalitativnoj analizi izdvajaju se: metalska, prehrambena i drvoprerađivačka industrija. Ovo su, ujedno, i najveći prerađivački sektori.

Metalska industrija je vodeća privredna grana na projektnom području. Ovaj sektor ima velike potencijale, te posjeduje snažnu ljudsku i resursnu bazu, kao i dugu tradiciju koja omogućava održivi razvoj različitih djelatnosti. Prehrambena industrija se, takođe, na području koje pokriva projekat ubraja u razvijene grane. Tu su finansijski rezultati poslovanja kod većine preduzeća već godinama pozitivni. Drvoprerađivačka industrija ovog područja ima dugu tradiciju proizvodnje kvalitetnih drvnih sirovina i namještaja. Relativno jeftina i vješta radna snaga osigurava konkurentsku prednost, posebno za industriju namještaja.

Pored ova tri sektora, kao sektor na čijim lancima vrijednosti će se raditi u okviru projekta „CREDO Krajina“ je proizvodnja kože i obuće. Ovaj sektor, iako po analizi konkurentske pozicije zauzima solidno, ali nešto niže mjesto od ostalih sektora, prema kvalitativnoj procjeni posjeduje velike potencijale za stvaranje radnih mjesta. Naime, u ovaj sektor se u posljednjih nekoliko godina investira dosta stranog kapitala, jer se ova vrsta proizvodnje seli sa prostora Dalekog istoka, na područja bliža EU, a tu područje koje pokriva projekat „CREDO Krajina“ ima konkurentsku prednost.

Ova četiri sektora izabrana su kao glavni sektori za sektorsku podršku. Međutim, postoje još dva sektora koji imaju izuzetne performanse. Sektori informaciono-komunikacionih tehnologija i gume i plastike imaju najviši stepen profitabilnosti i produktivnosti, ali po ostalim kriterijima (zaposlenost, prihod, izvoz) zaostaju. Pošto su relativno mali, ovi sektori su idealni kao podrška drugim sektorima u poboljšavanju proizvodnje i produktivnosti i kao takvi su izabrani da budu uključeni u projekat „CREDO Krajina“.

Uvod

Analiza koja slijedi „Polazna studija privrednih sektora“ je jedan od rezultata prve faze projekta „CREDO Krajina“, koji implementira Agencija *Eda* iz Banjaluke. Projekat „CREDO Krajina“, kroz dvofazni proces podrške rastu i razvoju MSP-a, nastoji da ostvari otvaranje novih radnih mjesta uz očuvanje postojećih, da doprinese smanjenju siromaštva i poboljšanju ekonomskog položaja.

Ova analiza je jedan od koraka u tom procesu. Naime, jedan dio onoga što će biti kreirano kasnije u toku projekta će se temeljiti na ovom dokumentu. Ona bi trebalo da bude dijagnoza trenutnog stanja, što će poslužiti i kao početna tačka za dalje aktivnosti i kao osnova za valjanu „terapiju“.

Kako je jednom rekao Peter Drucker, veliki učitelj menadžmenta, *nema ništa uzaludnije, a ni opasnije, nego tražiti ispravan odgovor na pogrešno postavljeno pitanje*. Ova analiza je usmjerena na dolaženje do pravih pitanja i problema. Uzimajući to u obzir, prilikom njenog kreiranja nastojali smo da imamo sveobuhvatan i sistematičan pristup, bez suvišnih teoretskih rasprava, a sa posebnom zainteresovanošću za praktično stanje „na terenu“.

Mora se naglasiti da se ovdje radi o pokušaju dijagnoze stanja socio-ekonomskog razvoja u jednom posebnom, haotičnom, tranzicionom vremenu u BiH. Zbog toga, smatramo da su prikupljeni, objedinjeni i obrađeni podaci o 34 opštine i oko 8.400 preduzeća, iz dva statistički skoro potpuno odvojena entitetska sistema, svojevrsan iskorak u ovim poslovima.

Metodologija analize je relativno jednostavna. Jednim dijelom se bazira na standardnim obrascima, a drugim dijelom na konkretnim potrebama projekta „CREDO Krajina“ i specifičnom fokusu prema sektorima. U makroekonomskom dijelu, koji je zasnovan na standardnim obrascima, metodologija

se zasniva na analizi standardnih indikatora u toj oblasti. U dijelu koji je specifičan, pored standardnih (ukupan prihod, dobit, i dr.) analiziraju se i neki koji se rijetko koriste u BiH (dobit po radniku, odnos produktivnosti iskazane kao dobit po radniku i bruto plate radnika ili, jednostavno rečeno, odnos dobiti koju radnik stvara za preduzeće i njegove plate), a i neki koji su potpuno inovativni (kompozitni indeks konkurentnosti, izračunat kao prosjek pet indeksa: indeksa zaposlenosti, indeksa prihoda, indeksa produktivnosti, indeksa povrata na imovinu i indeksa izvoza).

Analiza ima 5 glavnih aspekata, ili dijelova analize, koji su fizički poredani jedan do drugog, a misaono međuzavisni i isprepleteni, i obuhvataju:

- makroekonomsku analizu BiH, RS i FBiH,
- analizu ekonomije na području koje pokriva projekat,
- mjere podrške privredi na području koje pokriva projekat,
- sektorsku ekonomsko-finansijsku analizu,
- rangiranje performansi i konkurentnosti i odabir privrednih sektora.

U prvom dijelu konstatuju se osnovna makroekonomska kretanja u BiH, RS i FBiH – ekonomski rast, zaposlenost, inflacija i dr. Drugi dio govori o ekonomiji područja, njenoj strukturi i performansama. Treći dio utvrđuje mjere podrške privredi koje su dostupne, a četvrti analizira performanse i upoređuje konkurentnost različitih privrednih sektora. Peti dio utvrđuje, upoređuje i rangira performanse i konkurentnost privrednih sektora i tu se daju preporuke o odabiru najkonkurentnijih sektora.

U Banjaluci, 26. 11. 2013.

1. Makroekonomska situacija u BiH, RS i FBiH

Makroekonomska situacija BiH

U periodu prije globalne finansijske i ekonomske krize, stope realnog rasta u BiH su iznosile preko 5%. Međutim, svjetska ekonomska recesija je dovela do smanjenja ekonomske aktivnosti u BiH. Nakon pada realnog BDP-a u 2009. godini za 2,9% i dvije godine krize sa vrlo skromnim stopama rasta, ekonomija u BiH ni u 2012. nije zabilježila ekonomski rast. Naprotiv, u 2012. godini se desio pad BDP-a od 1,1%, što predstavlja nazadovanje u odnosu na skromnih 0,7% iz 2010. i 1% iz 2011. godine. To je daleko ispod pretkriznih stopa rasta od preko 5%, neophodnih da bi se dostigao životni standard, ne samo razvijenih nego i većine tranzicionih zemalja i onih iz neposrednog okruženja.

Tabela 1. Pregled ključnih makroekonomskih indikatora BiH, 2007–2012.

	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Nominalni BDP (u milionima KM)	21.911,3	24.897,7	24.202,0	24.772,8	25.680,1	25.654,3
BDP, nominalna stopa rasta u %, (g/g)	12,7	13,5	-2,8	2,4	3,7	-0,1
BDP, realna stopa rasta u %, (g/g)	6,0	5,6	-2,8	0,7	1,0	-1,1
Stanovništvo (procjena, hiljade)	3.842,0	3.842,0	3.842,6	3.843,1	3.840,0	3.836,0
BDP per capita (u KM)	5.668,0	6.443,0	6.246,0	6.397,0	6.688,0	6.688,0
Broj nezaposlenih (registrovani)	526.636	492.819	497.581	516.949	529.690	543.390
Broj zaposlenih (registrovani)	668.257	689.924	680.161	668.567	679.510	688.340
Stopa nezaposlenosti (zvanična statistika), u %	44,0	42,1	42,2	43,6	43,8	44,1

U prvom dijelu ove analize napravili smo „avionski“ snimak stanja ekonomije cijele zemlje i oba entiteta.

Kad se sagledaju svi podaci, očigledno je da je svjetska ekonomska kriza dovela do recesije i stagnacije privrede u BiH.

Ukupna socio-ekonomska situacija je u ovakvim okolnostima pogoršana.

	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Stopa nezaposlenosti (ARS – ILO), u %	29,0	23,4	24,1	27,2	27,6	28,0
Prosječne plate (u KM)	630,0	752,0	790,0	798,0	816,0	826,0
Prosječne penzije (u KM)	266,1	328,0	341,0	333,0	338,0	336,0
Indeks potrošačkih cijena (prosječna godišnja promjena u %)	1,5	7,4	-0,4	2,1	3,7	2,1

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Ukupna socio-ekonomska situacija je u ovakvim okolnostima pogoršana, pogotovo kad se poredi 2008, kao posljednja „pretkrizna“, sa 2012. godinom. U ovom kriznom periodu zabilježeno je značajno povećanje broja nezaposlenih u BiH. Stopa administrativne nezaposlenosti povećala se sa 42,1% (2008) na 44,1% (2012) dok je po *Anketi o radnoj snazi* (ARS) realna stopa nezaposlenosti u BiH povećana sa 23,4% na 28% u istom periodu.

Makroekonomska situacija u RS

Sve ono što se na makroekonomskom planu događalo na nivou BiH je odraz onoga što se događalo u entitetima. U Republici Srpskoj su, u periodu prije globalne finansijske i ekonomske krize, stope realnog rasta iznosile preko 6%. Nakon pada od 3% u 2009. godini, u sljedeće dvije godine u RS su postignuti vrlo skromni rezultati sa stopama rasta od 0,8%. Može se slobodno konstatovati da je ekonomija RS u 2010. i 2011. stagnirala, a da je u 2012. godini čak i nazadovala (-1% BDP-a).

Tabela 2. Pregled ključnih makroekonomskih indikatora RS, 2007–2012.

	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Nominalni BDP (u milionima KM)	7.351,0	8.489,3	8.223,0	8.308,1	8.668,7	8.594,2
BDP, nominalna stopa rasta u %, (g/g)	12,3	15,5	-3,1	1,0	4,3	-1,0
BDP, realna stopa rasta u %, (g/g)	6,7	6,2	-3,0	0,8	0,8	-1,0
Stanovništvo (procjena, hiljade)	1.440,0	1.437,8	1.435,2	1.433,0	1.429,7	1.429,3
BDP per capita (u KM)	5.106,0	5.906,0	5.730,0	5.797,0	6.064,0	6.013,0

	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Broj nezaposlenih (registrovani)	139.825	135.102	139.536	145.343	150.344	153.225
Broj zaposlenih (registrovani)	258.236	259.205	258.634	244.453	238.956	238.178
Stopa nezaposlenosti (zvanična statistika), u %	34,0	34,2	35,5	37,3	38,7	39,3
Stopa nezaposlenosti (ARS – ILO), u %	25,2	20,5	21,4	23,6	24,5	25,6
Prosječne plate (u KM)	585,0	755,0	788,0	784,0	809,0	818,0
Prosječne penzije (u KM)	237,3	309,0	335,0	321,0	321,0	312,0
Indeks potrošačkih cijena (prosječna godišnja promjena u %)	1,1	7,2	-0,4	2,5	3,9	2,1

Izvor: Republički zavod za statistiku RS

Ukupna socio-ekonomska situacija je i u RS pogoršana pogotovo kad se poredi 2008, kao posljednja „pretkrizna“, sa 2012. godinom. U ovom kriznom periodu zabilježeno je značajno smanjenje broja zaposlenih u RS. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku RS, prosječan broj zvanično zaposlenih u 2008. je bio 259.000, a u 2012. godini taj broj je bio za 21.000 manji – 238.000. Stopa administrativne nezaposlenosti povećala se sa 34,2% (2008) na 39,3% (2012) dok je po *Anketi o radnoj snazi* (ARS) realna stopa nezaposlenosti u BiH povećana sa 20,5% na 25,6% u istom periodu.

Kriza se na veoma sličan način odrazila i u RS i u FBiH.

Makroekonomska situacija u FBiH

Svjetska ekonomska kriza dovela je do značajnog smanjenja ekonomske aktivnosti i u FBiH. U 2009. godini je zabilježen pad od 2,8%, a sljedeće dvije godine imamo skromne stope rasta, od 0,7% i 1,4% u 2010. i 2011. godini, respektivno. U 2012. je opet zabilježen pad BDP-a od 1,1%.

Tabela 3. Pregled ključnih makroekonomskih indikatora FBiH, 2007–2012.

	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
Nominalni BDP (u milionima KM)	13.743,1	15.647,0	15.230,6	15.615,1	16.208,1	16.469,1
BDP, nominalna stopa rasta u %, (g/g)	13,1	13,9	-2,9	2,5	3,2	0,4

	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
BDP, realna stopa rasta u %, (g/g)	7,0	5,4	-2,8	0,7	1,4	-1,1
Stanovništvo (procjena, hiljade)	2.328,4	2.327,2	2.327,3	2.337,7	2.338,3	2.338,3
BDP per capita (u KM)	5.902,5	6.723,6	6.544,3	6.679,8	6.931,7	7.043,0
Broj nezaposlenih (registrovani)	370.459	345.381	347.146	360.513	367.515	377.957
Broj zaposlenih (registrovani)	413.676	430.745	426.557	424.844	440.747	437.331
Stopa nezaposlenosti (zvanična statistika), u %	47,2	44,5	44,9	45,1	45,5	46,4
Stopa nezaposlenosti (ARS – ILO), u %	31,1	25,0	25,7	29,1	29,2	29,4
Prosječne plate (u KM)	662,0	751,0	792,0	804,0	819,0	829,9
Prosječne penzije (u KM)	284,2	340,0	346,0	341,0	349,0	351,0
Indeks potrošačkih cijena (prosječna godišnja promjena u %)	1,9	7,7	-1,5	1,8	3,6	2,1

Izvor: Federalni zavod za statistiku

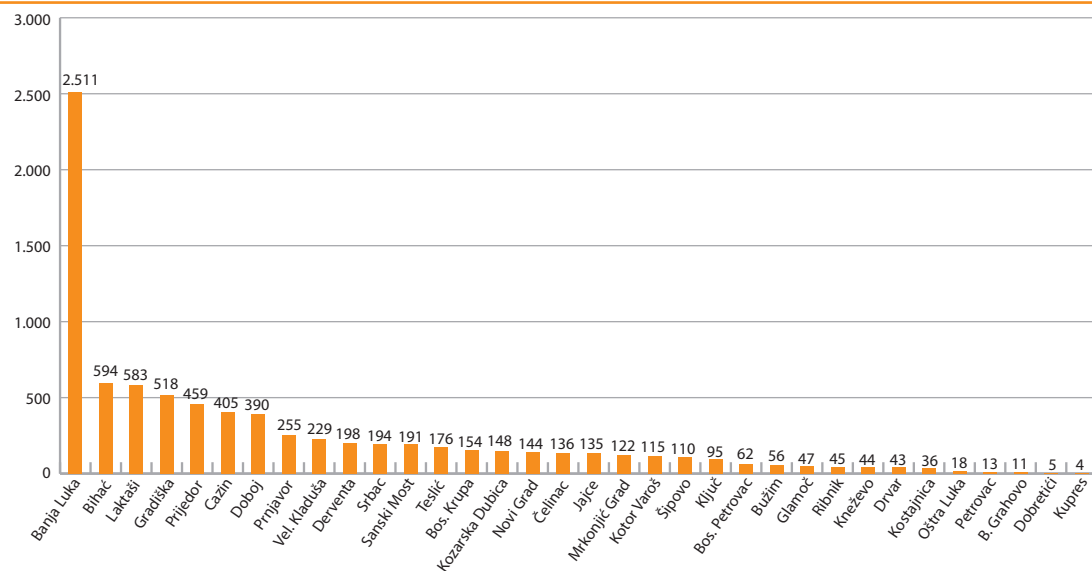
Kao i u RS, socio-ekonomska situacija u FBiH je u ovakvim okolnostima pogoršana. Kad se poredi 2008, kao posljednja „pretkrizna“, sa 2012. godinom, neki od podataka svjedoče o ovom pogoršanju, a neki govore i o oporavku u vremenu nakon recesije. Na primjer, stopa administrativne nezaposlenosti povećala se sa 44,5% (2008) na 46,4% (2012) dok je po *Anketi o radnoj snazi* (ARS) realna stopa nezaposlenosti u BiH povećana sa 25% na 29,4% u istom periodu. Međutim, u ovom kriznom periodu, nakon smanjenja broja zaposlenih u 2009. i 2010, u 2011. godini je zabilježen značajan rast broja zaposlenih od oko 15.000, a u 2012. je ukupan broj nešto smanjen (za oko 3.000 radnika). Ova činjenica govori da ekonomija u FBiH pokazuje znakove oporavka od krize (za razliku od Republike Srpske).

2. Analiza ekonomije na području koje pokriva projekat „CREDO Krajina“

Broj preduzeća i ukupan prihod

Na području 34 posmatrane opštine u 2011. godini poslovalo je oko 8.300 preduzeća. Sam grad Banjaluka ima 2.511 preduzeća što je oko 30% od ukupnog broja. Glavnina ekonomske aktivnosti (56%) odvija se u 5 opština: Banjaluka (2.511 preduzeća), Bihać (594), Laktaši (583), Gradiška (518) i Prijedor (459). Najmanje preduzeća je u Dobretićima (5) i Kupresu (4).

Grafikon 1. Broj preduzeća u 2011. godini

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Sljedeći korak koji smo napravili je nešto dublja analiza područja koje pokriva projekat „CREDO Krajina“. Ovdje smo snimili stanje tog područja iz „helikopterske“ perspektive.

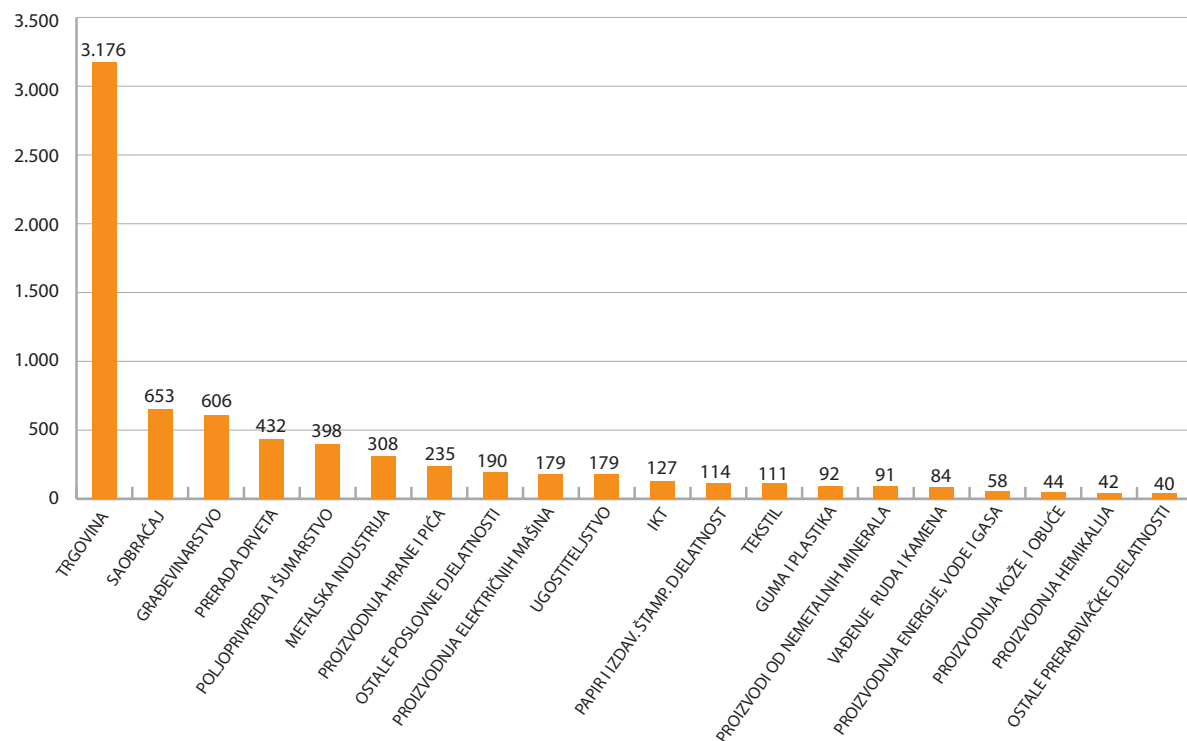
Ono što se vidi iz podataka jeste da je privreda ovog područja uglavnom koncentrisana u nekoliko opština: Banjaluka, Bihać, Laktaši, Gradiška, Prijedor, Cazin i Doboj.

Područje ima 8,3 preduzeća na 1.000 stanovnika. To je na nivou prosjeka RS i FBiH, ali je mnogo ispod prosjeka Varaždinske županije (19 preduzeća na 1.000 stanovnika). Tu se vidi koliko stvarno zaostajemo.

Uz to, privredna struktura je nepovoljna. Dominiraju trgovina, saobraćaj i građevinarstvo, sektori prerađivačke industrije znatno zaostaju.

Drugačija slika o privrednoj aktivnosti dobija se kada se pogleda broj preduzeća na 1.000 stanovnika. Područje ima oko milion stanovnika, a oko 8.300 aktivnih preduzeća, što ugrubo znači 8,3 preduzeća na 1.000 stanovnika. To odgovara prosjeku za BiH koji je negdje oko 8, ali ako to uporedimo sa nešto razvijenijim područjima, koja su nam relativno blizu, onda se dobije drugačija slika. Ako ovaj prosjek uporedimo sa prosjekom Varaždinske županije koji iznosi 19¹ preduzeća na 1.000 stanovnika, onda vidimo koliko zaostajemo. To znači da bi ovo područje moralo imati još najmanje dvostruko više preduzeća da bi se približilo stepenu razvijenosti ove županije. Nije potrebno ni naglašavati šta bi tih 80-ak hiljada radnih mjesta značilo za životni standard ljudi.

Grafikon 2. Broj preduzeća po sektorima u 34 posmatrane opštine u 2011. godini

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

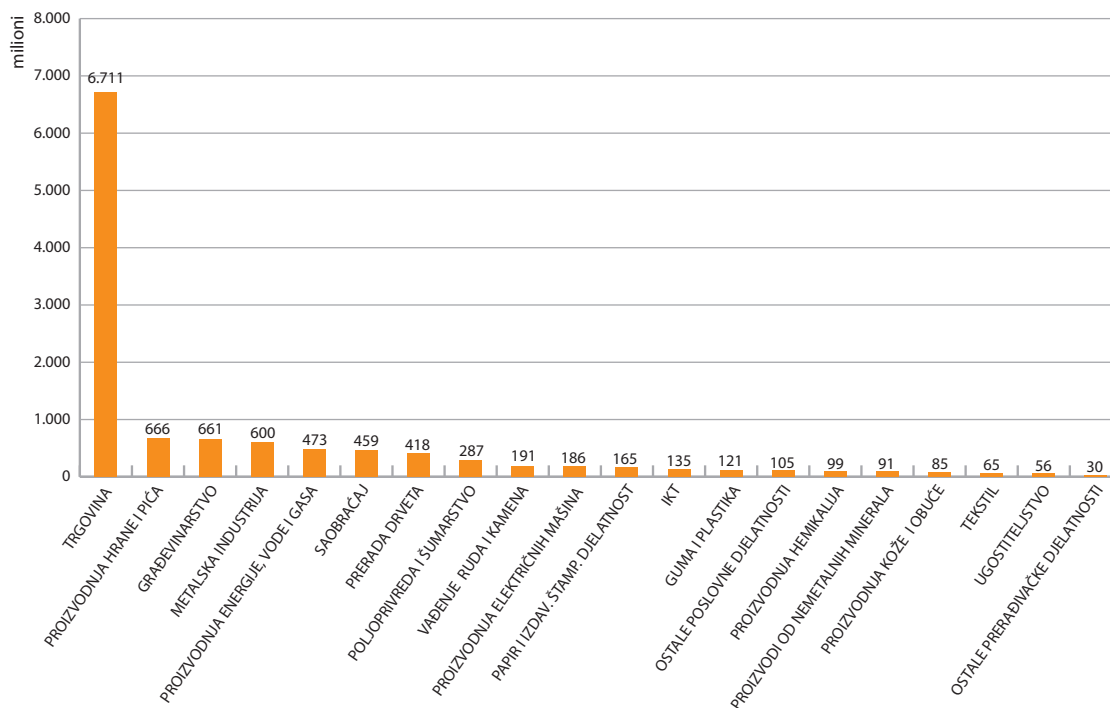
¹ Statistički bilten, Varaždinska županija

Što se tiče sektorske strukture, u 34 posmatrane opštine 38,4% od svih preduzeća čine trgovinska preduzeća. Slijede sektori saobraćaja, građevinarstva, prerade drveta i poljoprivrede i šumarstva. Dakle, samo jedan sektor prerađivačke industrije je u prvih pet sektora prema broju preduzeća.

Od prerađivačke industrije najviše preduzeća je u sektoru prerade drveta (432), metalske industrije i mašinogradnje (metal i metalni proizvodi i mašine i uređaji – 308), proizvodnji hrane i pića (235). Nisu zanemarljivi ni ugostiteljstvo i elektroindustrija (po 179).

Ostvareni ukupan prihod u posmatranih 34 opštine, u 2011. godini, iznosi 12.600.000.000 KM. Podaci o sektorima sa najvećim ukupnim prihodom sadržani su u grafikonu 3.

Grafikon 3. Ukupan prihod u 2011. godini po sektorima, sve 34 opštine (u milionima KM)

Po ostvarenom prihodu, trgovina izrazito dominira. Međutim, ovdje prerađivački sektori zauzimaju mnogo povoljniju poziciju.

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

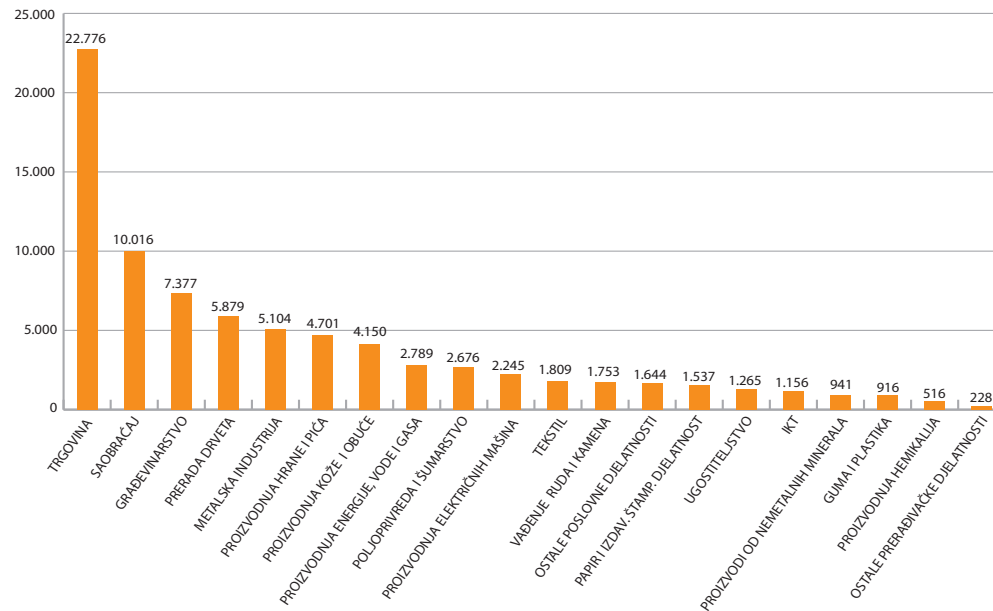
Najveće učešće u ukupnom prihodu privrede ima trgovina sa 53,2%, a drugi i treći su saobraćaj i prehrambena industrija. Za razliku od pozicije prema broju preduzeća, po ukupnom prihodu među prvih 5 su sektori prerađivačke industrije, i to: proizvodnja hrane i pića sa 666.000.000 KM i metalska industrija i mašingradnja sa 600.000.000 KM, kao dva najveća prerađivačka sektora po ukupnom prihodu. Odmah iza njih je prerada drveta sa 418.000.000 KM.

Zaposlenost i nezaposlenost

Ovdje je dobro uporediti i veličinu sektora po broju zaposlenih u 2011. godini. Poslije trgovine, saobraćaja i građevinarstva, na 4. poziciji je prerada drveta sa 5.879 radnika, a odmah iza nje po broju zaposlenih su sektor metala i mašingradnje sa 5.104 i proizvodnja hrane i pića sa 4.701 radnikom.

Prema broju zaposlenih, struktura je veoma slična onoj prema broju firmi. Najviše zaposlenih je u trgovini, saobraćaju i građevinarstvu.

Grafikon 4. Broj zaposlenih po sektorima, 2011. godina

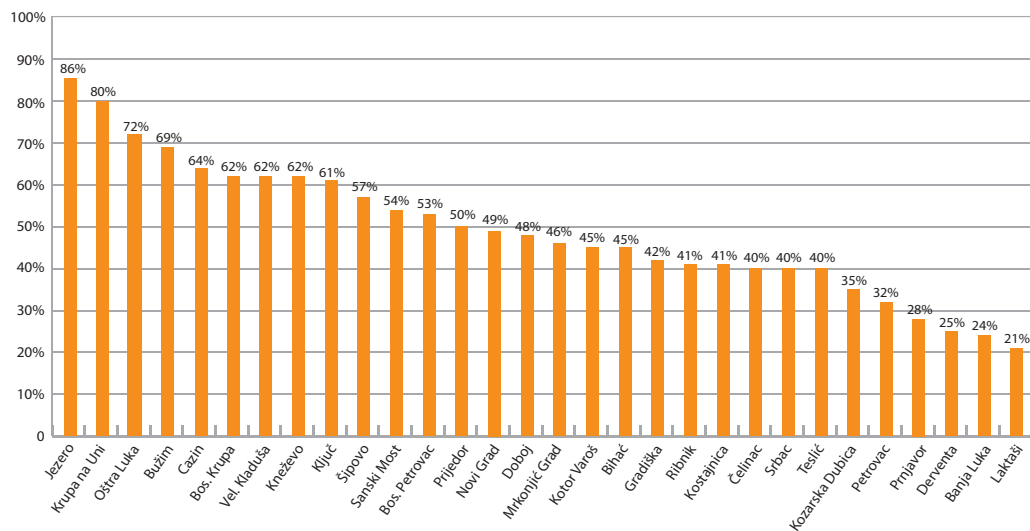
Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

I ostali sektori su na istim ili malo drugačijim pozicijama po broju zaposlenih, osim tekstila i kože i obuće, kao što možemo vidjeti na grafikonu 4. Razlog za to je što su ova dva sektora radno intenzivna i ta preduzeća zapošljavaju nešto više radnika.

Pošto podatak o realnoj nezaposlenosti koji se dobija putem ankete radne snage nije moguće dobiti na nivou nižem od entiteta, u ovoj analizi ćemo prije svega posmatrati administrativne podatke o nezaposlenosti sa nivoa opština. Realnu stopu nezaposlenosti ćemo pokušati grubo procijeniti na bazi odnosa formalne i anketne stope nezaposlenosti BiH.

Na području koje pokriva projekat „CREDO Krajina“ u 2011. godini, formalno je nezaposleno je 126.000 ljudi i to iznosi 41,2% radne snage, što je izuzetno velika stopa. Pošto je formalna stopa na nivou BiH bila 43,8%, a realna nezaposlenost BiH iznosila 28%, realnu nezaposlenost na području sve 34 opštine možemo ugrubo procijeniti² na 26,3% radne snage u 2011. godini, što je i dalje jako visoko.

Grafikon 5. Stopa nezaposlenosti po opštinama, 2011. godina (u %)

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Federalni zavod za statistiku i Zavod za statistiku RS

² Anketna stopa na nivou BiH iznosi oko 2/3 ili tačnije 64% od formalne stope nezaposlenosti, pa je taj omjer primijenjen i na stopu regije.

Kod 2/3 opština nezaposlenost je viša od prosjeka, a u oko 1/2 opština nezaposlenost je jako visoka (više od 50%).

Nezaposlenost je ključna i najveća slabost ovog područja.

Ovako visoka stopa nezaposlenosti koja traje duži vremenski period ukazuje na to da se radi o strukturnoj nezaposlenosti koja proizlazi iz tranzicije i transformacije u kojoj se nalazi privreda, migracionih kretanja i drugih promjena na tržištu rada. Kao posljedica tranzicije privrede, veliki broj radnika je ostao bez zaposlenja, posebno u velikim (bivšim) društvenim i javnim preduzećima, ali nezaposlenost pogađa i brojne kategorije mladih lica koja prvi put traže zaposlenje i koja do zaposlenja dolaze izuzetno teško i sporo. Takva situacija se, slijedeći iskustva drugih zemalja u tranziciji, mogla i očekivati, ali se postavlja pitanje da li je to moralo biti u tolikoj mjeri.

Podaci o stopi nezaposlenosti po opštinama u 2011. godini, sadržani su u grafikonu 5, na prethodnoj strani.

Opština Jezero ima ubjedljivo najveću stopu nezaposlenosti od oko 86%, a slijede Krupa na Uni sa 80%, Oštra Luka 72%, Bužim 70%, itd. Iznenaduje jako visoka stopa nezaposlenosti kod 2/3 opština. To što su 2/3 opština u lošijoj poziciji u odnosu na prosjek od 41,2%, govori da je nezaposlenost ključna i najveća slabost ovog područja.

Izvoz

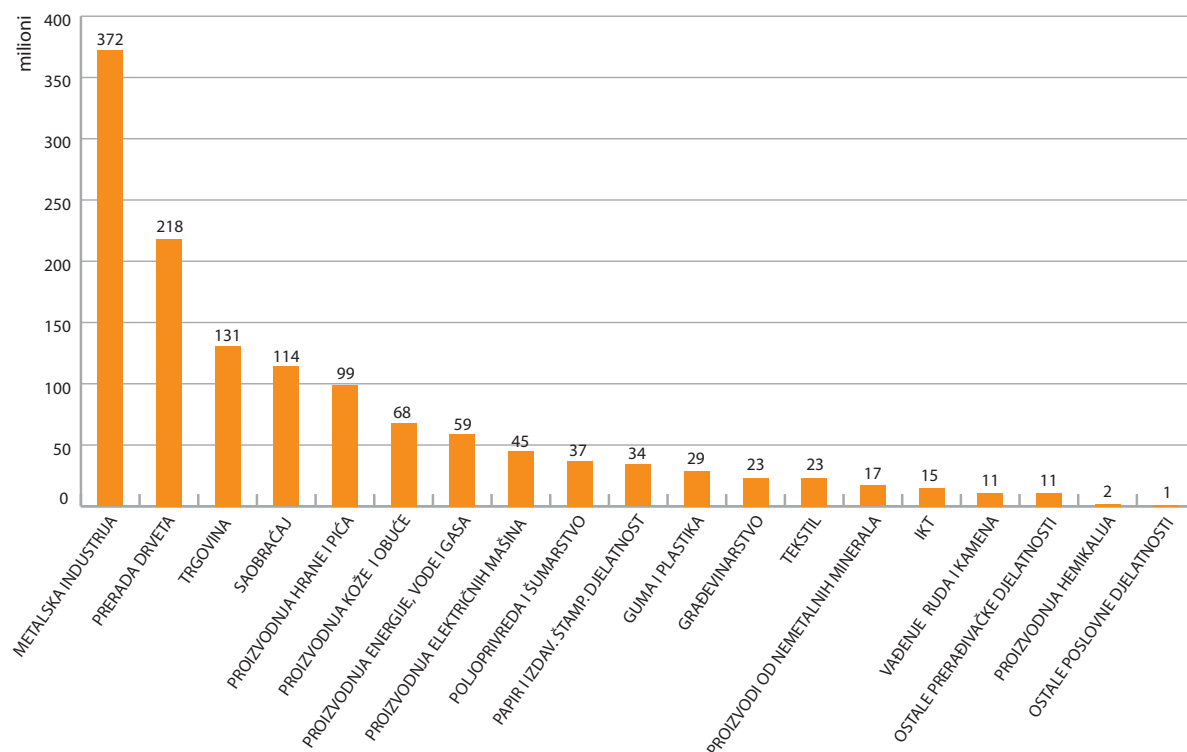
Ostvareni izvoz u posmatrane 34 opštine, u 2011. godini, iznosi 1.340.000.000 KM. Podaci o sektorima sa najvećim ukupnim prihodom sadržani su u grafikonu 6.

Najveće učešće u ukupnom prihodu privrede imaju metalska industrija i prerada drveta, a slijede ih saobraćaj i trgovina. Sektor saobraćaja pruža usluge inostranim klijentima, a kod trgovine se radi o trgovinskim preduzećima koja izvoze domaće proizvode i to uglavnom iz metalskog, drvnog i prehrambenog sektora. Značajni izvoznici su prehrambena industrija i proizvodnja kože i obuće.

Dobit

Podaci o ukupnoj dobiti po sektorima nam daju indikaciju u kojim se to sektorima prilagođavanje poslovanja uslovima krize odvijalo u pozitivnom pravcu. Može se pretpostaviti da su sektori koji ostvaruju dobit već preduzeli važne korake na suzbijanju krize. To može značiti da su se vratili na

Grafikon 6. Izvoz u 2011. godini po sektorima, na području sve 34 opštine (u milionima KM)

Što se tiče izvozne orijentacije privrede na ovom području, najveći izvoznici su metalska, drvoprerađivačka i prehrambena industrija.

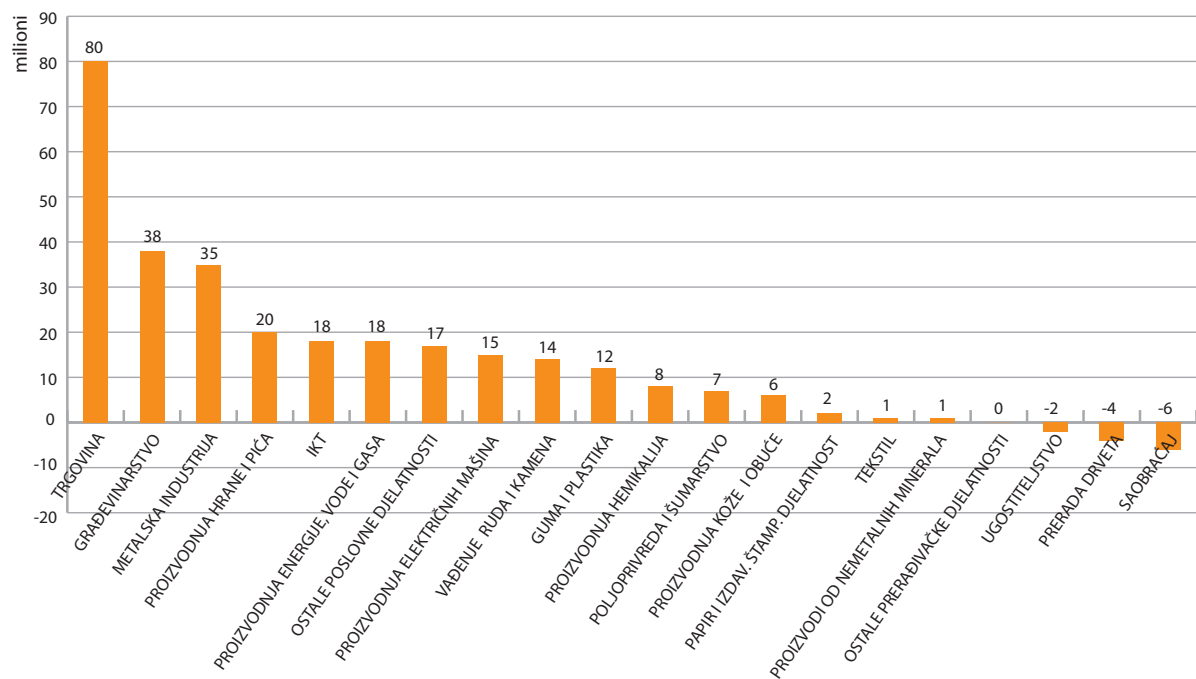
Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

stara tržišta ili su našli nova, da su pronašli tržišne niše i proizvode gdje je moguće ostvariti dobit, da počinju da koriste savremenije tehnologije, da mijenjaju kapitalnu strukturu kroz razne oblike finansiranja, mijenjaju internu organizacionu strukturu, itd. Ovakvo restrukturisanje obično se sprovodi u skladu sa strateškim ciljevima o fokusiranju na ključni biznis. Tako npr., mnoga preduzeća prodaju sve ono što nije tzv. „core“ biznis.

Na osnovu podataka o ukupnoj dobiti, možemo vidjeti samo to da li se sektor uspješno restrukturirao, ali ne i do kog nivoa je to restrukturisanje došlo. Dakle, evidentan je kvantitet, ali ne i kvalitet

restrukturisanja. Za analizu kvaliteta restrukturisanja ćemo koristiti druge indikatore koji će biti nešto kasnije prikazani. Na grafikonu 7. vidimo podatke o ukupnoj dobiti po sektorima.

Grafikon 7. Dobit po sektorima u 2011. godini (u milionima KM)

Preduzeća na ovom području ostvaruju solidnu dobit, uprkos krizi.

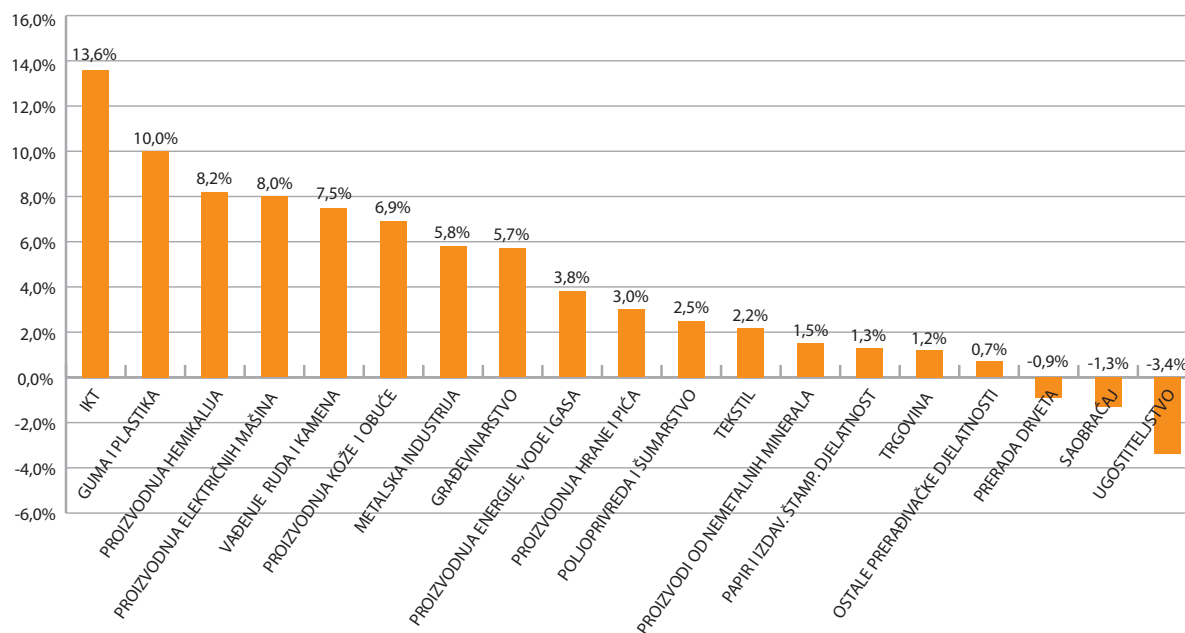
Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Opet je trgovina ta koja najviše odskoče od svih drugih sektora, a slijedi je građevinarstvo. Metalna i prehrambena industrija su prerađivački sektori koji generišu najviše ukupne dobiti. Ovdje je zanimljivo to da je sektor informaciono-komunikacionih tehnologija, iako 12. po ukupnom prihodu i 16. po broju zaposlenih, čak peti po ukupno ostvarenoj dobiti. Slična stvar je i sa sektorom gume i plastike koji zauzima mnogo bolju poziciju po ostvarenoj dobiti nego po ukupnom prihodu i broju zaposlenih. Od proizvodnih sektora, značajnu dobit generiše i elektroindustrija.

Što se tiče sektora koji stagniraju ili imaju gubitke, najlošije stoji sektor saobraćaja, prerada drveta i ugostiteljstvo.

Domet u restrukturisanju lokalne ekonomije još se bolje vidi kada se uporede stope dobiti cijele lokalne privrede po analiziranim opštinama, prikazane na grafikonu 8.

Grafikon 8. Stopa dobiti po sektorima u 2011. godini (u %)

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Stopa dobiti je prvi od pokazatelja koji nam govori o kvalitetu restrukturisanja i uspješnosti poslovanja pojedinih sektora. Na prvom mjestu je sektor informaciono-komunikacionih tehnologija (13,6%). Ovaj sektor se, na području 34 posmatrane opštine, sastoji od 127 firmi i 1.157 zaposlenih. Na drugom mjestu je proizvodnja gume i plastike, a na trećem hemijska industrija. Od prerađivačke industrije,

Iznenaduje relativno mali broj sektora sa većim gubicima (ugostiteljstvo i saobraćaj). Svi ostali, bez obzira na teške uslove u kojima se nalaze, posluju pozitivno.

veoma dobro stoje proizvodnja kože i obuće, metalska industrija i, nešto ispod njih, prehrambena industrija, a sve su ovo (po broju zaposlenih) veliki sektori. Tradicionalna prehrambena industrija je inače niskoakumulativna, pa je stopa dobiti od 3% sasvim solidna za ovaj sektor.

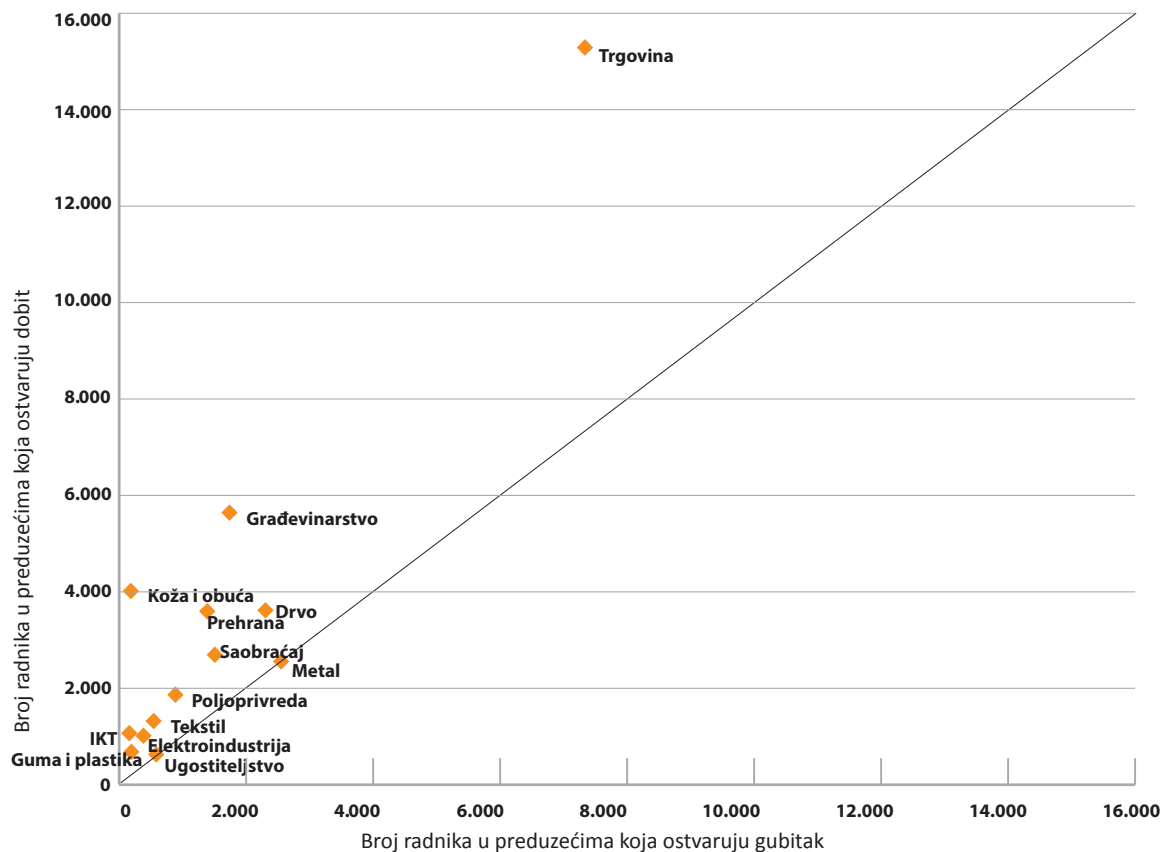
Drugu grupu koja se izdvaja čine prerađivački sektori: tekstil, proizvodnja papira i izdavačko-štam-parska djelatnost, te ostale prerađivačke djelatnosti. Ovdje se po veličini sektora i, istovremeno, skromnom, ali ipak pozitivnom rezultatu, izdvaja proizvodnja tekstila.

Treću grupu koja se ovdje izdvaja čine sektori u kojima postoje značajni problemi. Tu je, prije svega, ugostiteljstvo, koje posluje sa značajnim gubitkom od 3,4% i koje je u velikim problemima. Ovo je pomalo neobično, s obzirom na potencijale ovog područja u turizmu. Takođe, tu je i saobraćaj koji je u sličnim problemima. Po pitanju drvoprerade, stvar je nešto drugačija. Kad se od 432 firme izostavi njih 11, performanse ovog sektora postaju jako dobre. Umjesto 0,9% gubitka, stopa dobiti iznosi 3,9%, a tako je i sa svim ostalim performansama. Očigledno je da je dio preduzeća, posebno onih koja su privatizovana ili nastala u procesu privatizacije, u gubicima, ne zato što je drvna industrija nekonkurentna na ovim prostorima već prije svega iz internih razloga koji se tiču pojedinačnih preduzeća.

Na grafikonu 9. vidimo da u sektoru trgovine ima 7.300 radnika koji rade u preduzećima koja imaju gubitak, a 15.327 u preduzećima koja ostvaruju dobit. U industriji metala i mašinogradnji oko 2.493 radi u preduzećima koja imaju gubitak, a oko 2.696 u preduzećima koja ostvaruju dobit. U isto vrijeme, sektor drvoprerade koji dosta lošije stoji u finansijskim podacima, ovdje stoji nešto bolje – 2.272 radnika u preduzećima sa gubitkom i 3.604 u preduzećima koja pozitivno posluju. Ovo govori da je i drvoprerade konkurentan sektor.

Iz grafikona je vidljivo da većina sektora, građevinarstvo, koža i obuća, hrana i piće, guma i plastika, informaciono-komunikacione tehnologije i dr. imaju značajno veći broj radnih mjesta u preduzećima u kojima se ostvaruje dobit, nego u preduzećima koja imaju gubitak. S druge strane, ugostiteljstvo je, kao i u ostalim podacima, u priličnim problemima, jer je 631 radnik u preduzećima koja imaju gubitak, a 634 u preduzećima koja ostvaruju dobit. Ipak, sa aspekta broja zaposlenih, taj sektor nije od velikog značaja za ovo područje.

Grafikon 9. Broj radnika u preduzećima koja ostvaruju dobit i broj radnika u preduzećima koja ostvaruju gubitak u 2011. godini, po sektorima

Osim ugostiteljstva, nema nijednog drugog sektora u kom ima više radnika zaposlenih u gubitašima od broja zaposlenih u preduzećima koja posluju pozitivno.

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

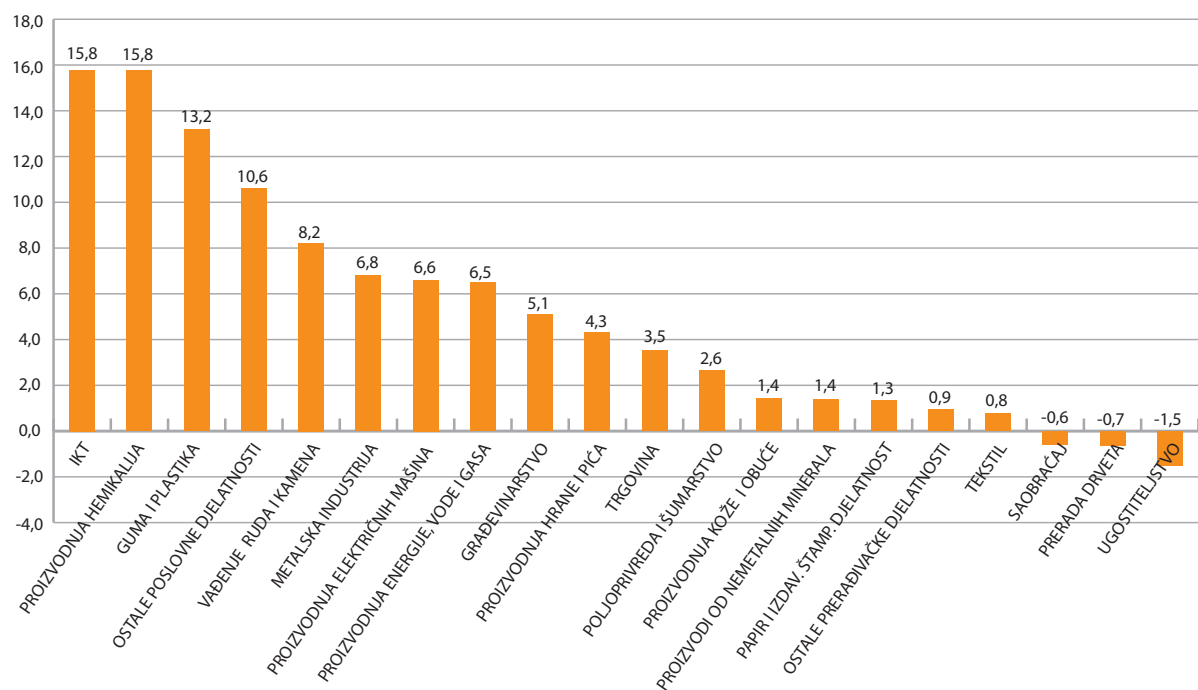
Produktivnost

Najvažniji pokazatelj koliko je neki sektor efikasan u poslovanju je produktivnost. Ona se najčešće mjeri kao količina proizvedene robe po jednom satu rada, ali mi ćemo je ovdje računati kao dodatu

vrijednost proizvedene robe po jednom zaposlenom. Dakle, naš indikator govori koliko jedan radnik nekog sektora proizvede dodatne vrijednosti. Kao indikator dodatne vrijednosti koristit ćemo dobit po zaposlenom, kao najvažniji faktor konkurentnosti koji nam daje, prije svega, informaciju o efektivnosti, ali i efikasnosti poslovanja.

Podaci o produktivnosti rada po sektorima u 2011. godini sadržani su u grafikonu 10.

Grafikon 10. Produktivnost sektora – dobit po radniku (u hiljadama KM), 2011. godina

Neki od sektora (informaciono-komunikacioni, proizvodnja hemikalija, guma i plastika) izuzetno su profitabilni, a većina, prema odnosu produktivnosti i plata, ima potencijal za nova radna mjesta.

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Kao što vidimo na grafikonu 10, najvišim nivoom produktivnosti, odnosno nivoom dobiti po zaposlenom, izdvaja se opet sektor informaciono-komunikacionih tehnologija. Ubjedljivo najnižu konkurentnost ima ugostiteljstvo. Nešto manje loš rezultat ima sektor prerade drveta. Međutim, u sektoru

drvoprerade imamo sličnu situaciju kao i kod stope dobiti. Kad se od 432 firme, izostavi samo njih 11, umjesto 700 KM gubitka po jednom radniku, bilježimo dobit po radniku od 2.880 KM. I ovdje je jasno da je u sektoru prerade drveta samo jedan, mali dio preduzeća, u značajnim gubicima.

3. Podrška privredi na području koje obuhvata projekat „CREDO Krajina“

Mjere podrške MSP u Republici Srpskoj

Novčana podrška Vlade Republike Srpske sektoru MSP ogleda se kroz set podsticaja u najznačajnijim sektorima kao što su privreda-industrija, poljoprivreda, turizam, podrška razvoju tehnologija i podrška zapošljavanju.

Pored budžetske podrške, mjere podrške zavise i od lokalnih zajednica. Npr.: u toku 2011. finansijska podrška MSP iz lokalnih budžeta iznosila je za Banju Luku 700.000 KM, a za Prijedor 295.000 KM. Na osnovu toga zaključujemo da je podrška, pored ostalog, uslovljena i kvalitetom materijalnog stanja u lokalnoj zajednici.

Veća sredstva podsticaja možemo dovesti i u vezu sa postojanjem agencija za razvoj MSP. Naime, razvoj MSP je napredniji tamo gdje postoje lokalne agencije za MSP, kad skladno funkcionišu sa odjeljenjima za privredu i odazivaju se pozivima donatora iz oblasti međunarodne saradnje.

Kao što možemo vidjeti u tabeli 4, postoji značajan broj mjera kojima Vlada RS podržava privredu. Na prvom mjestu su subvencije za podsticaj i razvoj privrede koje se dodjeljuju duži niz godina, a u prethodnim godinama su se dodjeljivale za podsticaj izvoza. Dodijeljena sredstva za podšku u poslovanju tokom perioda krize u značajnoj mjeri omogućavaju korisnicima da dalje investiraju odobrena sredstva radi poboljšavanja svojih finansijskih pokazatelja, te da održe ili povećaju nivo zaposlenosti. To je vidljivo iz efekata podsticaja u 2011. godini jer kad ovu godinu uporedimo sa 2010, uočavamo rast ukupnog prihoda korisnika za 15%, rast prihoda od prodaje učinaka na inostranom tržištu za 19% i povećanje zaposlenih radnika za 8%. Pri tome, treba imati u vidu da je putem ovih

Kao nastavak „helikopterskog“ snimka stanja privrede, analizirali smo i podršku koja se pruža preduzećima na projektnom području.

Podrška privredi na području koje pokriva projekat „CREDO Krajina“ je fragmentisana, bez strateškog pristupa u usmjeravanju sredstava.

podsticaja plasirano 49.000.000 KM u prethodne tri godine. Takođe, podsticaji utiču na razvoj proizvoda i inovativnosti te stvaranje veće dodatne vrijednosti.

Pored navedenog, sredstva podsticaja se dodjeljuju po projektnom principu. Preduzeće aplicira sa projektima, ulaže svoja sredstva, a odobrene subvencije dalje investira u proizvodni ciklus. Imajući u vidu da preko 40% privrednih subjekata u Republici Srpskoj posluje u sektoru trgovine, ovi podsticaji su posebno bitni kao podrška jačanju proizvodnog sektora i razvoju subjekata u ovom sektoru, koji se suočava sa mnogo većim troškovima poslovanja i zahtjevima tržišta nego sektor trgovine.

Novčana podrška Vlade Republike Srpske sektoru MSP ogleda se kroz set podsticaja u najznačajnijim sektorima kao što su: privreda-industrija, poljoprivreda, turizam, podrška razvoju tehnologija i podrška zapošljavanju.

U odnosu na druge podsticaje, podsticaji namijenjeni poljoprivredi imaju najveće učešće u budžetu Republike Srpske. S tim u vezi, ovi podsticaji imaju različite namjene: podrška proizvodnji, nabavka opreme i mašina, promocija, edukacija, zapošljavanje i samozapošljavanje, podrška udruženjima, izgradnja seoske infrastrukture i dr. Imajući u vidu da su ovi podsticaji namijenjeni registrovanim seoskim gazdinstvima koja su najčešće registrovana kao fizička lica, posebno je važno da je planirana i podrška osnivanju MSP u ovoj oblasti. Na ovaj način povećava se broj MSP u oblasti poljoprivrede. Kroz ove podsticaje izdvojeno je preko 300.000 KM za mikro preduzeća u 2012. godini. Budžetom Republike Srpske za 2013. godinu predviđeno je 60.000.000 KM za podršku poljoprivrednoj proizvodnji.

Što se tiče podsticaja za zapošljavanje u privredi, poslodavci su veoma zainteresovani za korišćenje ovih podsticaja, a posebno oni poslodavci koji povećavaju svoje proizvodne kapacitete u postojećim objektima ili otvaraju nove poslovne jedinice na drugima lokacijama, kao i oni koji planiraju da se bave drugom vrstom djelatnosti. Za podsticaje su zainteresovani i preduzetnici koji žele da osnuju svoje preduzeće kao i strani investitori s obzirom na to da je ova mjera značajno uticala na privlačenje stranih investicija u zemljama okruženja (Srbija). U 2011. godini podsticaji za zapošljavanje nezaposlenih lica uticali su na povećanje broja radnika u ovim preduzećima za 16% u odnosu na stanje prije odobravanja podsticaja. Većina korisnika održava broj zaposlenih radnika.

Finansijska podrška projektima razvoja tehnologije predviđena je u znatno manjem obimu u odnosu na druge podsticaje predviđene budžetom Republike Srpske, ali je njihov značaj veoma veliki. Razvoj tehnologija i primjena inovacija utiču na unapređenje proizvodnje, povećanje obima poslovanja, stvaranje mogućnosti za izvoz na strana tržišta i dr. U prethodne dvije godine za ove namjene odobreno je oko 200.000 KM, a u 2013. godini predviđeno je 40.000 KM.

Tabela 4.

Naziv i kratak opis mjere	Institucija koja obezbjeđuje implementaciju mjere	Ciljna grupa	Ukupan iznos programa, 2013. ili 2012. godina	Maksimalni iznos po preduzeću/aplikantu
1. Subvencije za podsticaj i razvoj privrede				
<p>Opis: Sufinansiranje projekata privrednih subjekata u cilju unapređenja njihovog razvoja i poboljšanja konkurentnosti.</p> <p>Pojedinačne mjere – sufinansiranje:</p> <ul style="list-style-type: none"> • uvođenja savremenih tehnologija i savremene opreme, • izgradnje proizvodnih objekata, • razvoja novih proizvoda i materijala, proizvodnih procesa i usluga, • savjetodavnih usluga, • uspostavljanja sistema kvaliteta. 	Ministarstvo industrije, energetike i rudarstva	Privredna društva i preduzetnici	2013. 19.600.000 KM	200.000 KM
2. Podsticaji za razvoj poljoprivrede i sela				
<p>Opis: Podrška proizvodnji i dohotku, podrška ruralnom razvoju, interventne mjere i vanredne potrebe.</p> <p>Pojedinačne mjere (specifične za MSP):</p> <ul style="list-style-type: none"> • za uvođenje sistema kvaliteta i bezbjednosti hrane, • podrška poljoprivrednim sajmovima i izložbama u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja i podrška promociji, • proširenje postojećih i osnivanje novih MSP u ruralnim područjima. 	Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede	Poljoprivredna gazdinstva, privredna društva i preduzetnici	2013. 60.000.000 KM	Zavisi od vrste podsticaja

Naziv i kratak opis mjere	Institucija koja obezbjeđuje implementaciju mjere	Ciljna grupa	Ukupan iznos programa, 2013. ili 2012. godina	Maksimalni iznos po preduzeću/aplikantu
3. Podsticaji za zapošljavanje u privredi Republike Srpske				
<p>Opis: Podrška poslodavcima za zapošljavanje nezaposlenih lica sa Zavoda za zapošljavanje kao i za njihovo samozapošljavanje.</p> <p>Pojedinačne mjere:</p> <ul style="list-style-type: none"> • u nerazvijenim i izrazito nerazvijenim opštinama odobravaju se sredstva: <ul style="list-style-type: none"> - u iznosu od 2.500 KM po radniku za zapošljavanje kod poslodavaca, - u iznosu 4.000 KM za samozapošljavanje, • u razvijenim i srednje razvijenim opštinama odobravaju se sredstva: <ul style="list-style-type: none"> - u iznosu od 2.500 KM po radniku za zapošljavanje kod poslodavaca, - u iznosu od 3.000 KM za samozapošljavanje. 	Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite i Zavod za zapošljavanje Republike Srpske	Privredna društva i preduzetnici	2013. 7.000.000 KM	2.500 KM po radniku 4.000 KM za samozapošljavanje
4. Finansijska podrška projektima razvoja tehnologije				
<p>Opis: Podrška projektima razvoja tehnologije, za nabavku opreme ili učešće na stručnim skupovima o razvoju tehnologije.</p> <p>Pojedinačne mjere:</p> <ul style="list-style-type: none"> • program izrade ekspertiza i elaborata za podsticaj tehnološkog razvoja oblasti od značaja za privredni razvoj Republike Srpske, • program testiranja i uvođenja novih tehnologija i inovacija radi podizanja tehnološkog nivoa proizvodnje. 	Ministarstvo nauke i tehnologije	JLS, privredne organizacije i javne ustanove	2013. 370.000 KM	Zavisni od projekta

Naziv i kratak opis mjere	Institucija koja obezbjeđuje implementaciju mjere	Ciljna grupa	Ukupan iznos programa, 2013. ili 2012. godina	Maksimalni iznos po preduzeću/ aplikantu
5. Namjenska sredstva za razvoj turizma				
<p>Opis: Podrška izgradnji turističke infrastrukture i turističke suprastrukture (objekti koji su povezani sa ugostiteljskim objektima).</p> <p>Pojedinačne mjere – podrška:</p> <ul style="list-style-type: none"> • izgradnji, adaptaciji ili rekonstrukciji turističke infrastrukture i suprastrukture, • izradi horizontalne i vertikalne turističke signalizacije, • početnim ulaganjima MSP u turizmu, • projektima sanacije i restrukturiranja privrednih društava, • subvencionisanju kamata na kredite komercijalnih banaka. 	Ministarstvo trgovine i turizma	Privredna društva i preduzetnici u turizmu	2013. 325.000 KM	
6. Podsticaji za uspostavljanje sistema kvaliteta				
<p>Opis: Sufinansiranje uspostavljanje sistema kvaliteta i dobijanja CE znaka.</p>	Ministarstvo industrije, energetike i rudarstva	Mala preduzeća	-	10.000 KM po korisniku
7. Podrška razvoju poslovnih zona i inkubatora				
<p>Opis: Sufinansiranje adaptacije ili sanacije prostora u poslovnim inkubatorima i izrade studija i projektne dokumentacije za poslovne zone.</p>	Ministarstvo industrije, energetike i rudarstva	Jedinice lokalne samouprave	-	14.000 KM po zoni

Naziv i kratak opis mjere	Institucija koja obezbjeđuje implementaciju mjere	Ciljna grupa	Ukupan iznos programa, 2013. ili 2012. godina	Maksimalni iznos po preduzeću/ aplikantu
8. Subvencije privrednim subjektima iz oblasti tekstila, kože i obuće				
<p>Opis: Podrška subjektima iz ove oblasti koja izmiruju obaveze po osnovu poreza i doprinosa.</p>	Ministarstvo industrije, energetike i rudarstva	Privredna društva iz oblasti tekstila, kože i obuće	-	50 KM po radniku
9. Krediti za početne poslovne aktivnosti				
<p>Opis:</p> <ul style="list-style-type: none"> Namjena kredita je nabavka osnovnih i obrtnih sredstava, period otplate do 7 godina, grejs-period do 12 mjeseci i kamatna stopa od 4,6% do 5,4%. 	Investiciono-razvojna banka RS	Pravna lica i preduzetnici koji posluju manje od 3 godine		od 5.000 KM do 50.000 KM po korisniku

Naziv i kratak opis mjere	Institucija koja obezbjeđuje implementaciju mjere	Ciljna grupa	Ukupan iznos programa, 2013. ili 2012. godina	Maksimalni iznos po preduzeću/aplikantu
10. Krediti za preduzetnike i preduzeća				
Opis: <ul style="list-style-type: none"> Namjena kredita: nabavka osnovnih i obrtnih sredstava i refinansiranje postojećih zaduženja, period otplate od 1 do 15 godina, grejs-period od 12 do 24 mjeseca, kamatne stope od 4% do 4,9%. 	Investiciono-razvojna banka RS	Preduzetnici i pravna lica		od 30.000 KM do 5.000.000 KM
11. Zajmovi za poljoprivredu i prerađivačku industriju				
Opis: <ul style="list-style-type: none"> Nabavka osnovnih i obrtnih sredstava, otkup poljoprivrednih proizvoda domaćih proizvođača, refinansiranje postojećih kreditnih zaduženja i plaćanje dospjelih poreskih obaveza, period otplate do 10 godina, grejs-period do 36 mjeseci i kamatna stopa od 4,0% (fiksno). 	Investiciono-razvojna banka RS	Pravna lica i preduzetnici u poljoprivredi, ribarstvu i prerađivačkoj industriji		od 50.000 KM do 5.000.000 KM

Naziv i kratak opis mjere	Institucija koja obezbjeđuje implementaciju mjere	Ciljna grupa	Ukupan iznos programa, 2013. ili 2012. godina	Maksimalni iznos po preduzeću/aplikantu
12. Garantno-kreditna linija za start-up				
Opis: <ul style="list-style-type: none"> Nabavka osnovnih i obrtnih sredstava, period otplate do 7 godina, grejs-period do 12 mjeseci i kamatna stopa od 6,9%, premija za rizik 3,2% na iznos garancije. 	Garantni fond RS	Preduzetnici i pravna lica koja posluju manje od 18 mjeseci		od 3.000 KM do 40.000 KM
13. Garantno-kreditna linija za preduzetnike				
Opis: <ul style="list-style-type: none"> Nabavka osnovnih i obrtnih sredstava, period otplate do 15 godina uz grejs-period do 24 mjeseca, maksimalna izlazna kamatna stopa 6,6% i premija za rizik 3,0% na iznos garancije. 	Garantni fond RS	Preduzetnici		od 3.000 KM do 300.000 KM za osn. sredstva i od 3.000 KM do 100.000 KM za obr. sredstva
14. Garantno-kreditna linija za privredna društva				
Opis: <ul style="list-style-type: none"> Nabavka osnovnih i obrtnih sredstava, period otplate do 15 godina, grejs-period do 24 mjeseca, maksimalna izlazna kamatna stopa 6,4%, i premija za rizik 3,1% na iznos garancije. 	Garantni fond RS	MSP		od 10.000 KM do 1.500.000 KM za pravna lica za osn. sredstva i od 10.000 KM do 300.000 KM za obr. sredstva.

Namjenska sredstva za razvoj turizma su, takođe, dostupna jer turizam predstavlja značajnu granu za razvoj Republike Srpske s obzirom na to da oblast hotela i restorana ima značajno učešće u strukturi privrednih subjekata (13%). Posebno je važna podrška subjektima za početna poslovna ulaganja i uvođenje standarda kvaliteta. Poštovanje standarda kvaliteta u turističkoj djelatnosti značajno unapređuje kvalitet usluge i privlačenje stranih turista na područje Republike Srpske. U prethodne dvije godine za MSP je u oblasti turizma odobreno preko 500.000 KM.

Pored bespovratnih sredstava koja se MSP dodjeljuju iz budžeta Republike Srpske, svakako je značajna pomoć ovom sektoru i kroz kreditne linije Investiciono-razvojne banke Republike Srpske. U prethodne tri godine IRB je sektoru MSP plasirao sredstva u ukupnom iznosu od oko 350.000.000 KM za preko 370 korisnika. Posebno važna je kreditna linija za početnike u poslovanju kao i činjenica da su sredstva povoljnija za korisnike iz nerazvijenih područja Republike Srpske, za članove klastera, itd. Poslovanje u vremenu krize znatno utiče na redovnost vraćanja odobrenih kredita, kao i prethodna zaduženost, nemogućnost realizacije projekata u planiranom vremenskom roku kao i nemogućnost održavanja broja zaposlenih radnika. Ipak, interes za kredite IRB RS je i dalje veliki, a posebno od uvođenja kreditnih linija iz projekata Svjetske banke specifično kreiranih za MSP.

Uz Investiciono-razvojnu banku, značajnu podršku MSP pruža i Garantni fond Republike Srpske. U prethodne dvije godine Garantni fond Republike Srpske plasirao je garancije u iznosu od preko 5.500.000 KM. Zajedno sa kreditnim linijama IRB RS, garantne linije su posebno značajne kod većih investicionih ulaganja MSP. Ovaj proizvod je relativno nov za MSP i on će na svom značaju dobiti tek u narednom periodu.

Mjere podrške razvoju MSP u Unsko-sanskom kantonu

Institucionalna briga za razvoj MSP na području USK je u prvoj dekadi ovog stoljeća bila na veoma niskoj razini. Ako izuzmemo poticaje u poljoprivredi, USK nije bitnije utjecao na poslovno okruženje kroz implementaciju specifičnih poticajnih mjera. Za posljedicu, USK je bitno zaostao u procesu kreiranja povoljnog poslovnog okruženja u odnosu na ostatak BiH. Poslovna infrastruktura je nerazvijena, a u prilog tome idu činjenice da na području USK nema biznis inkubatora niti tehnoloških parkova.

Mjere Vlade USK su u posljednje tri godine bile usmjerene ka izgradnji poslovne infrastrukture, poboljšanju pristupa kapitalu, podršci zapošljavanju mladih ljudi, te ublažavanju efekata ekonomske krize.

Na Tehničkom fakultetu Univerziteta u Bihaću, postoji Centar za razvoj tehnologija koji se uglavnom koristi za obrazovanje studenata, dok suradnja sa privatnim sektorom nije razvijena. Na području USK nema biznis centara, dok je izgradnja poslovnih zona započeta u gotovo svim općinama, ali, nažalost, tome nisu prethodile ozbiljnije analize i studije, tako da se samo u nekim primjerima može govoriti o djelimično uspješnim poslovnim zonama, dok su druge lokacije još daleko od naziva kojeg nose. Ohrabruje činjenica da je Vlada USK započela razvoj specifičnih poticajnih instrumenata kao što su kreditno-garancijske sheme, revolving fondovi, te je počela provoditi programe namijenjene specifičnim skupinama poduzetnika.

Prve sistemske promjene u pristupu prema sektoru malog i srednjeg poduzetništva započete su donošenjem *Zakona o poticanju male privrede*³, kojeg su Vlada, a potom i Skupština USK usvojile sredinom 2011. godine. Cilj je da se, između ostalog, poveća zaposlenost u sektoru MSP-a putem razvoja postojećih ili osnivanjem novih MSP, da se poveća njihova konkurentnost, izvoz roba proizvedenih u ovom sektoru itd.

Paralelno s donošenjem novog *Zakona*, izdvojena su budžetska sredstva za poticaj razvoja poslovne infrastrukture u USK, te su započete izrade drugih poticajnih programa u USK. Ipak, ovaj proces je već u samom početku bitno osiromašen, prvenstveno zbog tradicionalne i veoma trome administracije za koju su ovi oblici podrške poduzetništvu novina, ali i zbog činjenice da je budžetski deficit sve izraženiji pa izvršne vlasti nisu u mogućnosti financirati planirane programe u željenom obimu.

Slična situacija je i u svim općinama u USK, uz napomenu da se institucionalni odnos prema MSP razlikuje i primjetna je želja, naročito u nekim općinama USK, da se što kvalitetnije odgovori na potrebe MSP-a ili da se kreira što povoljnije i konkurentnije okruženje koje može privući nove investitore i potaknuti osnivanje novih preduzeća.

Vlada USK u protekle tri godine formirala nekoliko mjera / instrumenata potpore poduzetništvu. Sve mjere Vlade USK, izuzev programa razvoja poslovnih zona, jednokratnog su karaktera, odnosno nisu se ponavljale u više budžetskih godina. Mjere su uglavnom bile usmjerene ka izgradnji poslovne infrastrukture, poboljšanju pristupa kapitalu, podršci zapošljavanju mladih ljudi, te ublažavanju efekata ekonomske krize koja već duži niz godina potresa našu zemlju, što je generalno gledano u skladu sa potrebama malog i srednjeg poduzetništva u USK.

³ Dostupno na http://skupstinausk.ba/dokumenti/zakon_o_poticanju_razvoja_male_privrede.doc.

Za provođenje ovih instrumenata Vlada USK je u budžetu za 2012. godinu planirala 1.220.000 KM, dok je zbog deficita realizirala tek nešto manje od 500.000 KM, a realizacija preostalog dijela se postepeno provodi u 2013. godini. Iz istog razloga, planirana sredstva za poticaje u 2013. godini sada nisu na raspolaganju, nego se realiziraju programi iz prethodne godine, a trenutno nema saznanja hoće li sredstva planirana za poticaje u 2013. godini biti u njoj i dostupna.⁴

Tabela br. 5 Pregled svih mjera podrške poduzetništvu u USK u periodu 2011–2013.

Naziv mjere	Iznos u KM	Ciljane skupine	Godina
Razvoj poslovnih zona u USK	800.000	Općine USK	2011/2012.
Fond za kvalitetu	20.000	MSP u drvoprerađi	2012.
Potpore poduzetnicima početnicima	150.000	Specifična skupina ⁵ MSP	2012.
Program potpore zapošljavanju	200.000	Specifična skupina MSP	2012.
Program subvencioniranja kamata	200.000	Specifična skupina MSP	2012.
Program uspostave KGF u USK	250.000	MSP	2012.
Revolving fond	975.000	MSP	2013.
Stručno usavršavanje	7.000	MSP u drvoprerađi i metalu	2013.

Najznačajniji iskorak je načinjen 2012. godine kada je usvojen set (4) programa za poticanje poduzetništva u USK⁶ koji je uglavnom bio usmjeren ka mladim poduzetnicima i rješavanju otežanog pristupa kapitalu.

⁴ To se ne odnosi na poticaje u poljoprivredi, koji su u ovoj analizi samo navedeni, jer se radi o poticajima koji imaju socijalni karakter, a njihovi korisnici su uglavnom fizička lica – proizvođači mlijeka, te stoga nisu detaljnije obuhvaćeni u ovoj analizi.

⁵ Poziv za dodjelu poticajnih sredstava se odnosi na specifičnu skupinu MSP. Više informacija o specifičnim skupinama se nalazi u analizi mjera.

⁶ Vlada Unsko-sanskog kantona; Program usvojen na 82. Sjednici Vlade USK; dostupno na <http://www.vladausk.ba/v2/index.php?stream=vijest&vid=13964>.

Donatorski projekti podrške razvoju MSP

Program „TAM⁷/BAS“⁸

Pored domaćih aktera, podršku privredi su pružali i donatorski projekti.

Program „TAM“, kroz prilagođene obuke, domaćim preduzećima prenosi know-how eksperata i iskusnih menadžera iz razvijenih zemalja, u svim oblastima njihovog poslovanja.

Program „TAM/BAS“ namijenjen je da pruži podršku razvoju sektora malih i srednjih preduzeća (MSP). Implementira ga Evropska banka za obnovu i razvoj (EBRD), a finansira Evropska unija. Cilj Programa „TAM/BAS“ u BiH je promovisanje tranzicije ka tržišnoj ekonomiji kroz pružanje savjeta i mentorstva MSP, razvoj održive infrastrukture usluga poslovnog savjetovanja i davanje doprinosa unapređenju politika i regulatornog okvira za poslovanje.

Objedinjeni program „TAM/BAS“ za BiH pokrenut u novembru 2010. godine uz trajanje od 30 mjeseci. Program stavlja poseban akcent na projekte koji promovišu energetska efikasnost, zaštitu životne sredine, ravnopravnost polova i razvoj preduzeća u ruralnim područjima, odnosno izvan najvećih gradova.

Program „TAM“. Program „TAM“ započeo je sa aktivnostima 1997. godine. Najveći donator ovog programa je EBRD multidonatorski fond za Zapadni Balkan koji su podržali Japan, EU, Kanada, Italija i Danska. Većina podržanih projekata odnosila se na sektore **namještaja i prerade drveta**, kao i na **auto sektor i proizvodnju tekstila**.

Osnovan je s ciljem da pruži podršku razvoju srednjih preduzeća kroz savjetovanje o unapređenju njihovih upravljačkih vještina i poslovnih rezultata. Firmama se kroz prilagođene obuke prenosi know-how eksperata i iskusnih menadžera iz razvijenih zemalja, u svim oblastima njihovog poslovanja. Program „TAM“, takođe, nudi saradnju kroz izbor najprikladnijih lokalnih konsultanata za rješavanje konkretnih poslovnih problema i besplatno učešće za izabrane firme u prvoj fazi, dok se od firmi zainteresovanih za drugu fazu programa očekuje da snose najmanje 50% troškova projekta.

Pomoć uključuje poslovne savjete u područjima kao što su: upravljanje prodajom, analiza tržišta i planiranje, upravljanje i organizacija proizvodnje, upravljanje finansijama, organizacija, pomoć u primjeni EU standarda, strateško planiranje i uspostavljanje međunarodnih poslovnih kontakata, te pomoć u traženju finansijskih sredstava. Svaki projekat se priprema u skladu sa specifičnim zahtjevima firme, od čijeg se menadžmenta traži jaka opredjeljenost za rad sa ekspertima.

⁷ Turn Around Management – program poslovnog zaokreta.

⁸ Business Advisory Services – usluge poslovnog savjetovanja preduzeća.

Podržavaju se srednja **preduzeća iz svih sektora** osim bankarskog sektora, sektora finansijskih usluga, proizvodnje oružja, igara na sreću i proizvodnje alkohola i duvana.

Program „BAS“. Program „BAS“ u BiH je uspostavljen 2001. godine uz finansiranje iz EU Phare⁹, Velike Britanije, EBRD CEI (Central European Initiative), Holandije, Portugala i same EBRD. Ključna komponenta podrške je BAS-grant putem kojeg se pomaže preduzećima sa finansijskim problemima da dobiju odgovarajuće konsultantske usluge. Najveći dio implementiranih projekata bio je fokusiran na uvođenje evropskih standarda (kvaliteta) u BiH preduzeća. Naredni važan cilj uključio je unapređenje efektivnosti upravljanja kao i unapređenje tržišnih performansi.

Namjena programa „BAS“ je podrška razvoju MSP kroz pružanje finansijske podrške za korištenje poslovnih savjeta i usluga lokalnih konsultanata. Program se bavio aktivnostima unapređenja lokalnog tržišta konsultantskih usluga, kao i saradnje sa ustanovama koje promovišu razvoj MSP.

Pojedinačni projekti programa „BAS“ najčešće su trajali od 4 do 6 mjeseci. Kroz saradnju u izboru lokalnih konsultanata, program BAS je davao grantove u iznosu od 25% do 75% ukupnih neto troškova projekta, do maksimalno 10.000 € po projektu. Takođe, lokalne konsultantske firme su mogle da učestvuju u programu „BAS“ ukoliko su posjedovale odgovarajuće iskustvo, kapacitete, resurse i ekspertizu.

Pomoć je uključila poslovne savjete u oblastima kao što su: energetska efikasnost, zaštita životne sredine, marketing, inženjering, informacioni sistemi, standardizacija, traženje poslovnih partnera i investitora, reorganizacija, priprema poslovnih planova, itd.

„FIRMA“ – projekat agencija USAID-Sida

„FIRMA“ [Fostering Interventions for Rapid Market Advancement] je petogodišnji [2009–2014] projekat finansiran od strane američkog USAID-a [United States Agency for International Development] i švedske Agencije Sida [Swedish International Development Agency] i predstavlja svojevrsan nastavak USAID-ovog projekta „CCA“. Deklarativni cilj projekta „FIRMA“ je poboljšanje sposobnosti učesnika na tržištu (preduzeća registrovanih u BiH) da se nose sa konkurentskim pritiskom i tržišnim okolnostima koje vladaju u EU.

⁹ Program *Phare* je jedan od tri nekada korištena pretpristupna instrumenta EU preko kojeg su zemlje korisnice podržane u svojim pripremama za pridruživanje EU. Ovi instrumenti, u donekle izmijenjenoj formi, danas su objedinjeni u okviru IPA fondova.

Program BAS pruža podršku razvoju domaćih preduzeća kroz pružanje finansijske podrške za korištenje poslovnih savjeta i usluga lokalnih konsultanata.

Podrška projekta „FIRMA“ je usmjerena na tri odabrana sektora privrede BiH: metaloprerađiva, drvoprerađiva i turizam, kroz pet tzv. područja konkurentnosti: proizvod i produktivnost, tržišne veze, pristup finansijskim sredstvima, obuka i obrazovanje, te poslovno okruženje.

Podrška projekta „FIRMA“ koncentrisana je na razvoj lanaca vrijednosti¹⁰ u tri odabrana sektora privrede BiH: **metaloprerađiva, drvoprerađiva i turizam**. U okviru svakog sektora definisana su po tri lanca vrijednosti koja se nastoje podržati, kao što je to predstavljeno u narednoj tabeli.

Tabela 6.

Sektori	Lanci vrijednosti		
Metaloprerađiva	metalne konstrukcije i alati	komponente i dijelovi za autoindustriju	aluminijum
Drvoprerađiva	namještaj	građevinska stolarija	primarna prerađiva drveta
Turizam	(outdoor) – turizam na otvorenom	kulturno-istorijski turizam	(city break) – turizam „gradskog predaha“

U raspoloživoj projektnoj dokumentaciji kao i na samom veb-sajtu projekta nije precizno naznačeno na koji su način odabrani ovi sektori. Navodi se da sva tri sektora zajedno daju približno jednu četvrtinu proizvodnog BDP u BiH i da obezbjeđuju gotovo 40% izvoza.

Podrška projekta „FIRMA“ uključuje djelovanje kroz pet tzv. područja konkurentnosti: proizvod i produktivnost, tržišne veze, pristup finansijskim sredstvima, obuka i obrazovanje, te poslovno okruženje, dok poprečni sektori uključuju: pristup finansijskim sredstvima, razvoj radne snage, usklađivanje sa EU zahtjevima, uključenost po pitanju džendera i uključenost mladih, te zaštitu životne sredine.

Uspjeh projekta mjeri se povećanjem prihoda, izvoza i finansija kod preduzeća u tri ciljana sektora. U svrhu prikupljanja i praćenja ovih, ali i drugih podataka, početkom 2010. godine pripremljeno je osnovno istraživanje, koje je potom periodično ponavljano jednom godišnje da bi se podaci ažurirali i kako bi se pratilo uspjeh projekta. Implementacija projekta odvija se u saradnji sa partnerskim organizacijama i institucijama nazvanim *pomagači lanaca vrijednosti*, u cilju razvoja njihovih kapaciteta i obezbjeđenja održivosti rezultata projekta.

Projekt „FIRMA“ se nije specifično fokusirao na određeno geografsko područje, već je uključio čitavu BiH. Zbog toga, u smislu izbora i obuhvata odgovarajućih privrednih sektora, njegova relevantnost ima ograničen značaj za projekat „CREDO Krajina“.

¹⁰ U dijelu Vikipedije koji uređuje USAID, navodi se da pojam *lanac vrijednosti* uključuje skup aktivnosti potrebnih da se određeni proizvod ili usluga dovede od konceptualizacije do isporuke finalnom kupcu.

Može se pretpostaviti da su sektori drvoprerade i turizma, koje podržava projekt „FIRMA”, odabrani radi obezbjeđenja kontinuiteta sa projektom „CCA“. Novost predstavlja sektor metaloprerade, zbog čega će u nastavku teksta nešto detaljnije biti data argumentacija koja ide u prilog izboru ovog sektora.

U izvještaju pripremljenom 2010. godine za potrebe projekta „FIRMA”, navodi se da je sektor lake / metalske industrije prije rata bio vodeći sektor BiH privrede i da je od 2003. godine ostvario zapažen rast. Sprovedena anketa pokazuje da ovaj sektor i njegovi lanci vrijednosti imaju visok potencijal rasta, što potvrđuju i rezultati sprovedenog osnovnog istraživanja. Takođe se konstatuje da metalska industrija može da bitno unaprijedi izvozni potencijal finalnih proizvoda, da ima ključnu ulogu u proizvodnoj strukturi svake industrijski razvijene zemlje, kao i da je važna za mnoge druge privredne sektore kao što su: stanogradnja, cestogradnja, transport, tekstilna industrija, drvoprerada, rudarstvo, proizvodnja hrane, energetika, itd.

Zbog svog tradicionalnog prisustva u BiH, metalska industrija je bila prva za čije su se pokretanje po završetku rata zainteresovale strane agencije i investitori. Ipak, brz oporavak metalnog sektora izostao je, prije svega, zbog prilično oštećene transportne i ostale infrastrukture, gubitka regionalnog i stranih tržišta, tehnološkog zastarijevanja, spore privatizacije, kao i zavisnosti nastavka proizvodnje od relativno velikih kapitalnih ulaganja.

Ulaskom značajnijih stranih investicija u metalni sektor BiH (Mittal Steel, Cimos BiH, Mann Hummel, Aluminij d. d. Mostar, Alloy Wheels Jajce, Fad Jelah, itd.), otvoreno je međunarodno tržište za ove proizvode. Ujedno je došlo i do ukidanja nekih carinskih i tehničkih barijera sa EU, kao i do unapređenja transportne logistike. Značaj inostranih tržišta za metalni sektor BiH u smislu mogućnosti za povećanje proizvodnje, daleko je veći od domaćeg tržišta zbog njegove ograničene veličine. I dok je u pojedinim segmentima metalnog sektora domaća tražnja bila visoka, u drugim je (poput auto-industrije) činila svega nekih 20%.

Bez obzira na diskontinuitet u tržišnom prisustvu, pojedina preduzeća iz metalnog sektora uspjela su da obnove dio ranijih tržišnih kontakata, da ponovo pridobiju povjerenje kupaca i da ostanu prepoznatljiva na evropskom tržištu. Sa druge strane, neke nove kompanije su vrlo brzo postale tržišni lideri u branši (npr. Prevent, Cimos, itd.), a njihov uspjeh direktno je doprinio i pojavi mnoštva manjih preduzeća – podugovarača i dobavljača, čime su i praktično nastali novi lanci vrijednosti okupljeni oko centralnih kompanija.

Osnovni razlozi zbog kojih se BiH može ubrojiti u zemlje koje mogu da budu konkurentne u metalnom sektoru (crna i obojena metalurgija, metaloprerađivačarstvo, mašinstvo, poluproizvodi od metala itd.) jesu niske cijene radne snage i energije, kao i lokacijske pogodnosti u smislu blizine evropskog tržišta. Takođe, ni tehnološko znanje, niti industrijska kultura, nisu zanemarljivi faktori u ovom sektoru.

Kao prepreke koje stoje na putu razvoju metalnog sektora BiH, u izvještaju projekta „FIRMA“ navode se: negativna tržišna percepcija proizvoda Bosne i Hercegovine (na inostranim tržištima), nedovoljno poznavanje modernog menadžmenta u preduzećima, administrativne barijere za rad na projektima u EU, slabe veze sa perspektivnim tržištima, visoka cijena izvora finansiranja, kako tekućih poslova, tako i investicija, i, prije svega, još uvijek prisutan pad tražnje prouzrokovan globalnim recesijskim kretanjima. Dodatno, kao problemi koji stoje na putu razvoju metalnog sektora, na sastanku sa metaloprerađivačima iz Unsko-sanskog kantona održanom početkom 2013. godine, identifikovani su: neusklađenost obrazovnog sistema sa potrebama tržišta rada, administrativne procedure koje otežavaju rad preduzeća, te nepostojanje odgovarajuće institucionalne podrške postojećim, kao ni novim domaćim i inostranim investitorima i izvozniciima.

Primjer mjera podrške MSP u okruženju – Republika Srbija

Za razliku od BiH, podrška privredi u Republici Srbiji je zasnovana na glavnim strateškim fokusima i, kao takva, mnogo je obimnija, efektivnija i efikasnija.

Ekonomski napredak i razvoj Srbije podrazumijeva razvoj konkurentne ekonomije zasnovane na znanju, novim tehnologijama i inovativnosti. Poseban doprinos u ostvarivanju tog cilja očekuje se od malih i srednjih preduzeća i preduzetnika.

Imajući u vidu značaj ovog sektora s jedne strane, i stanje u njemu s druge, jasno je da je potrebno obezbijediti mehanizme i mjere koje će doprinijeti povećanju konkurentnosti MSP, a samim tim i cjelokupne srpske privrede. Strategijom razvoja konkurentnih i inovativnih MSP za period od 2008. godine do 2013. godine u Srbiji, definisana je osnovna vizija razvoja ekonomije: ***Razvoj preduzetničke ekonomije, zasnovane na znanju i inovativnosti, koja stvara snažan, konkurentan i izvozno orijentisan sektor MSP i značajno doprinosi povećanju životnog standarda u Republici Srbiji.***

U cilju neposredne podrške povećanju konkurentnosti, realizuje se veći broj programa i projekata direktno usmjerenih ka MSP i njihovim asocijacijama. U nastavku ove analize daje se kratak pregled programa, mjera i aktivnosti za unapređenje konkurentnosti MSP u Srbiji.

Tabela 7.

Vrsta podrške	Kratak opis	Implementator	Ukupna sredstva/usluge	Koristi za preduzeća
1. Program podrške razvoju konkurentnosti MSP i preduzetnika u 2013. godini	Jačanje konkurentnosti MSP, preduzetnika i zadruga, kroz usklađivanje njihovog poslovanja sa zahtjevima međunarodnih standarda poslovanja, unapređivanje poslovnih procesa, proizvoda i usluga i jačanje ljudskih resursa.	Nacionalna agencija za regionalni razvoj www.narr.gov.rs u saradnji sa akreditovanim regionalnim agencijama.	Ukupna sredstva za realizaciju <i>Programa</i> iznose cca. 600.000,00 KM.	U okviru <i>Programa</i> se sufinansiraju projekti u iznosu do 50% od ukupne vrijednosti odobrenog projekta. Pojedinačni grantovi koji mogu biti odobreni iznose od cca. 900,00 KM do cca. 7.000,00 KM za prvu grupu aktivnosti, odnosno od cca. 900,00 KM do 14.000,00 KM za drugu grupu aktivnosti. Polovina odobrenih sredstava dodjeljuje se korisniku odmah nakon zaključenja ugovora, a ostatak nakon podnošenja konačnog izvještaja od strane korisnika.
2. Program podrške razvoju inovativnih klastera u 2013. godini	Povećanje produktivnosti i konkurentnosti MSP i preduzetnika povezivanjem u klastere, jačanje saradnje MSP i preduzetnika sa naučno-istraživačkim organizacijama.	Ministarstvo regionalnog razvoja i lokalne samouprave: http://www.mrrls.gov.rs i Nacionalna agencija za regionalni razvoj: www.narr.gov.rs	Ukupna sredstva za realizaciju <i>Programa</i> iznose cca. 230.000,00 KM.	U okviru <i>Programa</i> se sufinansiraju projekti u iznosu do 50% od ukupne vrijednosti odobrenog projekta. Pojedinačni grantovi koji mogu biti odobreni iznose od cca. 3.500,00 KM do cca. 26.000,00 KM za novoosnovane inovativne klastere, odnosno od cca. 14.000,00 KM do 69.000,00 KM za postojeće inovativne klastere. Polovina odobrenih sredstava dodjeljuje se korisniku odmah nakon zaključenja ugovora, a ostatak nakon podnošenja konačnog izvještaja od strane korisnika.

Vrsta podrške	Kratak opis	Implementator	Ukupna sredstva/usluge	Koristi za preduzeća
3. Program podrške MSP koja se nalaze u ranoj fazi poslovanja	Povećanje stepena održivosti i jačanje konkurentnosti MSP i preduzetnika koji se nalaze u početnoj fazi poslovanja i posluju na području koje zaostaje u razvoju ovog sektora u odnosu na druge dijelove Srbije.	Ministarstvo regionalnog razvoja i lokalne samouprave: http://www.mrris.gov.rs i Nacionalna agencija za regionalni razvoj: www.narr.gov.rs	Ukupna sredstva za realizaciju Programa iznose cca. 210.000,00 KM.	U okviru Programa se sufinansiraju projekti u iznosu do 75% od ukupne vrijednosti odobrenog projekta. Pojedinačni grantovi koji mogu biti odobreni iznose od cca. 900,00 KM do cca. 6.000,00 KM. Cjelokupan iznos odobrenih sredstava plasira se po okončanju projekta, odnosno dostavljanja dokaza o namjenskom utrošku sredstava.
4. Program podrške inovativnim brzorastućim preduzećima	Podrška jačanju inovativnosti brzorastućih MSP i preduzetnika i zadruga radi povećanja konkurentnosti.	Nacionalna agencija za regionalni razvoj: www.narr.gov.rs u saradnji sa akreditovanim regionalnim agencijama.	Ukupna sredstva za realizaciju Programa iznose cca. 600.000,00 KM.	U okviru Programa se sufinansiraju projekti u iznosu do 50% od ukupne vrijednosti odobrenog projekta. Pojedinačni grantovi ne mogu biti manji od cca. 1.700,00 KM, niti veći od cca. 26.000,00 KM, a u zavisnosti od odobrene namjene sredstava. Od odobrenog iznosa 30% se isplaćuje odmah po zaključenju ugovora, a ostatak po okončanju aktivnosti i dostavljanju dokaza o namjenskom utrošku sredstava.

Vrsta podrške	Kratak opis	Implementator	Ukupna sredstva/usluge	Koristi za preduzeća
5. Mentoring za 100 novoosnovanih i postojećih MSP i preduzetnika	Povećanje mogućnosti za opstanak i razvoj MSP-a i preduzetnika koji se nalaze u presudnom trenutku za dalji razvoj.	Nacionalna agencija za regionalni razvoj u saradnji sa partnerskim organizacijama i centrima www.narir.gov.rs .	Nefinansijska podrška 100 MSP i preduzetnika, po 50 sati mentorinaga.	MSP i preduzetnici koji ispunjavaju sljedeće uslove: da se bave proizvodnjom ili pružanjem usluga; da su u većinskom domaćem privatnom vlasništvu i da su registrovani na teritoriji Srbije; da imaju pozitivan poslovni rezultat u prethodnoj godini (za drugu grupu korisnika); da nisu iz oblasti vojne industrije ili organizovanja igara na sreću. Korisnici <i>Programa</i> su podijeljeni u dvije grupe: 1) novoosnovani privredni subjekti (MSP i preduzetnici registrovani poslije 1. marta 2012); 2) postojeći privredni subjekti (MSP i preduzetnici registrovani prije 1. marta 2012).
6. Program za unapređenje investicione spremnosti	Unapređenje potencijala inovativnih MSP i preduzetnika sa visokim potencijalom rasta za korišćenje vlasničkog kapitala u cilju finansiranja poslovanja.	<i>Program</i> provodi Nacionalna agencija za regionalni razvoj.	100 MSP i preduzetnika u prvoj fazi programa, odnosno 20 u drugoj fazi.	Dvodnevna obuka za 100 MSP i preduzetnika o modelima finansiranja razvoja poslovanja, zatim dodatna dvodnevna obuka za 20 MSP i preduzetnika koji su prošli prvu fazu obuke, a koji imaju visok potencijal rasta. Program omogućava korisnicima da unaprijede potencijale za prezentaciju razvoja i privlačenje investitora, prije svega fondova rizičnog kapitala.
7. Program ranog razvoja	Podsticanje komercijalizacije istraživanja i razvoja, kao i dalji razvoj inovativnih kompanija zasnovanih na znanju.	Fond za inovacionu djelatnost www.inovacionifond.rs .	Sredstva nisu ograničena s obzirom na način finansiranja.	Fond sufinansira do 85% od ukupnih sredstava odobrenog projekta, a ostatak je dužan obezbijediti korisnik. Maksimalan budžet koji Fond može da odobri je 80.000,00 EUR.

Vrsta podrške	Kratak opis	Implementator	Ukupna sredstva/usluge	Koristi za preduzeća
8. Program sufinansiranja inovacija	Podsticanje saradnje sa međunarodnim kompanijama i organizacijama; povećanje broja tehnoloških kompanija i njihova priprema za nove investicije.	Fond za inovacionu djelatnost www.inovacionifond.rs .	Sredstva nisu ograničena obzirom na način finansiranja. <i>Program</i> je stalno otvoren.	Fond sufinansira do 70% od ukupnih sredstava odobrenog projekta, a ostatak je dužan obezbijediti korisnik. Maksimalan budžet koji može biti odobren od strane Fonda je 300.000,00 EUR.
9. Program podrške malim preduzećima i preduzetnicima za nabavku opreme u 2013. godini	Jačanje konkurentnosti, inovativnosti i internacionalizacije MSP i preduzetnika, kao i kreiranja novih radnih mjesta kroz investiranje u opremu.	Ministarstvo finansija i privrede www.mfp.gov.rs u saradnji sa Nacionalnom agencijom za regionalni razvoj www.narr.gov.rs .	Ukupna sredstva za realizaciju <i>Programa</i> iznose cca. 1.710.000,00 KM.	U okviru <i>Programa</i> se sufinansiraju projekti u iznosu do 25% od ukupne vrijednosti odobrenog projekta. Pojedinačni grantovi koji mogu biti odobreni iznose od cca. 4.300,00 KM do cca. 43.000,00 KM.
10. Program podsticanja konkurentnosti i internacionalizacije srpske privrede	Jačanje međunarodne konkurentnosti srpske privrede kroz podršku jačanju konkurentskih kapaciteta.	Agencija za strana ulaganja i promociju izvoza www.siepa.gov.rs .	Ukupna sredstva za realizaciju <i>Programa</i> iznose cca. 1.720.000,00 KM.	U okviru <i>Programa</i> sufinansiraju se projekti u ukupnom iznosu od 50% do 75% vrijednosti odobrenog projekta, a u zavisnosti od definisane oblasti podrške.

4. Sektorska ekonomsko-finansijska analiza

Poljoprivreda, ribarstvo i šumarstvo

Sektor poljoprivrede, šumarstva i ribarstva ima važnu privrednu ulogu u BiH, jer se u tom sektoru stvara oko 7% BDP-a. Bosna i Hercegovina posjeduje prirodne resurse i uslove koji stvaraju dobar ambijent za poljoprivrednu proizvodnju, uključujući raspoloživost radne snage, zemljišta i drugih prirodnih resursa, kao i pogodnu klimu. Međutim, poljoprivredni potencijali su samo djelimično iskorišteni unatoč značajnim ljudskim i prirodnim resursima.

Ovaj sektor predstavlja ključnog snabdjevača proizvodnim inputima za ostale sektore, a posebno sektor prehrambene industrije, pa je u tom smislu manje osjetljiv na poremećaje u ukupnoj privredi. Zbog toga je finansijska i ekonomska kriza imala mnogo manji uticaj na ovaj sektor nego na sektore koji direktno zavise od izvoza.

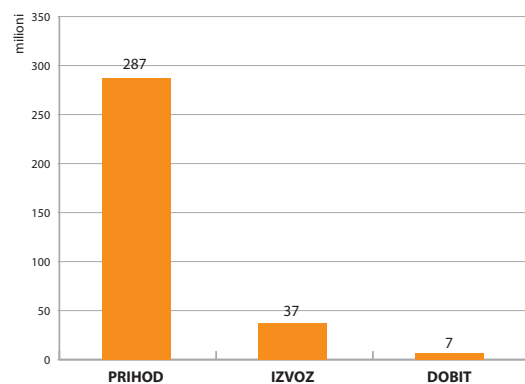
Ovdje se mora naglasiti da su u ovoj analizi korišteni samo podaci o preduzećima iz ove oblasti, dok poljoprivredna gazdinstva, kod kojih se odvija većina proizvodnje, nisu uključena. Razlog je taj što još uvijek ne postoje podaci o ovim gazdinstvima koji bi omogućili ovu vrstu kvantitativne i kvalitativne analize.

Sektor poljoprivrede, šumarstva i ribarstva, u 398 preduzeća registrovanih za ove djelatnosti, zapošljava 2.676 radnika. Po broju zaposlenih ovaj sektor zauzima 9. mjesto, međutim, ova pozicija je mnogo viša, kad bi se uzeli u obzir svi oni koji se bave poljoprivredom, ali se, zvanično, nigdje ne vode kao takvi.

Nakon „helikopterskog“ snimka stanja u privredi, u četvrtom dijelu prilazimo još bliže pojedinim sektorima i produbljujemo analizu za svaki od tih sektora. Ovdje ćemo iznijeti glavne zaključke.

Ukupan prihod koji se u 2011. godini ostvario na području sve 34 opštine, u ovom sektoru je 287.000.000 KM. Od toga, 37.000.000 KM ide u izvoz, dok ostvarena dobit iznosi 7.000.000 KM. To govori da sektor kao cjelina, pozitivno posluje i da nije značajno zavisian od izvoza.

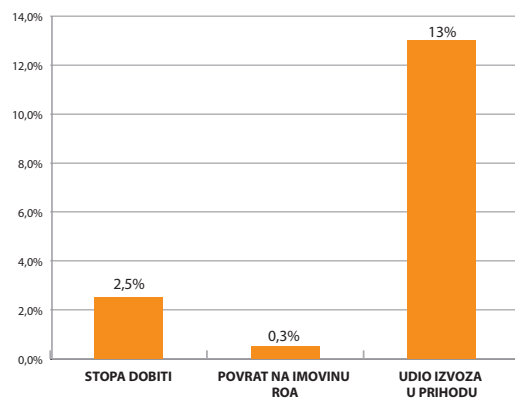
Grafikon 11. Prihod, izvoz i dobit u sektoru poljoprivrede, šumarstva i ribarstva, 2011. godina (u milionima KM)

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Karakteristike sektora poljoprivrede, šumarstva i ribarstva su još vidljivije u podacima o stopi dobiti, povratu na imovinu (ROA) i udjelu izvoza u ukupnom prihodu na sljedećem grafikonu.

Grafikon 12. Stopa dobiti, ROA i udio izvoza u prihodu, u sektoru poljoprivrede, šumarstva i ribarstva

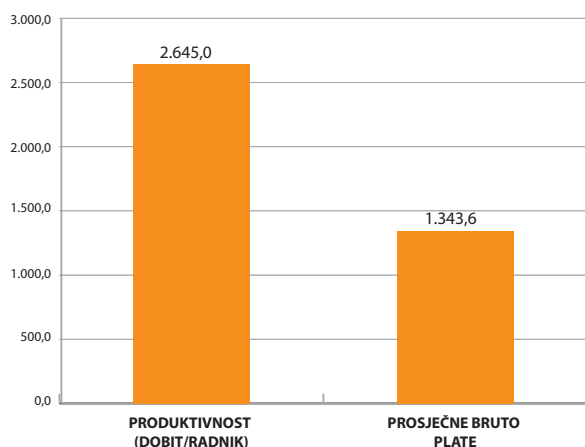
Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Sektor poljoprivrede, šumarstva i ribarstva posluje pozitivno, ali je daleko od toga da, sam za sebe, bude nosilac razvoja.

Kao što smo rekli, ovaj sektor pozitivno posluje, ali su njegova stopa dobiti i, pogotovo, povrat na imovinu, prilično niski, dok se samo mali dio ukupne proizvodnje plasira na inostrano tržište. Jednostavno rečeno, oni koji se bave ovim privrednim aktivnostima, ostvaruju minimalan profit i uglavnom su orijentisani na domaće tržište.

Međutim, sektor poljoprivrede, šumarstva i ribarstva i dalje ima sposobnost da zapošljava nove radnike. Naime, na sljedećem grafikonu koji predstavlja odnos produktivnosti i zarada sektora (u KM), vidimo koliko prosječan radnik stvara dobiti za preduzeće i koliko preduzeće košta njegov angažman.

Grafikon 13. Odnos produktivnosti i zarada u sektoru poljoprivrede, šumarstva i ribarstva (u KM)

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Vidimo da je ovaj odnos oko 1 : 2, tj. da prosječan radnik u ovom sektoru svom poslodavcu zaradi svoje dvije plate. To znači da se poslodavcima isplati zapošljivati nove radnike i da, prema tome, postoji prostor za zapošljavanje novih radnika.

Proizvodnja hrane i pića

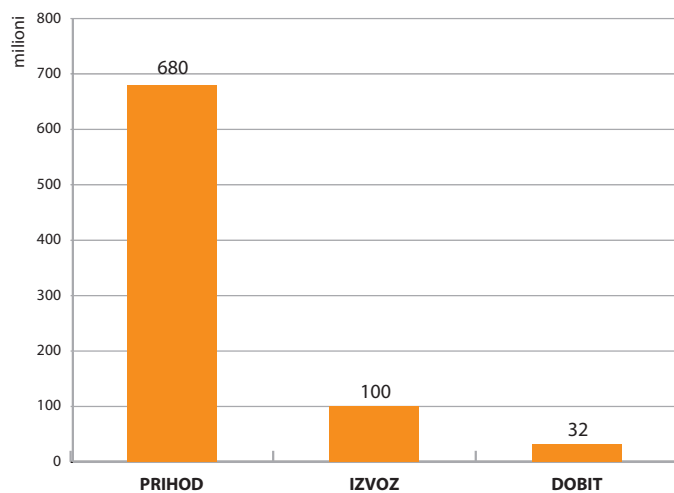
Razvoj prehrambene industrije uslovljen je rastom primarne poljoprivredne proizvodnje. Rast primarne poljoprivredne proizvodnje u poslijeratnom periodu omogućio je da se poveća udio

prehrambene industrije u ukupnoj industrijskoj proizvodnji. Prehrambena industrija na području Krajine se još osamdesetih i početkom devedesetih godina prošlog vijeka ubrajala se u razvijene grane i kao takva uspijevala je da prati svjetske trendove. Finansijski rezultati poslovanja su i danas kod većine preduzeća već godinama pozitivni. Njihovi proizvodi imaju svog kupca i na domaćem, i u manjoj mjeri, na inostranom tržištu.

Sektor prehrambene industrije, u 398 preduzeća registrovanih za ove djelatnosti, zapošljava 4.963 radnika. Po broju zaposlenih ovaj sektor zauzima 6. mjesto, a treći je po veličini od sektora prerađivačke industrije.

Ukupan prihod koji se u 2011. godini ostvario na području sve 34 opštine, u ovom sektoru je 680.000.000 KM. Od toga, 100.000.000 KM ide u izvoz, a 32.000.000 KM je dobit koja se ostvaruje. To govori da sektor kao cjelina, prilično dobro posluje i da je manjim dijelom orijentisan na izvoz, a većim na domaće tržište.

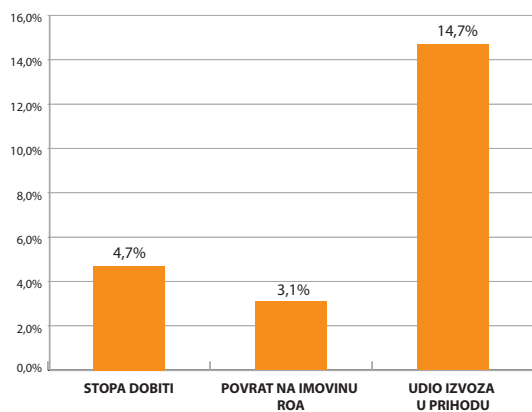
Grafikon 14. Prihod, izvoz i dobit sektora prehrambene industrije, 2011. godina (u milionima KM)

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Karakteristike prehrambene industrije su još vidljivije u podacima o stopi dobiti, povratu na imovinu (ROA) i udjelu izvoza u ukupnom prihodu na sljedećem grafikonu.

Grafikon 15. Stopa dobiti, ROA i udio izvoza u prihodu prehrambene industrije

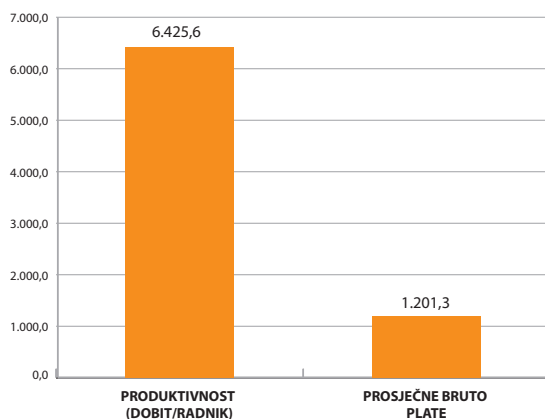

Prehrambena industrija prilično dobro posluje i ima značajan potencijal za razvoj.

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Kao što smo rekli, ovaj sektor prilično dobro posluje, njegova stopa dobiti i povrat na imovinu su solidni. Jednostavno rečeno, oni koji se bave ovim privrednim aktivnostima, ostvaruju solidan profit i uglavnom su orijentisani na domaće tržište. Uz to, sektor prehrambene industrije ima dobru sposobnost da zaposli nove radnike. Naime, na grafikonu br. 16 vidimo koliko prosječan radnik stvara dobiti za preduzeće i koliko preduzeće košta taj radnik.

Grafikon 16. Odnos produktivnosti i zarada sektora prehrambene industrije (u KM)

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Vidimo da je ovaj odnos oko 1 : 5,3, tj. da prosječan radnik u ovom sektoru svom poslodavcu zaradi svojih 5,3 plata. To znači da se poslodavcima isplati zapošljavati nove radnike i da, prema tome, postoji značajan prostor za zapošljavanje.

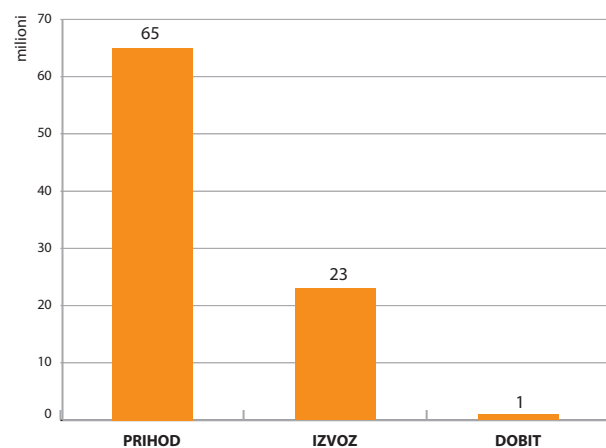
Tekstil

Tekstilna i industrija odjeće zauzimaju važno mjesto u privredi BiH s obzirom na dugogodišnju tradiciju, značajan broj zaposlenih i odnosa s evropskim i svjetskim partnerima. Uprkos dinamičnim izazovima svjetskog tržišta, tekstilna industrija i dalje opstaje.

Za razliku od cijele BiH, tekstilna industrija ne igra značajnu ulogu na području koje pokriva projekat „CREDO“. To se posebno vidi po broju preduzeća i, još više, po prihodu koji ovaj sektor ostvaruje.

Sektor tekstila, u 111 preduzeća registrovanih za ove djelatnosti, zapošljava 1.809 radnika. Po broju zaposlenih ovaj sektor zauzima 11. mjesto, i u ukupnom prihodu koji se ostvaruje na ovom području učestvuje sa minimalnih 0,56%.

Grafikon 17. Prihod, izvoz i dobit sektora tekstila, 2011. godina (u milionima KM)

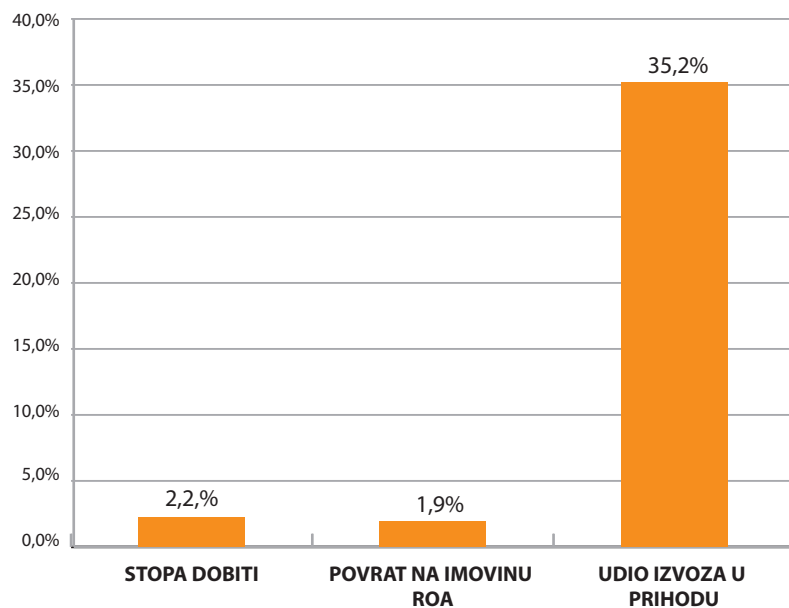

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Ukupan prihod koji se u 2011. godini ostvario na području sve 34 opštine, u ovom sektoru je samo 65.000.000 KM. Od toga, 23.000.000 KM ide u izvoz, a 1.000.000 KM je dobit koja se ostvaruje. To govori da sektor kao cjelina pozitivno posluje i da je u dobroj mjeri orijentisan na izvoz.

Karakteristike sektora tekstila su još vidljivije u podacima o stopi dobiti, povratu na imovinu (ROA) i udjelu izvoza u ukupnom prihodu na grafikonu ispod.

Grafikon 18. Stopa dobiti, ROA i udio izvoza u prihodu sektora tekstila

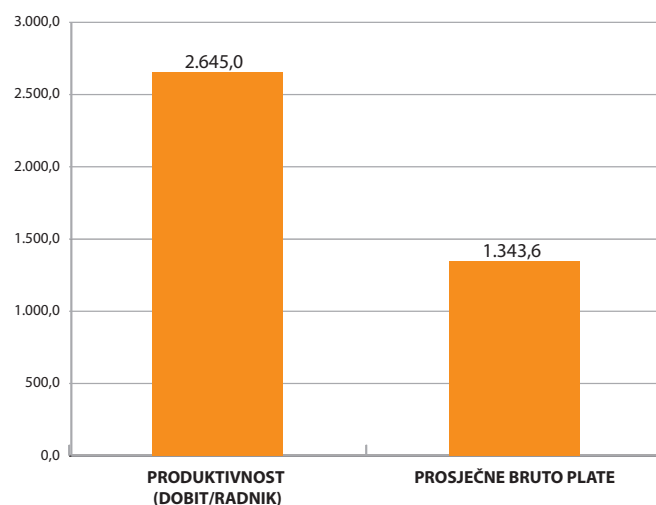
Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Kao što smo rekli, ovaj sektor pozitivno posluje, ali su njegova stopa dobiti i povrat na imovinu prilično niski, a nešto više od trećine od ukupne proizvodnje se plasira na strano tržište. Ovdje se uglavnom radi o tzv. „lon“ poslovima, gdje se, u suštini, samo iznajmljuje radna snaga.

Međutim, ovaj sektor i dalje ima sposobnost da zaposli nove radnike. Naime, na sljedećem grafikonu vidimo koliko jedan prosječan radnik u sektoru tekstila stvara dobiti za preduzeće i koliko preduzeće košta njegova zarada.

Tekstilna industrija je na ivici rentabilnosti i teško da će iz tih problema izaći u do-gledno vrijeme.

Grafikon 19. Odnos produktivnosti i zarada sektora tekstila (u KM)

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

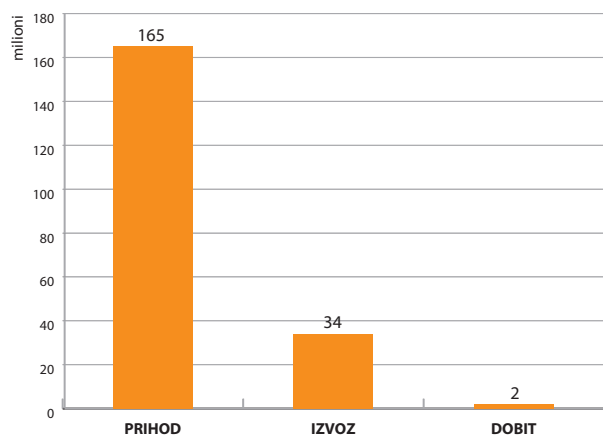
Vidimo da je ovaj odnos oko 1 : 2, tj. da prosječan radnik u ovom sektoru svom poslodavcu zaradi svoje dvije plate. To znači da se poslodavcima i dalje isplati zapošljavati nove radnike i da, prema tome, postoji prostor za zapošljavanje novih radnika.

Proizvodnja papira i izdavačko-štamarska djelatnost

Proizvodnja papira i izdavačko-štamarska djelatnost je takođe mali sektor i obuhvata proizvodnju papira i proizvoda od papira, te štampanje knjiga, udžbenika, brošura, časopisa, revija, kataloga, prospekata, kao i razne vrste obrazaca.

Proizvodnja papira i izdavačko-štamarska djelatnost, u 114 preduzeća registrovanih za ove djelatnosti, zapošljava 1.537 radnika. Ukupan prihod koji se u 2011. godini ostvario na području sve 34 opštine, u ovom sektoru je 165.000.000 KM. Od toga, 34.000.000 KM ide u izvoz, a 2.000.000 KM je dobit koja se ostvaruje. To govori da sektor kao cjelina pozitivno posluje i da je relativno malo orijentisan na izvoz.

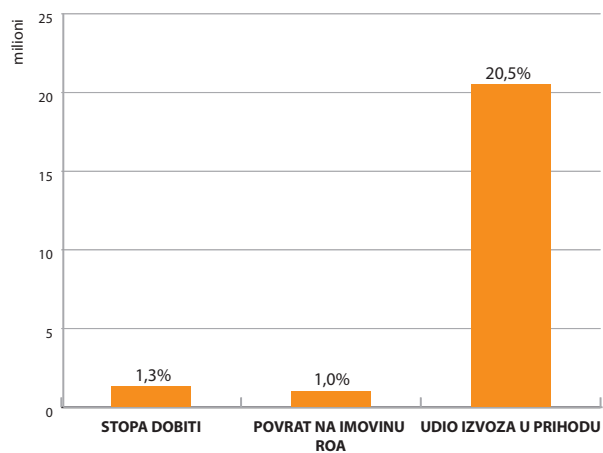
Grafikon 20. Prihod, izvoz i dobit proizvodnje papira i izdavačko-štamarske djelatnosti, 2011. godina (u milionima KM)

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Karakteristike sektora tekstila su još vidljivije u podacima o stopi dobiti, povratu na imovinu (ROA) i udjelu izvoza u ukupnom prihodu na grafikonu ispod.

Grafikon 21. Stopa dobiti, ROA i udio izvoza u prihodu sektora proizvodnje papira i izdavačko-štamarske djelatnosti

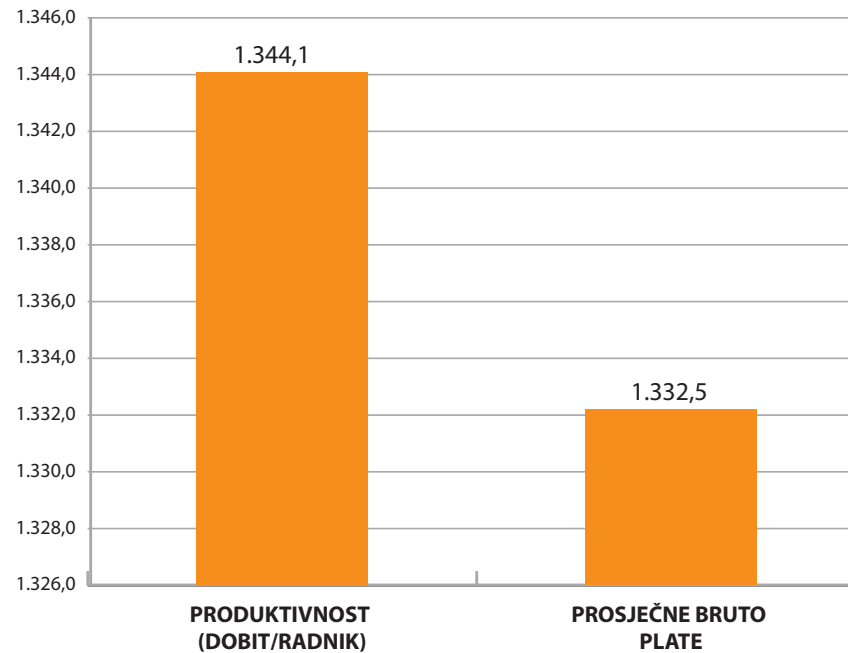

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Proizvodnja papira i izdavačko-štamarska djelatnost su nekad bile jedne od okosnica razvoja ovog područja, ali to danas više nisu.

Kao što smo rekli, ovaj sektor pozitivno posluje, ali su njegova stopa dobiti i povrat na imovinu prilično niski, a nešto više od petine od ukupne proizvodnje se plasira na strano tržište. Takođe, ovaj sektor nema sposobnost da zaposli nove radnike. Naime, na donjem grafikonu vidimo koliko jedan prosječan radnik u ovom sektoru stvara dobiti za preduzeće i koliko preduzeće košta njegova zarada.

Grafikon 22. Odnos produktivnosti i zarada proizvodnje papira i izdavačko-štamarske djelatnosti (u KM)

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

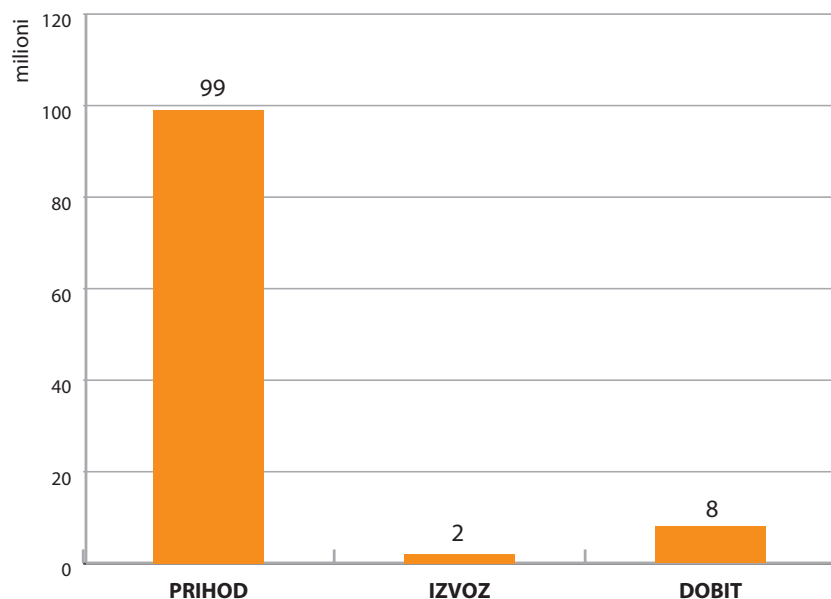
Vidimo da je ovaj odnos oko 1 : 1, tj. da prosječan radnik u ovom sektoru svom poslodavcu zaradi nešto malo više od svoje plate. To znači da se poslodavcima ne isplati zapošljavati nove radnike i da, prema tome, nema prostora za zapošljavanje novih radnika.

Proizvodnja hemikalija

Iako je po broju zaposlenih, prihodu i izvozu proizvodnja hemikalija izrazito mali sektor na području koje pokriva projekat „CREDO Krajina“. Preduzeća u ovoj grani industrije hemijskim putem prerađuju biljne, životinjske i mineralne sirovine i na spomentom području proizvode deterdžente, boje i lakove, farmaceutske proizvode i dr.

Sektor proizvodnje hemikalija, u 42 preduzeća registrovana za obavljanje ove djelatnosti, zapošljava 516 radnika. Ukupan prihod koji se u 2011. godini ostvario na području sve 34 opštine, u ovom sektoru je samo 99.000.000 KM. Od toga, 2.000.000 KM ide u izvoz, a 8.000.000 KM je dobit koja se ostvaruje. To govori da sektor kao cjelina, pozitivno posluje i da nije orijentisan na izvoz.

Grafikon 23. Prihod, izvoz i dobit sektora hemikalija, 2011. godina (u milionima KM)

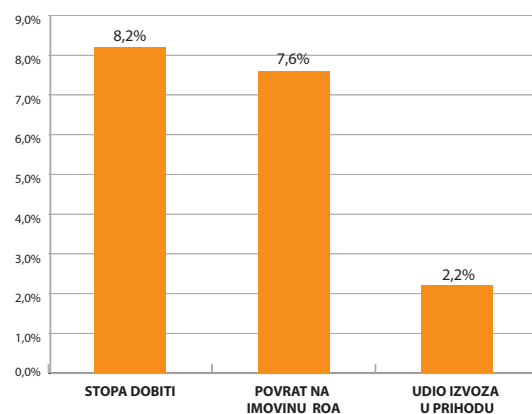

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Te karakteristike sektora proizvodnje hemikalija su još vidljivije u podacima o stopi dobiti, povratu na imovinu (ROA) i udjelu izvoza u ukupnom prihodu na sljedećem grafikonu.

Proizvodnja hemikalija je izuzetno profitabilna, ali je ovaj sektor jako mali i zapošljava mali broj radnika.

Grafikon 24. Stopa dobiti, ROA i udio izvoza u prihodu sektora hemikalija, 2011. godina

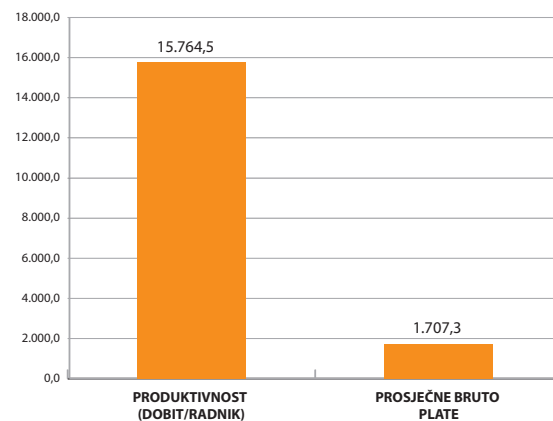

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Kao što smo rekli, ovaj sektor pozitivno posluje, njegova stopa dobiti i povrat na imovinu su dobri, a samo 2,2% od ukupne proizvodnje se plasira na inostrano tržište.

Ovaj sektor, takođe, ima velike mogućnosti za zapošljavanje novih radnika. Na sljedećem grafikonu vidimo koliko jedan prosječan radnik stvara dobiti za preduzeće i koliko preduzeće košta njegova zarada.

Grafikon 25. Odnos produktivnosti i zarada sektora hemikalija (u KM)

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Vidimo da je ovaj odnos oko 1 : 9, tj. da prosječan radnik u ovom sektoru svom poslodavcu zaradi svojih devet plata. To znači da se poslodavcima isplati zapošljavati veliki broj novih radnika i da, prema tome, postoji ogroman prostor za zapošljavanje novih radnika.

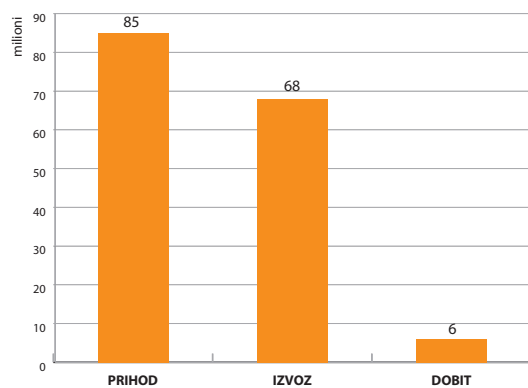
Proizvodnja kože i obuće

Područje na kom se implementira projekat „CREDO Krajina“ ima dugu tradiciju i dobar međunarodni ugled kada je riječ o industriji kože i obuće. Postignut je napredak u modernizaciji proizvodnih jedinica i u uvođenju novih tehnologija s ciljem da sektor postane dio globalnog tržišta. Ovo područje ima iskusnu i kvalifikovanu radnu snagu sa solidnim znanjima i praktičnim iskustvom. Njegova blizina tržištima zapadne i istočne Evrope je glavna prednost.

Industrija kože i obuće posjeduje kapacitete i dobar ugled na njemačkom i italijanskom tržištu. Nova partnerstva su donijela novu opremu i know-how u upravljanju preduzećima.

Sektor kože i obuće, u 44 preduzeća registrovanih za ove djelatnosti, zapošljava 4.150 radnika. Po broju zaposlenih ovaj sektor zauzima 7. mjesto.

Grafikon 26. Prihod, izvoz i dobit sektora kože i obuće, 2011. godina (u milionima KM)

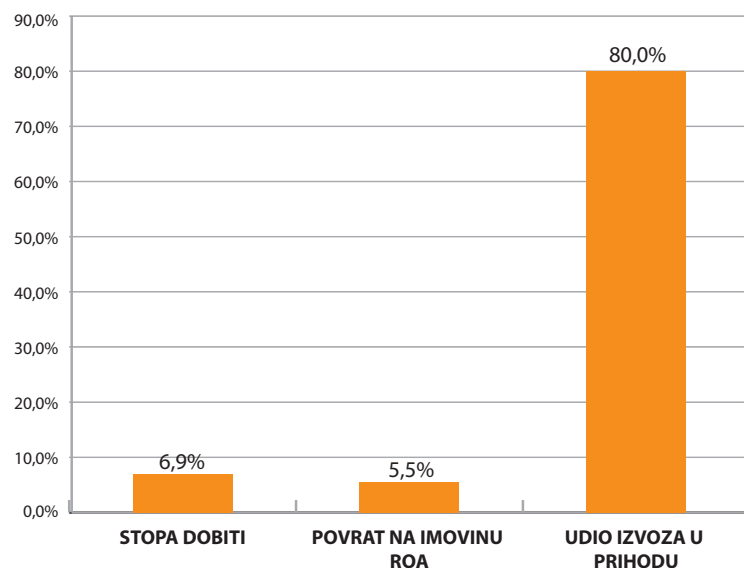
Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Ukupan prihod koji se u 2011. godini ostvario na području sve 34 opštine, u ovom sektoru je samo 85.000.000 KM. Od toga, 68.000.000 KM ide u izvoz, a 6.000.000 KM je dobit koja se ostvaruje. To govori da sektor kao cjelina, pozitivno posluje i da je snažno orijentisan na izvoz.

Karakteristike sektora kože i obuće su još vidljivije u podacima o stopi dobiti, povratu na imovinu (ROA) i udjelu izvoza u ukupnom prihodu na grafikonu ispod.

Grafikon 27. Stopa dobiti, ROA i udio izvoza u prihodu sektora kože i obuće

Proizvodnja kože i obuće solidno posluje, dosta izvozi i zapošljava veliki broj radnika.

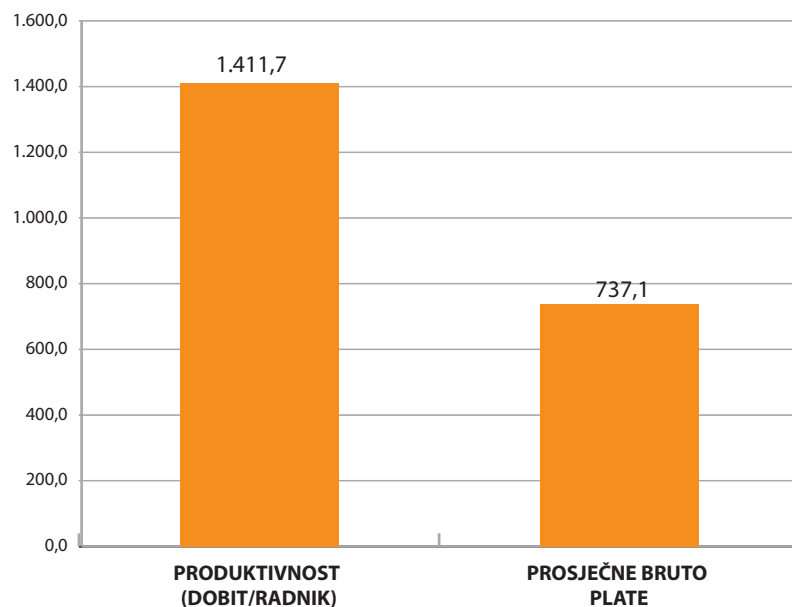

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Kao što smo rekli, ovaj sektor pozitivno posluje, njegova stopa dobiti i povrat na imovinu su solidni, a najveći dio od ukupne proizvodnje se plasira na strano tržište.

Ovaj sektor, takođe, ima sposobnost da zaposli nove radnike. Naime, na sljedećem grafikonu vidimo koliko jedan prosječan radnik stvara dobiti za preduzeće i koliko poslodavca košta njegova zarada.

Grafikon 28. Odnos produktivnosti i zarada sektora kože i obuće (u KM)

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Vidimo da je ovaj odnos oko 1 : 2, tj. da prosječan radnik u ovom sektoru svom poslodavcu zaradi svoje dvije plate. To znači da se poslodavcima isplati zapošljivati nove radnike i da, prema tome, postoji prostor za zapošljavanje novih radnika.

Prerada drveta

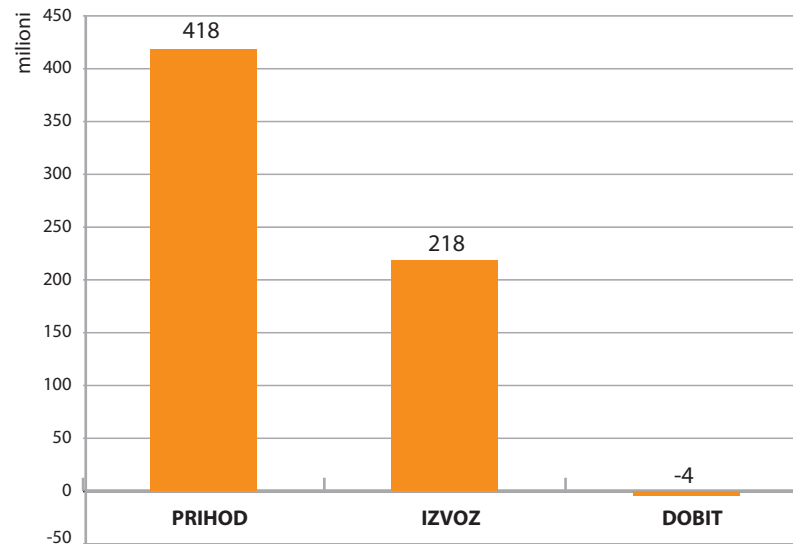
BiH ima dugu tradiciju proizvodnje kvalitetnih drvnih sirovina i namještaja koji zadovoljava domaću, ali i inostranu tražnju. Relativno jeftina i vješta radna snaga osigurava konkurentsku prednost za industriju namještaja. Ipak, ovo područje još uvijek nije u mogućnosti da u potpunosti ostvari ovu prednost, uglavnom zbog nedostatka vještina u kreiranju finalnih proizvoda.

Ključni faktori u ovom sektoru uključuju postojanje dobrih drvnih sirovina, jeftinu radnu snagu i moderan dizajn orijentisan na tržište. Prisustvo prva dva faktora i mogućnost usvajanja vještina u oblasti dizajna putem kupovine tuđih dizajnerskih rješenja, zajedničkih pothvata ili podugovaranja, govore da u ovom sektoru leži jaka osnova za proizvodnju konkurentnih proizvoda za izvoz.

Sektor drvoprerade, u 432 preduzeća registrovana za ove djelatnosti, zapošljava 5.881 radnika. Po broju zaposlenih ovaj sektor zauzima ukupno 4. mjesto, a, istovremeno je to i najveći sektor prerađivačke industrije.

Ukupan prihod koji se u 2011. godini ostvario na području sve 34 opštine, u ovom sektoru je 418.000.000 KM. Od toga, 218.000.000 KM ide u izvoz, a 4.000.000 KM je gubitak koja se ostvaruje na nivou ukupnog sektora. To govori da sektor, kao cjelina, negativno posluje i da je u velikoj mjeri orijentisan na izvoz.

Grafikon 29. Prihod, izvoz i dobit sektora drvoprerade, 2011. godina (u milionima KM)

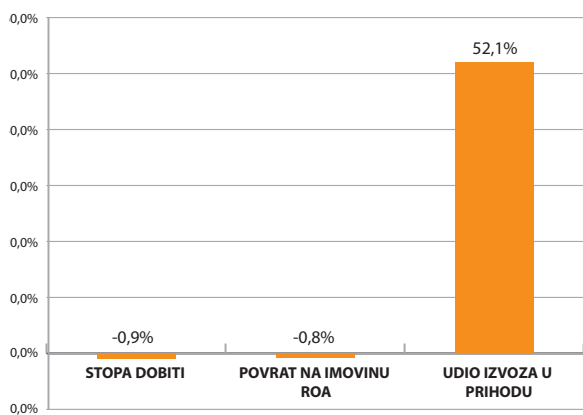
Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Međutim, sa ovim sektorom postoji jedan problem. Kada se analiziraju podaci za sve firme (432 preduzeća), situacija je prilično loša. Cijeli sektor je u minusu i svi pokazatelji su negativni. To nije u skladu sa prethodnim analizama¹¹ koje tvrde da je prerada drveta konkurentna prednost BiH.

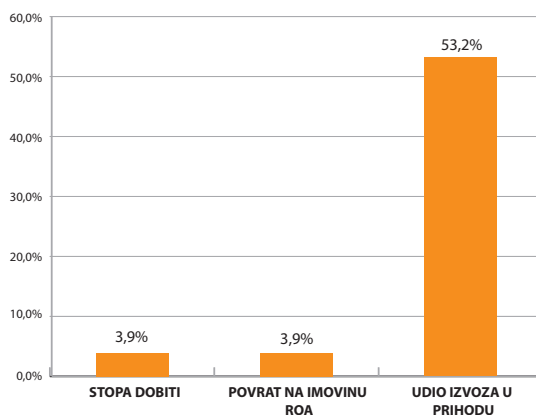
Slika postaje drugačija kad se od 432 firme, izostavi samo njih 11, posebno onih koja su privatizovana ili nastala u procesu privatizacije. Tada performanse ovog sektora postaju jako dobre. Umjesto 0,9% gubitka, stopa dobiti iznosi 3,9%, a slično je i sa ostalim performansama. Očigledno je da su preduzeća koja su privatizovana ili nastala u procesu privatizacije, u gubicima, ne toliko što je drvna industrija nekonkurentna na ovim prostorima, već iz internih razloga.

Grafikon 30. Stopa dobiti, ROA i udio izvoza u prihodu drvoprerade

a) 432 firme

b) 421 firma

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

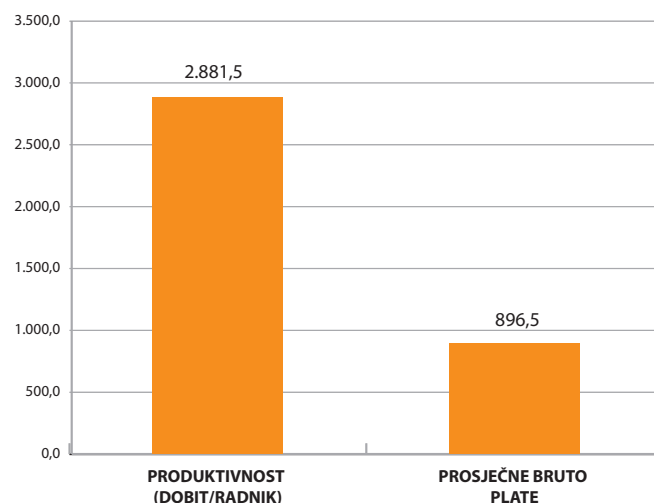
U obzir treba uzeti činjenicu da sektor pozitivno posluje ako se izostave finansijski rezultati 11 problematičnih preduzeća. Takođe, njegova stopa dobiti i povrat na imovinu su solidni, a najveći dio od ukupne proizvodnje se plasira na strano tržište.

Ne računajući 11 isključenih firmi, ovaj sektor ima značajnu sposobnost da zaposli nove radnike. Naime, na sljedećem grafikonu vidimo koliko jedan prosječan radnik stvara dobiti za preduzeće i koliko košta njegova zarada.

¹¹ Mapiranje lanaca vrijednosti u BiH.

Iako poneka preduzeća unutar sektora prerade drveta imaju značajne interne probleme, sektor kao cjelina dobro posluje i pokazuje značajan potencijal za budući razvoj.

Grafikon 30. Odnos produktivnosti i zarada sektora drvoprerade, 421 firma (u KM)

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Vidimo da je ovaj odnos oko 1 : 3,2, tj. da prosječan radnik u ovom sektoru svom poslodavcu zaradi 3,2 svoje plate. To znači da se poslodavcima isplati zapošljavati nove radnike i da, prema tome, postoji prostor za zapošljavanje novih radnika.

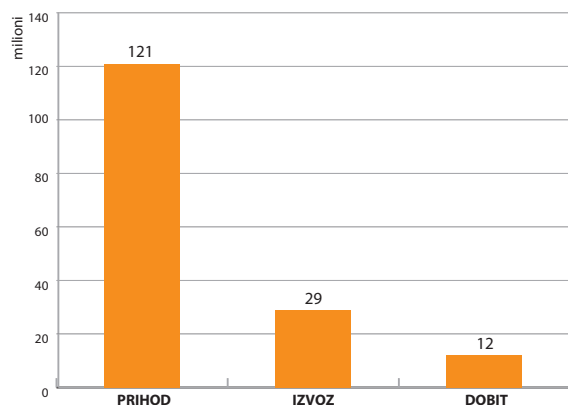
Guma i plastika

Iako je proizvodnja gume i plastike relativno mali sektor (po broju zaposlenih, prihodu i izvozu) na području koje pokriva projekat, ova industrija ima velik značaj za privredu i stanovništvo. Ona snabdijeva tržište proizvodima koji obilježavaju moderan način života. Najprije ambalažom koja čuva proizvode i pojednostavljuje njihov transport, zatim pojedinim dijelovima i sklopovima koji su neizostavne komponente proizvoda u metalnoj, drvenoj i drugim industrijama, te mnogim proizvodima široke potrošnje, bez kojih je današnjica nezamisliva.

Sektor gume i plastike, u 92 preduzeća registrovana za obavljanje ove djelatnosti, zapošljava 916 radnika. Ukupan prihod koji se u 2011. godini ostvario na području sve 34 opštine, u ovom sektoru je

samo 121.000.000 KM. Od toga, 29.000.000 KM ide u izvoz, a 12.000.000 KM je dobit koja se ostvaruje. To govori da sektor kao cjelina pozitivno posluje i da je orijentisan na izvoz.

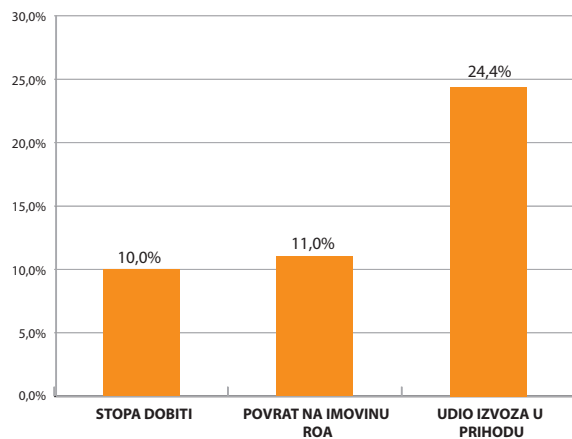
Grafikon 31. Prihod, izvoz i dobit sektora gume i plastike, 2011. godina (u milionima KM)

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Karakteristike sektora gume i plastike su još vidljivije u podacima o stopi dobiti, povratu na imovinu (ROA) i udjelu izvoza u ukupnom prihodu na grafikonu ispod.

Grafikon 32. Stopa dobiti, ROA i udio izvoza u prihodu sektora gume i plastike, 2011. godina

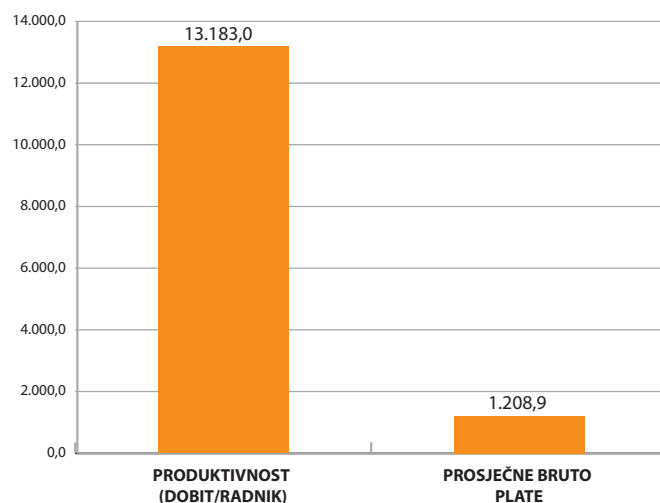
Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Sektor gume i plastike je izuzetno profitabilan i, pored proizvodnje finalnih proizvoda, služi kao značajna podrška prehrambenoj, metalskoj i ostalim industrijama.

Kao što smo rekli, ovaj sektor pozitivno posluje, njegova stopa dobiti i povrat na imovinu su dobri, a oko četvrtine od ukupne proizvodnje se plasira na inostrano tržište.

Ovaj sektor, takođe, ima velike mogućnosti za zapošljavanje novih radnika. Na sljedećem grafikonu vidimo koliko jedan prosječan radnik stvara dobiti za preduzeće i koliko preduzeće košta njegova zarada.

Grafikon 33. Odnos produktivnosti i zarada sektora gume i plastike (u KM)

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Vidimo da je ovaj odnos oko 1 : 11, tj. da prosječan radnik u ovom sektoru svom poslodavcu zaradi svojih jedanaest plata. To znači da se poslodavcima isplati zapošljavati veliki broj novih radnika i da, prema tome, postoji ogroman prostor za zapošljavanje novih radnika.

Metalska industrija

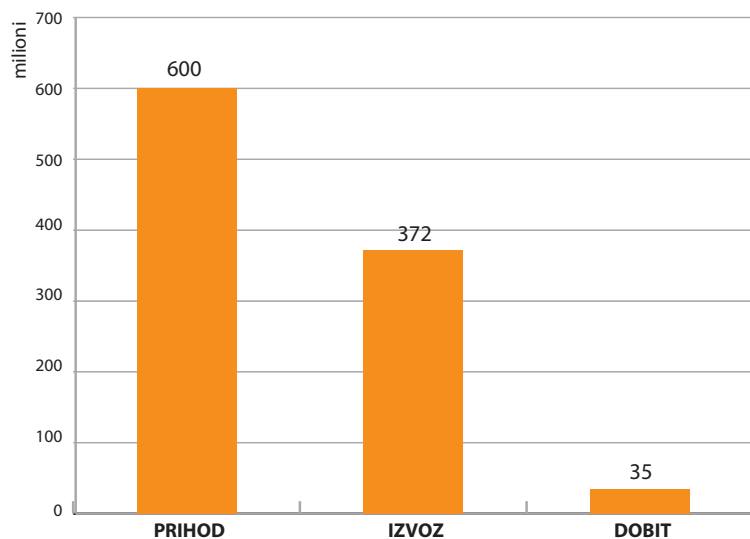
Metalska industrija je vodeća privredna grana u BiH. Ovaj sektor ima velike potencijale, te posjeduje snažnu ljudsku i resursnu bazu, kao i dugu tradiciju koja omogućava razvoj različitih djelatnosti.

Kao i u cijeloj BiH, i na području odabrane 34 opštine ova industrija je pokazala vitalnost u obnovi proizvodnje, te spremnost za uvođenje savremenih tehnologija. Povećanje proizvodnje u metalnoj industriji prati i razvoj prerađivačkih poduzeća. Zbog tradicije i postojanja kvalitetne radne snage i znanja u ovoj oblasti, obnovljeni su tehnički kapaciteti za kalupno livanje, precizno livanje, rezanje, štancanje, presovanje, oblikovanje, obradu i zavarivanje, a sve to čini osnovu proizvodnje proizvoda i sklopova od metala. Ovaj sektor i dalje ima potencijal za značajno povećanje prodaje, izvoza i zaposlenosti.

Sektor metalske industrije, u 308 preduzeća registrovanih za ove djelatnosti, zapošljava 5.104 radnika. Po broju zaposlenih ovaj sektor zauzima 5. mjesto, a drugi je po veličini među sektorima prerađivačke industrije, odmah iza drvoprerade.

Ukupan prihod koji se u 2011. godini ostvario na području sve 34 opštine, u ovom sektoru je 600.000.000 KM. Od toga, 372.000.000 KM ide u izvoz, a 35.000.000 KM je dobit koja se ostvaruje. To govori da sektor kao cjelina pozitivno posluje i da je u velikoj mjeri orijentisan na izvoz.

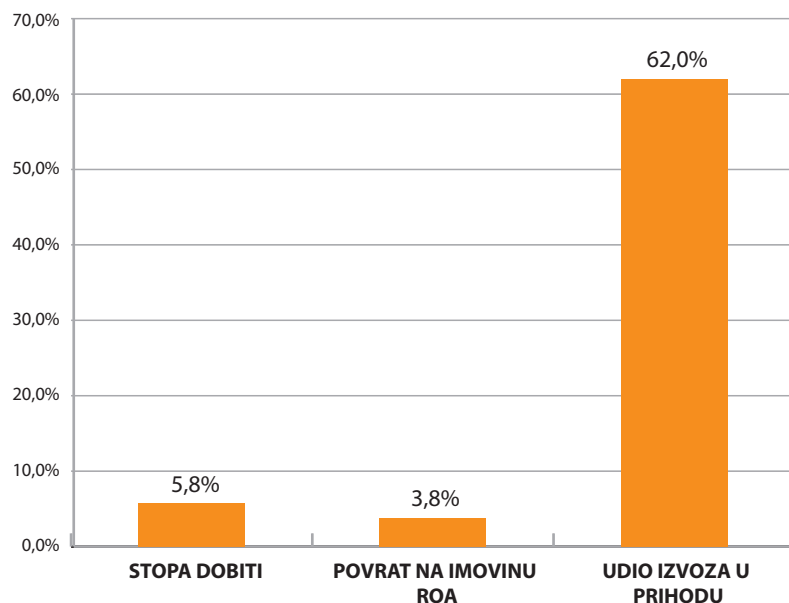
Grafikon 34. Prihod, izvoz i dobit metalske industrije, 2011. godina (u milionima KM)

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Karakteristike metalske industrije su još vidljivije u podacima o stopi dobiti, povratu na imovinu (ROA) i udjelu izvoza u ukupnom prihodu na grafikonu ispod.

Grafikon 37. Stopa dobiti, ROA i udio izvoza u prihodu

Metalska industrija pokazuje najbolje performanse prema većini aspekata važnih za razvoj.

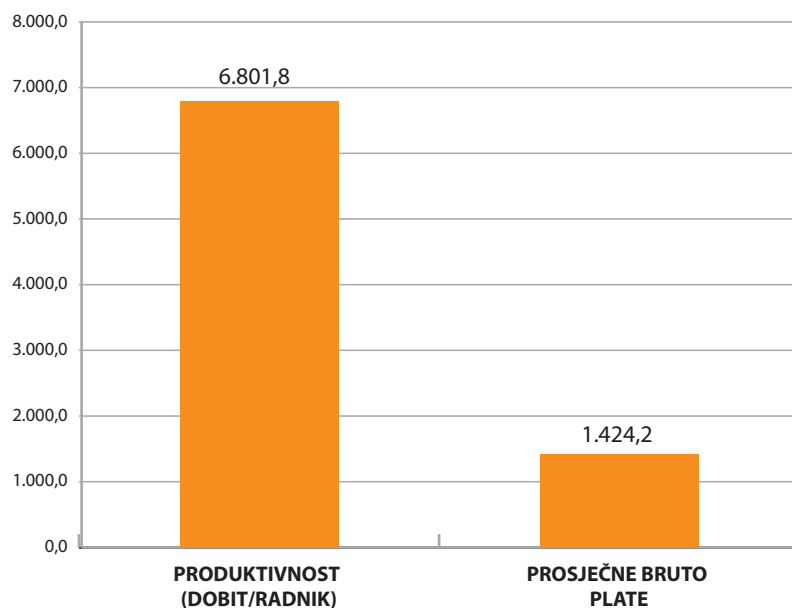
Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Kao što smo rekli, ovaj sektor pozitivno posluje, njegova stopa dobiti i povrat na imovinu su solidni, a najveći dio od ukupne proizvodnje se plasira na inostrano tržište.

Ovaj sektor, takođe, ima veliku sposobnost da zaposli nove radnike. Na sljedećem grafikonu vidimo koliko jedan prosječan radnik stvara dobiti za preduzeće i koliko poslodavca košta njegova zarada.

Vidimo da je ovaj odnos oko 1 : 4,8, tj. da prosječan radnik u ovom sektoru, svom poslodavcu zaradi skoro 5 svojih plata. To znači da se poslodavcima i te kako isplati zapošljavati nove radnike i da, prema tome, postoji značajan prostor za zapošljavanje novih radnika.

Grafikon 38. Odnos produktivnosti i zarada sektora metalske industrije (u KM)

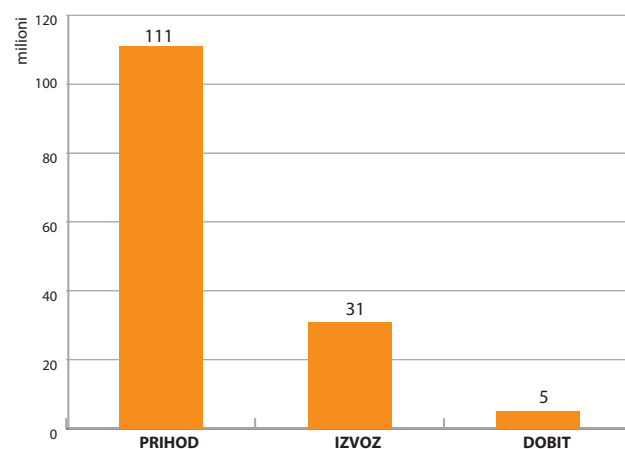
Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Elektroindustrija

Elektroindustrija je nekad bila vodeća privredna grana, pogotovo u Banjaluci. Banjaluka je bila jedan od najvažnijih centara ove industrije u bivšoj Jugoslaviji. Nažalost, ova pozicija je izgubljena, po svemu sudeći, zauvijek. Današnja elektroindustrija ovog područja je samo blijeda sijenka nekadašnje industrije.

Danas, sektor elektroindustrije, u 79 preduzeća registrovanih za ove djelatnosti, zapošljava 1.323 radnika. Ukupan prihod koji se u 2011. godini ostvario na području sve 34 opštine, u ovom sektoru je 111.000.000 KM. Od toga, 31.000.000 KM ide u izvoz, a 5.000.000 KM je dobit koja se ostvaruje. To govori da sektor kao cjelina pozitivno posluje i da je orijentisan na izvoz.

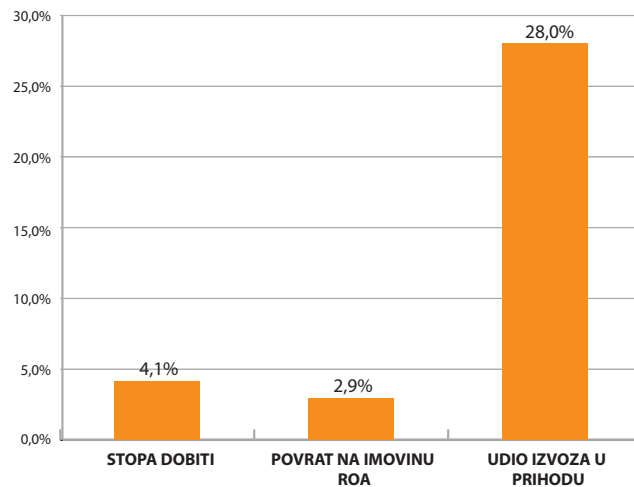
Grafikon 39. Prihod, izvoz i dobit elektroindustrije, 2011. godina (u milionima KM)

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Karakteristike elektroindustrije su još vidljivije u podacima o stopi dobiti, povratu na imovinu (ROA) i udjelu izvoza u ukupnom prihodu na grafikonu ispod.

Grafikon 40. Stopa dobiti, ROA i udio izvoza u prihodu elektroindustrije

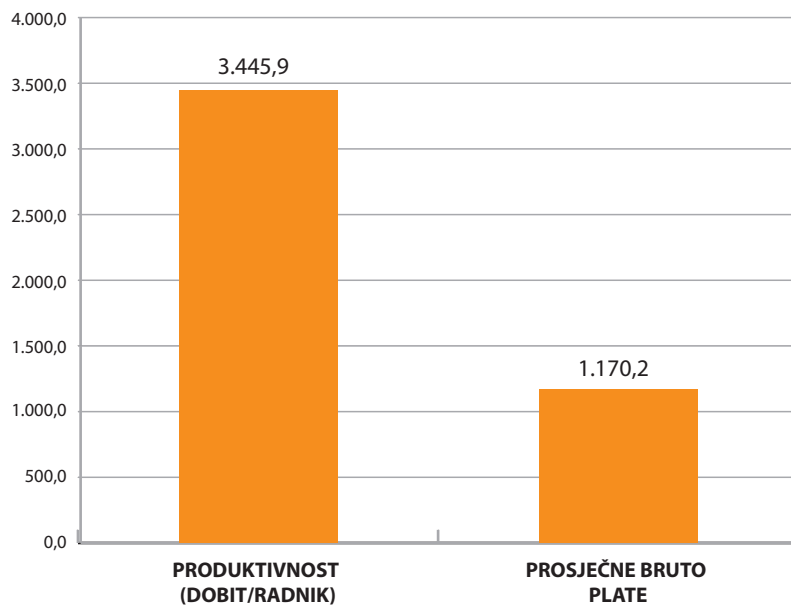
Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Elektronindustrija, nekada jedan od glavnih sektora za razvoj ovog područja, danas ostvaruje skromne rezultate i više ne predstavlja sektor sa značajnim razvojnim potencijalom.

Kao što smo rekli, ovaj sektor pozitivno posluje, njegova stopa dobiti i povrat na imovinu su solidni, a dobar dio od ukupne proizvodnje se plasira na inostrano tržište.

Ovaj sektor, takođe, ima veliku sposobnost da zaposli nove radnike. Na donjem grafikonu vidimo koliko jedan prosječan radnik stvara dobiti za preduzeće i koliko poslodavca košta njegova zarada.

Grafikon 41. Odnos produktivnosti i zarada sektora elektroindustrije (u KM)

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Vidimo da je ovaj odnos oko 1 : 3, tj. da prosječan radnik u ovom sektoru svom poslodavcu zaradi skoro 3 svoje plate. To znači da se poslodavcima isplati zapošljavati nove radnike i da, prema tome, postoji prostor za zapošljavanje novih radnika.

Ugostiteljstvo

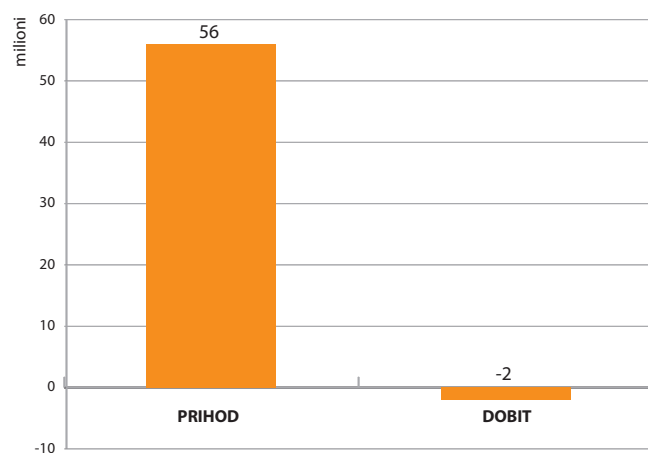
Ovo područje ima istaknute potencijale za razvoj turizma oslanjajući se na posebnu prirodnu baštinu i na raznovrsne mogućnosti aktivnog odmorišnog turizma. Usprkos povoljnim mogućnostima, ovi su potencijali još velikim dijelom, ili čak u potpunosti neiskorišteni. Turistička infrastruktura je nedovoljna i nezadovoljavajuća, ne udovoljava kriterijima savremenog turizma, a popratni programi u osiguranju dužeg boravka su skromni. Nedostaju programi koji bi u kompleksnom smislu prostorno ujedinili i jedan na drugog nizali razvijene i manje atraktivnije turističke elemente. Iznad svega toga, problem je i fizička pristupačnost turističkim atrakcijama.

Zbog toga je sektor ugostiteljstva u značajnim problemima.

Sektor ugostiteljstva, u 179 preduzeća registrovanih za ove djelatnosti, zapošljava 1.265 radnika. Po broju zaposlenih ovaj sektor zauzima 15. mjesto.

Ukupan prihod koji se u 2011. godini ostvario na području sve 34 opštine, u ovom sektoru je samo 56.000.000 KM. Ovaj sektor posluje sa gubitkom, i, po prirodi stvari, ovdje nema izvoza, mada prihod od inostranih turista ima istu ekonomsku važnost kao i izvoz.

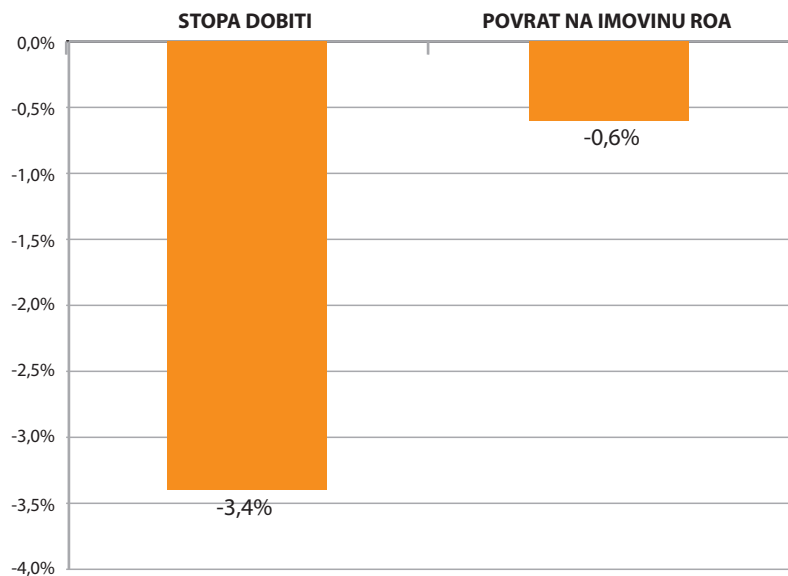
Grafikon 42. Prihod, izvoz i dobit sektora ugostiteljstva, 2011. godina (u milionima KM)

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Karakteristike sektora ugostiteljstva su još vidljivije u podacima o stopi dobiti i povratu na imovinu (ROA) na grafikonu ispod.

Grafikon 43. Stopa dobiti i ROA sektora ugostiteljstva

Ugostiteljstvo bilježi vrlo loše rezultate. Mnoga radna mjesta su ugrožena u ovom sektoru.

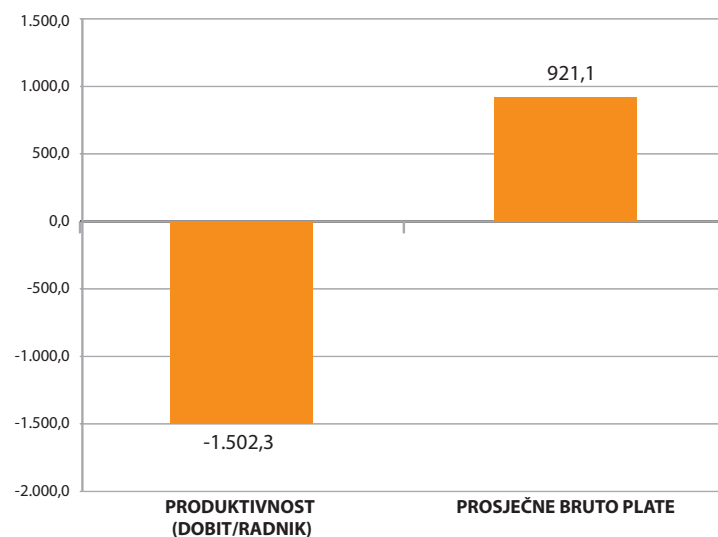
Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Kao što smo rekli, ovaj sektor negativno posluje, ali tek se ovdje vide razmjere tog gubitka. Čak i ako se iz uzorka uklone preduzeća gubitaši, sektor i dalje posluje sa gubitkom.

Ovaj sektor nema sposobnost da zaposli nove radnike, odnosno ako ona i ponegdje postoji, nije velika i na nju se ne može računati. Na sljedećem grafikonu vidimo koliko jedan prosječan radnik u sektoru ugostiteljstva stvara dobiti za preduzeće i koliko košta njegova zarada.

Vidimo da prosječan radnik u ovom sektoru, svom poslodavcu donosi gubitak. To znači da se poslodavcima uopšte ne isplati zapošljavati nove radnike i da, štaviše, postoji opasnost od otpuštanja radnika. Sljedstveno tome, može se očekivati i zatvaranje određenog broja preduzeća koja se bave ugostiteljstvom ili prelazak nosilaca ovih aktivnosti u domen neformalne ekonomije.

Grafikon 44. Odnos produktivnosti i zarada sektora ugostiteljstva (u KM)

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

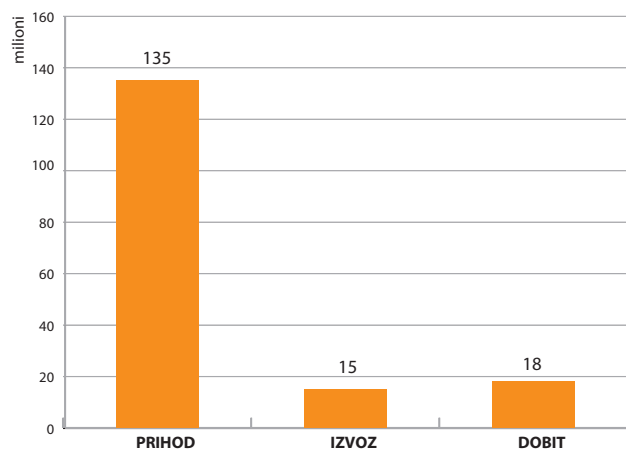
Informaciono-komunikacione tehnologije

Informaciono-komunikacione tehnologije su jedan od ključnih sektora u današnjoj globalnoj privredi. Industrija informaciono-komunikacionih tehnologija se razvija i veoma brzo širi, te postaje jedan od pokretača privrednog rasta.

Informaciono-komunikacione tehnologije predstavljaju sektor u nastajanju. Ono što predstavlja dobre uslove za njegov razvoj su dobra raspoloživost inženjerskih kadrova sa solidnim znanjima i vještinama i cjenovno konkurentno okruženje.

Sektor informaciono-komunikacionih tehnologija, u 127 preduzeća registrovanih za ove djelatnosti, zapošljava 1.156 radnika. Ukupan prihod koji se u 2011. godini ostvario na području sve 34 opštine, u ovom sektoru je 135.000.000 KM. Od toga, 15.000.000 KM ide u izvoz, a 18.000.000 KM je dobit koja se ostvaruje. To govori da sektor kao cjelina pozitivno posluje i da je djelimično orijentisan na izvoz.

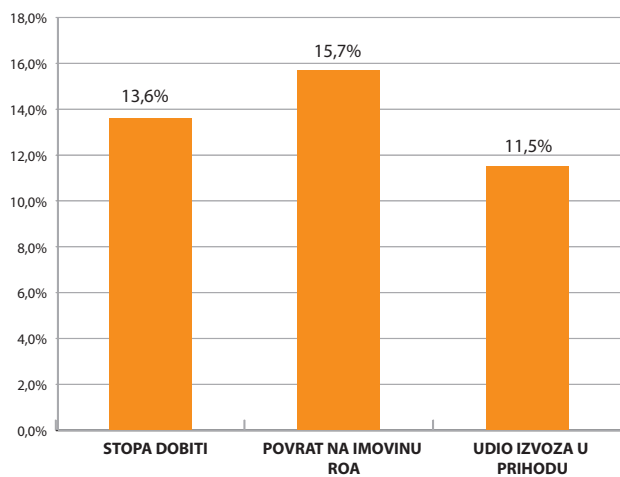
Grafikon 45. Prihod, izvoz i dobit sektora informaciono-komunikacionih tehnologija, 2011. godina (u milionima KM)

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Karakteristike sektora su još vidljivije u podacima o stopi dobiti, povratu na imovinu (ROA) i udjelu izvoza u ukupnom prihodu na grafikonu ispod.

Grafikon 46. Stopa dobiti, ROA i udio izvoza u prihodu

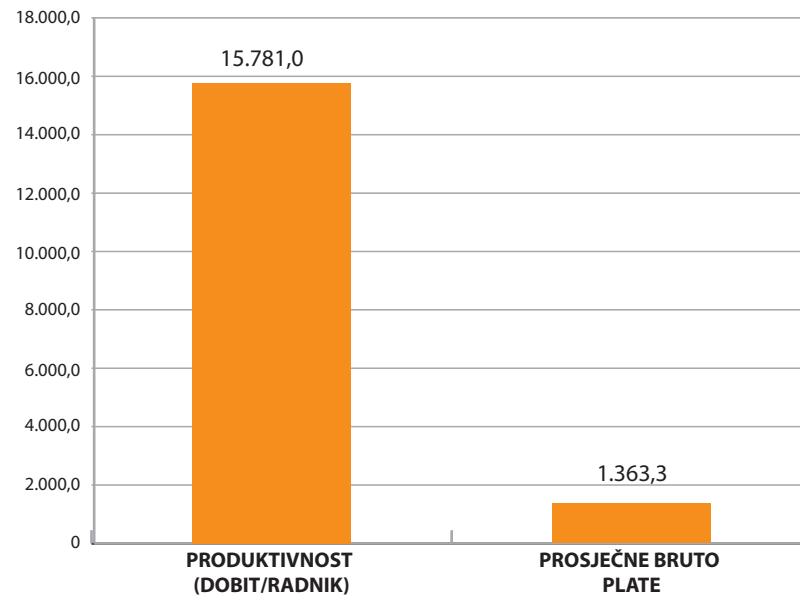
Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

IKT sektor je izuzetno profitabilan, u ekspanziji je i ima velike mogućnosti za dalji razvoj.

Kao što smo rekli, ovaj sektor pozitivno posluje, njegova stopa dobiti i povrat na imovinu su dobri, a nešto više od desetog dijela ukupne proizvodnje se plasira na strano tržište.

Ovaj sektor ima veliku mogućnost za zapošljavanje novih radnika. Na donjem grafikonu vidimo koliko jedan prosječan radnik stvara dobiti za preduzeće i koliko firmu košta njegova zarada.

Grafikon 46. Odnos produktivnosti i zarada sektora informaciono-komunikacionih tehnologija (u KM)

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, Federalni zavod za statistiku, Zavod za statistiku RS i opštine

Vidimo da je ovaj odnos oko 1 : 11,6 tj. da prosječan radnik u ovom sektoru svom poslodavcu zaradi nešto manje od svojih dvanaest plata. To znači da se poslodavcima isplati zapošljavati veliki broj novih radnika i da, prema tome, postoji veliki potencijal za zapošljavanje novih radnika. Međutim, za nova radna mjesta u ovoj oblasti je potrebno veliko ulaganje u ljudski kapital, značajno veći nego u druge sektore.

5. Rangiranje i odabir sektora sa najvećim potencijalom rasta

Kriteriji i metodologija odabira

Definisani su sljedeći kriteriji za izbor industrijskih sektora na području sve 34 opštine sa najvećim potencijalom rasta MSP-a koji će biti uključeni u projekat „CREDO Krajina“:

- veličina sektora prema zaposlenosti i potencijal sektora za (novo) zapošljavanje;
- veličina sektora prema prihodu i potencijal sektora za rast prihoda;
- nivo produktivnosti sektora;
- povrat na imovinu sektora;
- izvoz sektora.

Metodologija mjerenja performansi sektora bazirana je na korištenju indeksnih brojeva. Naime, za svaki od indikatora mjeri se sektorski prosjek, koji se izražava indeksnim brojem 100, i mjeri se performansa pojedinog sektora kao odstupanje sektora od prosjeka, koji se takođe izražava indeksnim brojem. Na primjeru sektora poljoprivrede, ribarstva i šumarstva to izgleda ovako:

- indeks zaposlenosti 113, što znači da je zaposlenost u sektoru za 1,13 puta veća od prosjeka;
- indeks prihoda 133,8, što znači da je ukupan prihod sektora za 1,34 puta veći od prosjeka;
- indeks produktivnosti 70,5, što znači da produktivnost sektora iznosi 70,5% od prosjeka;
- indeks povrata na imovinu 16, što znači da povrat na imovinu iznosi samo 16% od prosjeka;
- indeks izvoza 53,7, što znači da ukupan izvoz sektora iznosi 53,7% od prosjeka.

Nakon „avionskog“ i „helikopterskog“ snimka privrede i dubinske analize pojedinačnih sektora, u petom dijelu rangiramo i odabiremo sektore sa najvećim potencijalom za rast.

Na kraju se mjeri prosječan, kompozitni indeks konkurentnosti sektora, kao prosjek prethodnih pet indeksa. U slučaju prethodnog primjera sektora poljoprivrede, ribarstva i šumarstva, kompozitni indeks konkurentnosti je 77,4. Kvantitativno rangiranje sektora će se obaviti upoređivanjem kompozitnih indeksa konkurentnosti pojedinih sektora.

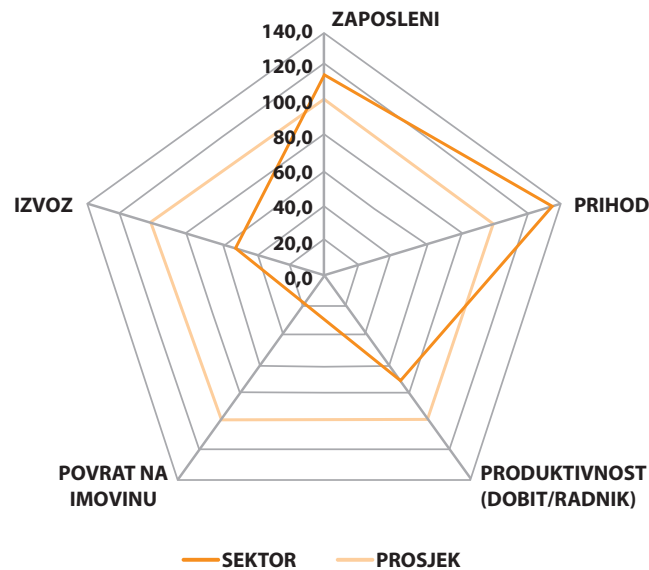
Pored kvantitativnog rangiranja, na odabir sektora će uticati i kvalitativna ocjena od strane eksperata. Ona će se bazirati na procjeni budućih performansi sektora po pitanju rasta zaposlenosti, rasta prihoda (prodaje), rasta investicija, tehnološkog napretka, rasta izvoza i drugih oblasti.

Ocjena pozicije sektora prema definisanim kriterijima

Podaci o poziciji sektora poljoprivrede, ribarstva i šumarstva u odnosu na regionalni sektorski prosjek prikazani su na donjem grafikonu.

Pri rangiranju sa ostalim sektorima, vidi se da poljoprivreda ostvaruje performanse ispod prosjeka.

Grafikon 47. Odstupanja od regionalnog prosjeka, sektor poljoprivrede, ribarstva i šumarstva (prosjeak = 100)

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, kalkulacija autora

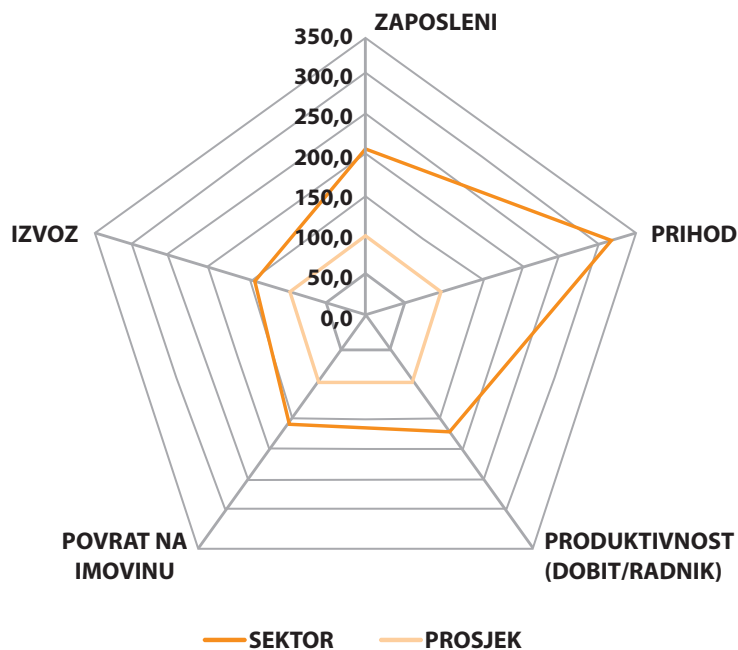
Na prethodnom grafikonu prikazana su sljedeća odstupanja sektora poljoprivrede, ribarstva i šumarstva od prosjeka koji je definisan indeksnim brojem 100:

- indeks zaposlenosti 113, što znači da je zaposlenost u sektoru za 1,13 puta veća od prosjeka;
- indeks prihoda 133,8, što znači da je ukupan prihod sektora za 1,34 puta veći od prosjeka;
- indeks produktivnosti 70,5, što znači da produktivnost sektora iznosi 70,5% od prosjeka;
- indeks povrata na imovinu 16, što znači da povrat na imovinu iznosi samo 16% od prosjeka;
- indeks izvoza 53,7, što znači da ukupan izvoz sektora iznosi 53,7% od prosjeka.

Prosječan kompozitni indeks konkurentnosti, kao prosjek prethodnih pet indeksa, iznosi 77,4.

Podaci o poziciji sektora hrane i pića u odnosu na regionalni sektorski prosjek prikazani su na grafikonu 48.

Grafikon 48. Odstupanja od regionalnog prosjeka, sektor hrane i pića (prosjeak = 100)

Performanse prehrambene industrije su značajno iznad prosjeka.

Na prethodnom grafikonu prikazana su sljedeća odstupanja sektora hrane i pića od prosjeka koji je definisan indeksnim brojem 100:

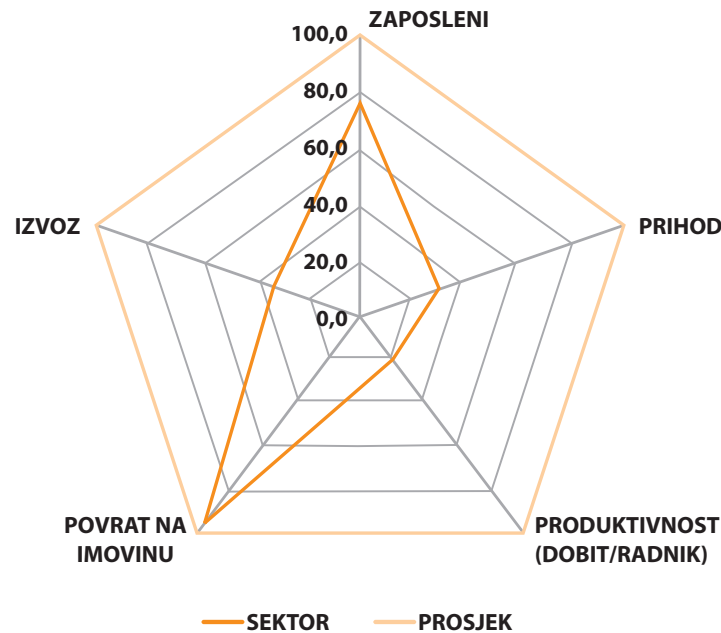
- indeks zaposlenosti 209,8, što znači da je zaposlenost u sektoru 2,1 puta veća od prosjeka;
- indeks prihoda 317, što znači da je ukupan prihod sektora 3,17 puta veći od prosjeka;
- indeks produktivnosti 171,3, što znači da je produktivnost sektora 1,71 puta veća od prosjeka;
- indeks povrata na imovinu 155,4, što znači da je povrat na imovinu 1,55 puta veći od prosjeka;
- indeks izvoza 144,3, što znači da je ukupan izvoz sektora 1,44 puta veći od prosjeka.

Prosječan kompozitni indeks konkurentnosti, kao prosjek prethodnih pet indeksa, iznosi 199,5.

Podaci o poziciji sektora tekstila u odnosu na regionalni sektorski prosjek prikazani su na sljedećem grafikonu.

Tekstilna industrija je daleko ispod prosjeka.

Grafikon 49. Odstupanja od regionalnog prosjeka, sektor tekstila (prosjek = 100)

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, kalkulacija autora

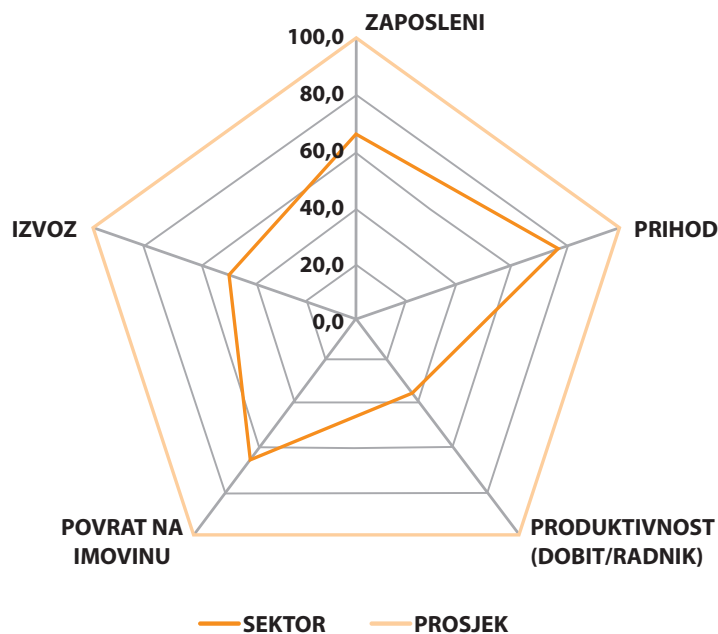
Na prethodnom grafikonu prikazana su sljedeća odstupanja sektora tekstila od prosjeka koji je definisan indeksnim brojem 100:

- indeks zaposlenosti 76,5, što znači da zaposlenost u sektoru iznosi 76,5% od prosjeka;
- indeks prihoda 30,5, što znači da je ukupan prihod u sektoru iznosi 30,5% od prosjeka;
- indeks produktivnosti 20,7, što znači da produktivnost sektora iznosi 20,7% od prosjeka,
- indeks povrata na imovinu 94,5, što znači da povrat na imovinu iznosi samo 94,5% od prosjeka;
- indeks izvoza 33,2, što znači da ukupan izvoz sektora iznosi 33,2% od prosjeka.

Prosječan kompozitni indeks konkurentnosti, kao prosjek prethodnih pet indeksa, iznosi 51,1.

Podaci o poziciji proizvodnje papira i izdavačko-štamarske djelatnosti u odnosu na regionalni sektorski prosjek prikazani su na donjem grafikonu.

Grafikon 50. Odstupanja od regionalnog prosjeka, proizvodnja papira i izdavačko-štamarske djelatnosti (prosjek = 100)

Proizvodnja papira i izdavačko-štamarska djelatnost je, takođe, znatno ispod prosjeka.

Na prethodnom grafikonu prikazana su sljedeća odstupanja proizvodnje papira i izdavačko-štam-parske djelatnosti od prosjeka koji je definisan indeksnim brojem 100:

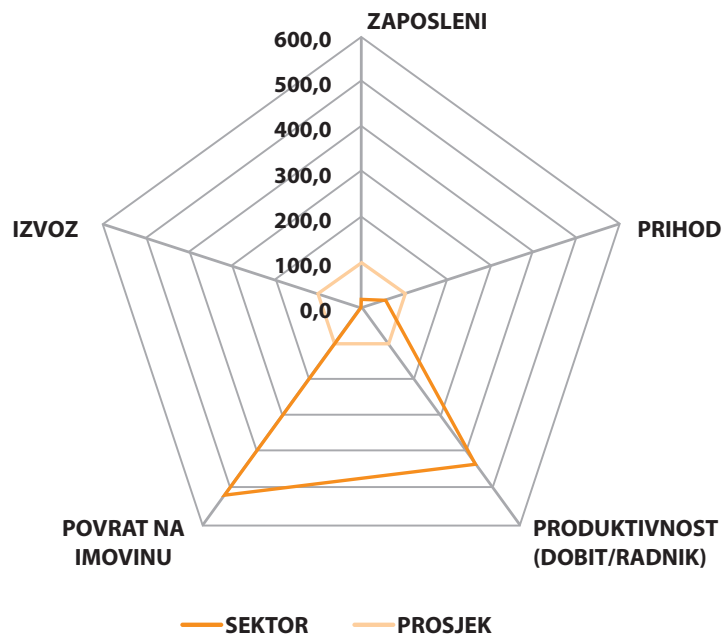
- indeks zaposlenosti 65, što znači da zaposlenost u sektoru iznosi 65% od prosjeka;
- indeks prihoda 77, što znači da je ukupan prihod u sektoru iznosi 77% od prosjeka;
- indeks produktivnosti 35,7, što znači da produktivnost sektora iznosi 35,7% od prosjeka;
- indeks povrata na imovinu 65,4, što znači da povrat na imovinu iznosi samo 65,4% od prosjeka;
- indeks izvoza 48,8, što znači da ukupan izvoz sektora iznosi 48,8% od prosjeka.

Prosječan kompozitni indeks konkurentnosti, kao prosjek prethodnih pet indeksa, iznosi 58,4.

Podaci o poziciji proizvodnje hemikalija u odnosu na regionalni sektorski prosjek prikazani su na grafikonu 51.

Proizvodnja hemikalija je ispod prosjeka po pitanju zaposlenosti, izvoza i prihoda, ali je značajno iznad prosjeka po produktivnosti i povratu na imovinu.

Grafikon 51. Odstupanja od regionalnog prosjeka, proizvodnja hemikalija (prosijek = 100)

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, kalkulacija autora

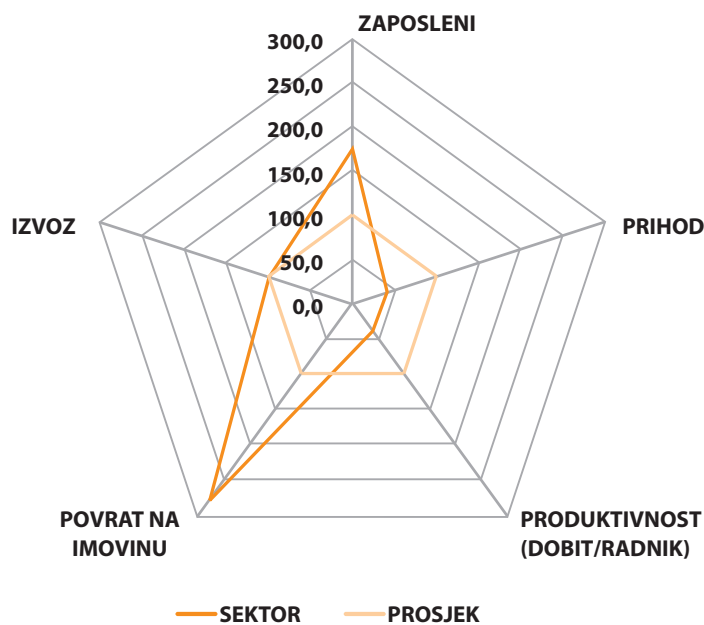
Na prethodnom grafikonu prikazana su sljedeća odstupanja proizvodnje hemikalija od prosjeka koji je definisan indeksnim brojem 100:

- indeks zaposlenosti 38,7, što znači da zaposlenost u sektoru iznosi 21,8% od prosjeka;
- indeks prihoda 56,2, što znači da ukupan prihod sektora iznosi 46,3% od prosjeka;
- indeks produktivnosti 419,2, što znači da je produktivnost sektora 4,2 puta veća od prosjeka;
- indeks povrata na imovinu 504,9, što znači da je povrat na imovinu 5 puta veći od prosjeka;
- indeks izvoza 3,2, što znači da ukupan izvoz sektora iznosi 3,2% od prosjeka.

Prosječan kompozitni indeks konkurentnosti, kao prosjek prethodnih pet indeksa, iznosi 199.

Podaci o poziciji sektora kože i obuće u odnosu na regionalni sektorski prosjek prikazani su na grafikonu 52.

Grafikon 52. Odstupanja od regionalnog prosjeka, sektor kože i obuće (prosjeak = 100)

Sektor kože i obuće je po većini pokazatelja iznad prosjeka, osim po prihodu i produktivnosti.

Na prethodnom grafikonu prikazana su sljedeća odstupanja sektora kože i obuće od prosjeka koji je definisan indeksnim brojem 100:

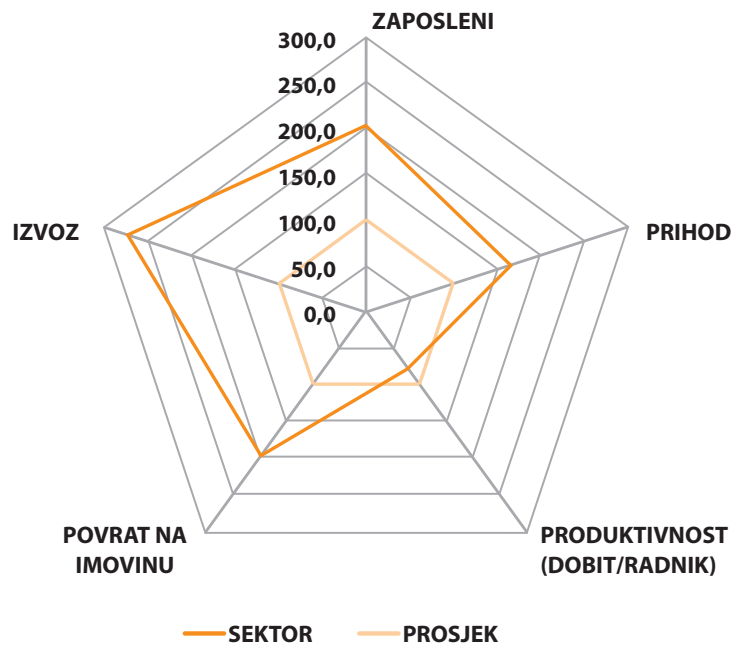
- indeks zaposlenosti 175,4, što znači da je zaposlenost u sektoru 1,75 puta veća od prosjeka;
- indeks prihoda 39,7, što znači da ukupan prihod sektora iznosi 39,7% od prosjeka;
- indeks produktivnosti 37,6, što znači da produktivnost sektora iznosi 37,6% od prosjeka;
- indeks povrata na imovinu 275,3, što znači da je povrat na imovinu 2,75 puta veći od prosjeka;
- indeks izvoza 98,2, što znači da ukupan izvoz sektora iznosi 98,2% od prosjeka.

Prosječan kompozitni indeks konkurentnosti, kao prosjek prethodnih pet indeksa, iznosi 125,2.

Podaci o poziciji sektora drvoprerađivačke industrije u odnosu na regionalni sektorski prosjek prikazani su na grafikonu 53.

Performanse drvoprerađivačke industrije su značajno iznad prosjeka.

Grafikon 53. Odstupanja od regionalnog prosjeka, sektor drvoprerađivačke industrije, 421 firma (prosjeak = 100)

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, kalkulacija autora

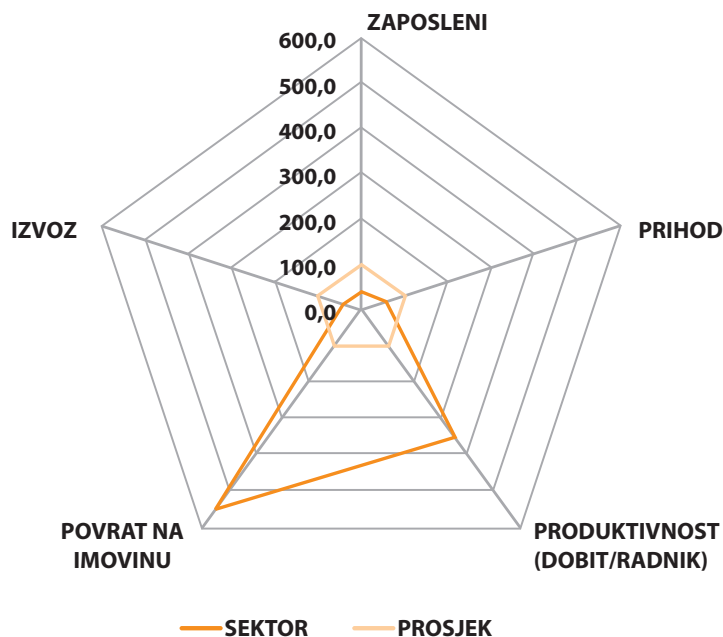
Na prethodnom grafikonu prikazana su sljedeća odstupanja sektora prerade drveta od prosjeka koji je definisan indeksnim brojem 100:

- indeks zaposlenosti 206,3, što znači da je zaposlenost u sektoru 2,06 puta veća od prosjeka;
- indeks prihoda 167,8, što znači da je ukupan prihod sektora za 1,68 puta veći od prosjeka;
- indeks produktivnosti 76,8, što znači da produktivnost sektora iznosi 76,8% od prosjeka;
- indeks povrata na imovinu 194,6, što znači da je povrat na imovinu za 1,95 puta veći od prosjeka;
- indeks izvoza 275,9, što znači da je ukupan izvoz sektora za 2,76 puta veći od prosjeka.

Prosječan kompozitni indeks konkurentnosti, kao prosjek prethodnih pet indeksa, iznosi 184,3.

Podaci o poziciji sektora gume i plastike u odnosu na regionalni sektorski prosjek prikazani su na grafikonu 54.

Grafikon 54. Odstupanja od regionalnog prosjeka, sektor gume i plastike (prosjeak = 100)

Sektor gume i plastike je ispod prosjeka po pitanju zaposlenosti, izvoza i prihoda, ali je značajno iznad prosjeka po produktivnosti i povratu na imovinu.

Na gornjem grafikonu prikazana su sljedeća odstupanja sektora gume i plastike od prosjeka koji je definisan indeksnim brojem 100:

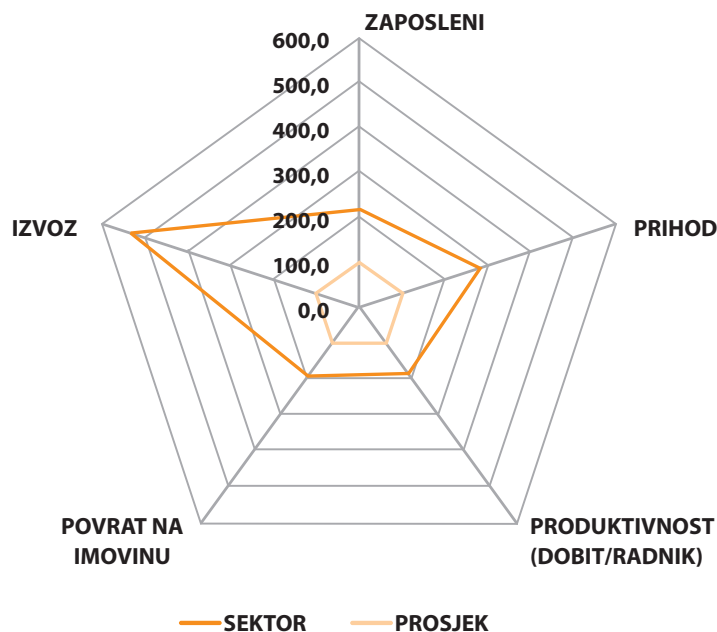
- indeks zaposlenosti 38,7, što znači da zaposlenost u sektoru iznosi 38,7% od prosjeka;
- indeks prihoda 56,2, što znači da ukupan prihod sektora iznosi 56,2% od prosjeka;
- indeks produktivnosti 351,4, što znači da je produktivnost sektora 3,5 puta veća od prosjeka;
- indeks povrata na imovinu 554, što znači da je povrat na imovinu 5,5 puta veći od prosjeka;
- indeks izvoza 42,4, što znači da ukupan izvoz sektora iznosi 44,3% od prosjeka.

Prosječan kompozitni indeks konkurentnosti, kao prosjek prethodnih pet indeksa, iznosi 208,5.

Podaci o poziciji metalske industrije u odnosu na regionalni sektorski prosjek prikazani su na grafikonu 55.

Performanse metalske industrije su „šampionske“, daleko iznad prosjeka po svim pokazateljima.

Grafikon 55. Odstupanja od regionalnog prosjeka, metalska industrija (prosijek = 100)

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, kalkulacija autora

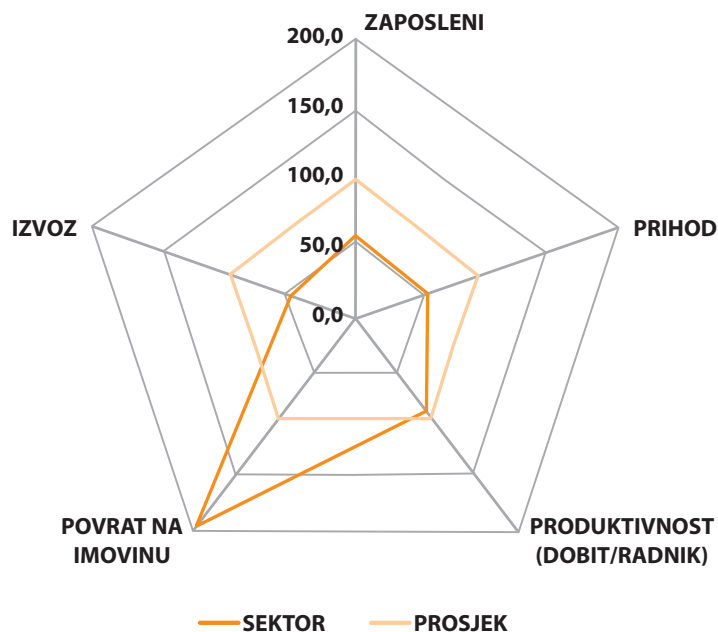
Na prethodnom grafikonu prikazana su sljedeća odstupanja metalske industrije od prosjeka koji je definisan indeksnim brojem 100:

- indeks zaposlenosti 215,7, što znači da je zaposlenost u sektoru 2,16 puta veća od prosjeka;
- indeks prihoda 279,6, što znači da je ukupan prihod sektora 2,8 puta veći od prosjeka;
- indeks produktivnosti 181,3, što znači da je produktivnost sektora 1,81 puta veća od prosjeka;
- indeks povrata na imovinu 192,3, što znači da je povrat na imovinu 1,92 puta veći od prosjeka;
- indeks izvoza 536,8, što znači da je ukupan izvoz sektora 5,37 puta veći od prosjeka.

Prosječan kompozitni indeks konkurentnosti, kao prosjek prethodnih pet indeksa, iznosi 281,1.

Podaci o poziciji elektroindustrije u odnosu na regionalni sektorski prosjek prikazani su na donjem grafikonu.

Grafikon 56. Odstupanja od regionalnog prosjeka, elektroindustrija (prosjeak = 100)

Elektroindustrija, posmatrana u cjelini, ostvaruje performanse lošije od prosjeka.

Na prethodnom grafikonu prikazana su sljedeća odstupanja elektroindustrije od prosjeka koji je definisan indeksnim brojem 100:

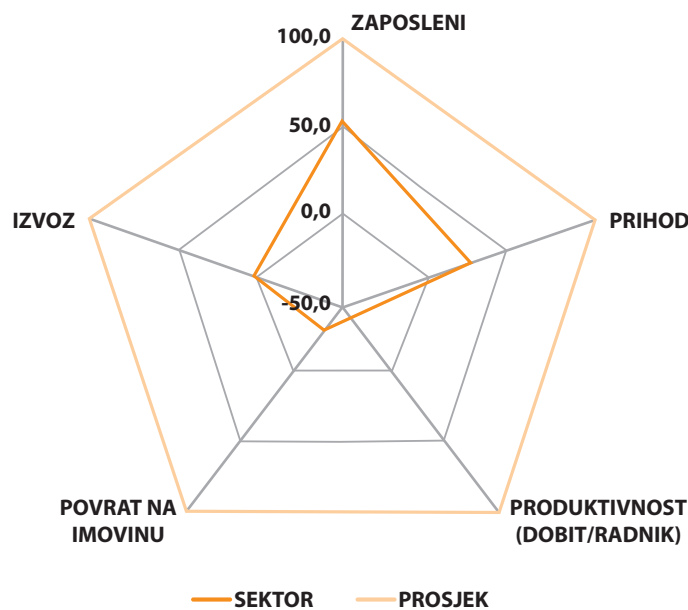
- indeks zaposlenosti 55,9, što znači da zaposlenost u sektoru iznosi 55,9% od prosjeka;
- indeks prihoda 51,6, što znači da je ukupan prihod u sektoru iznosi 51,6% od prosjeka;
- indeks produktivnosti 91,6, što znači da produktivnost sektora iznosi 91,6% od prosjeka;
- indeks povrata na imovinu 195,4, što znači da je povrat na imovinu skoro 2 puta veći od prosjeka;
- indeks izvoza 44,8, što znači da ukupan izvoz sektora iznosi 44,8% od prosjeka.

Prosječan kompozitni indeks konkurentnosti, kao prosjek prethodnih pet indeksa, iznosi 87,9.

Podaci o poziciji sektora ugostiteljstva u odnosu na regionalni sektorski prosjek prikazani su na donjem grafikonu.

Ugostiteljstvo je, prema raspoloživim pokazateljima, u vrlo lošoj poziciji.

Grafikon 57. Odstupanja od regionalnog prosjeka, sektor ugostiteljstva (prosjeak = 100)

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, kalkulacija autora

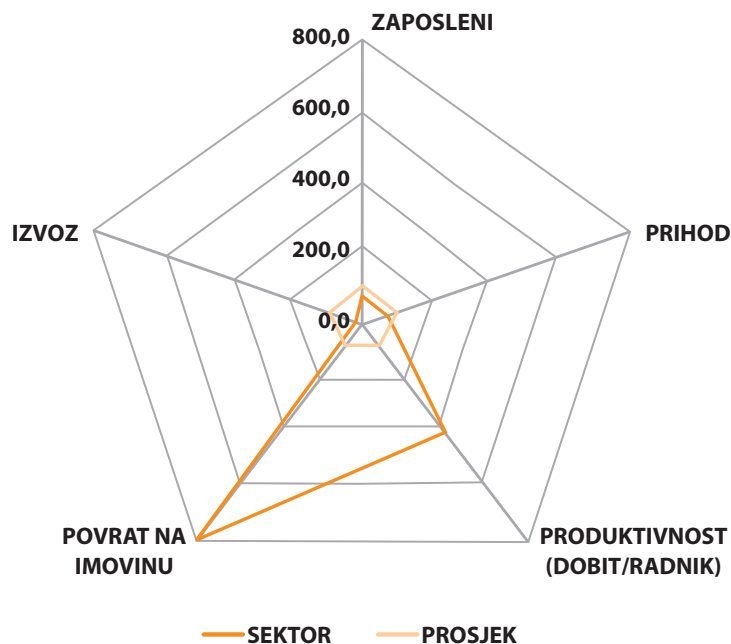
Na prethodnom grafikonu prikazana su sljedeća odstupanja sektora ugostiteljstva od prosjeka koji je definisan indeksnim brojem 100:

- indeks zaposlenosti 53,5, što znači da zaposlenost u sektoru iznosi 53,5% od prosjeka;
- indeks prihoda 26,1, što znači da je ukupan prihod u sektoru iznosi 26,1% od prosjeka;
- indeks produktivnosti je negativan, što znači da je sektor ne stvara, već uništava vrijednost;
- indeks povrata na imovinu je takođe negativan, što znači sektor ne uvećava, već smanjuje svoju imovinu.

Prosječan kompozitni indeks konkurentnosti, kao prosjek prethodnih pet indeksa, iznosi 1,8.

Podaci o poziciji sektora informaciono-komunikacionih tehnologija u odnosu na regionalni sektorski prosjek prikazani su na grafikonu 58.

Grafikon 58. Odstupanja od regionalnog prosjeka, sektor informaciono-komunikacionih tehnologija (prosijek = 100)

IKT sektor je ispod prosjeka po pitanju zaposlenosti, izvoza i prihoda, ali je značajno iznad prosjeka po produktivnosti i povratu na imovinu.

Na prethodnom grafikonu prikazana su sljedeća odstupanja sektora informaciono-komunikacionih tehnologija od prosjeka koji je definisan indeksnim brojem 100:

- indeks zaposlenosti 48,9, što znači da zaposlenost u sektoru iznosi 48,9% od prosjeka;
- indeks prihoda 62,7, što znači da ukupan prihod sektora iznosi 62,7% od prosjeka;
- indeks produktivnosti 420,7, što znači da je produktivnost sektora 4,2 puta veća od prosjeka;
- indeks povrata na imovinu 792,2, što znači da je povrat na imovinu 7,92 puta veći od prosjeka;
- indeks izvoza 22,4, što znači da ukupan izvoz sektora iznosi 22,4% od prosjeka.

Prosječan kompozitni indeks konkurentnosti, kao prosjek prethodnih pet indeksa, iznosi 269,4.

Rangiranje i odabir sektora prema kompozitnom indeksu konkurentnosti i kvalitativnoj analizi

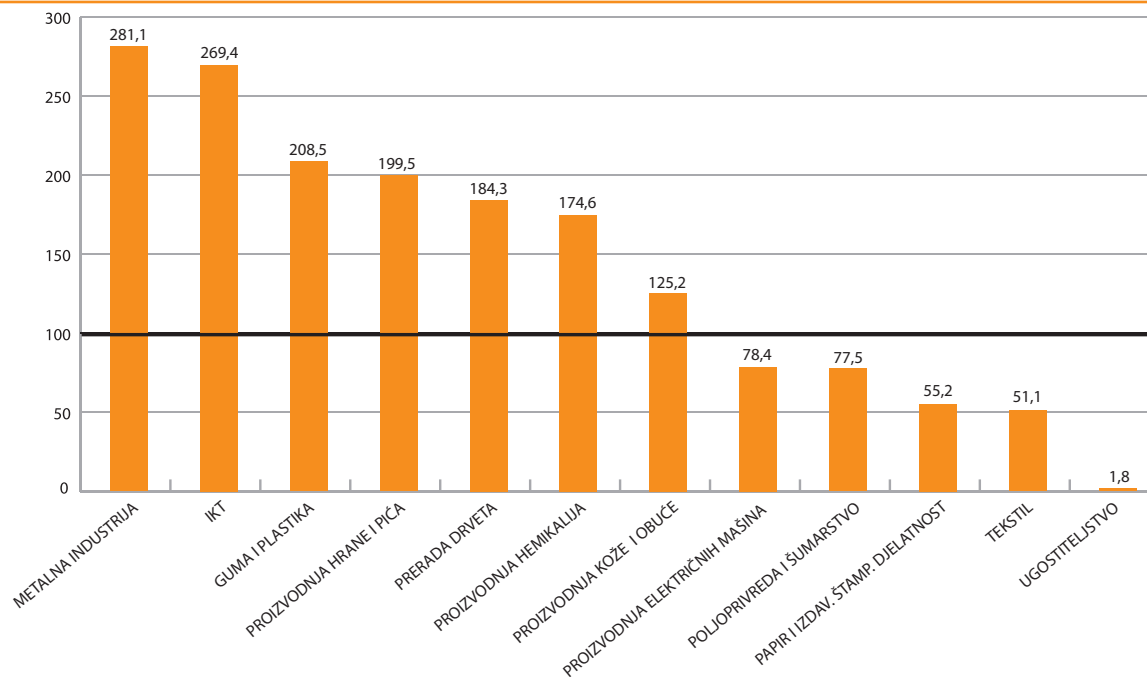
Imajući u vidu rezultate istraživanja konkurentnosti sektora koji su prezentovani u prethodnom dijelu analize, u nastavku dajemo rang-listu sektora, poredanih po veličini prosječnog kompozitnog indeksa konkurentnosti, izračunatog kao prosjek pet indeksa: indeksa zaposlenosti, indeksa prihoda, indeksa produktivnosti, indeksa povrata na imovinu i indeksa izvoza. Najveći rang imaju sektori sa najvišim indeksom (grafikon 58).

Prema izvršenim analizama i rangiranju sektora sa aspekta konkurentnosti, vodeći je sektor metalske industrije, druge su informaciono-komunikacione tehnologije, slijede sektor gume i plastike, prehrambena i drvoprerađivačka industrija. Ispod prosjeka su: elektroindustrija, poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo, papir i izdavačko-štamparska djelatnost, tekstil i ugostiteljstvo.

Međutim, ova rang-lista i kompozitni indeks konkurentnosti nisu jedini instrument u odabiru sektora. Ovakvo rangiranje daje grubu sliku konkurentnosti, ali je uvijek dobro, povrh toga, koristiti i kvalitativnu analizu koja može ovakve podatke dovesti u blisku vezu sa realnošću.

Dakle, pored ove kvantitativne analize koja nam je, prije svega, ukazala na to koji sektori ulaze u uži izbor, a koji otpadaju, kvalitativna analiza pozicije sektora (Aneks I ovog dokumenta) koristi

Grafikon 58. Sektorski kompozitni indeks konkurentnosti (prosjek = 100)

Izvor: AFIP FBiH i APIF RS, kalkulacija autora

ekspertske informacije koje se najčešće ne mogu kvantifikovati, ali koje su važne za buduće performanse sektora. Ona je obavljena tako da su prikupljena mišljenja i procjene relevantnih eksperata o budućim performansama sektora po pitanju rasta zaposlenosti, rasta prihoda (prodaje), rasta investicija, tehnološkog napretka, rasta izvoza i drugih oblasti.

Na osnovu takve kvalitativne analize, možemo donijeti sljedeće važne zaključke:

- Metalska industrija je svakako najkonkurentniji sektor i po kvantitativnoj i po kvalitativnoj analizi sektora.
- Sektori informaciono-komunikacionih tehnologija i gume i plastike imaju najviši stepen profitabilnosti, ali po ostalim kriterijima (zaposlenost, prihod, izvoz) zaostaju. Prema kvalitativnoj analizi, ovi sektori su idealni kao podrška drugim sektorima u poboljšavanju proizvodnje i produktivnosti.

U rangiranju po dosadašnjoj kvantitativnoj analizi važni su nam sektori koji su iznad prosjeka.

Pored kvantitativne analize, kvalitativna analiza je obavljena tako da su prikupljena mišljenja i procjene relevantnih eksperata o budućim performansama sektora po pitanju rasta zaposlenosti, rasta prihoda (prodaje), rasta investicija, tehnološkog napretka, rasta izvoza i drugih oblasti.

- Prehrambena industrija je jedan od konkurentnijih sektora i po kvantitativnoj i po kvalitativnoj analizi sektora.
- Drvoprerađivačka industrija je također jedan od konkurentnijih sektora i po kvantitativnoj i po kvalitativnoj analizi sektora.
- Sektor proizvodnje kože i obuće, iako po kvantitativnoj analizi zauzima nešto niže mjesto od ostalih sektora, prema kvalitativnoj procjeni posjeduje velike potencijale. U ovaj sektor se u posljednjih nekoliko godina investira dosta stranog kapitala, jer se ova vrsta proizvodnje seli sa prostora Dalekog istoka, na područja bliža EU, a tu područje koje pokriva projekat „CREDO Krajina“ ima konkurentsku prednost.

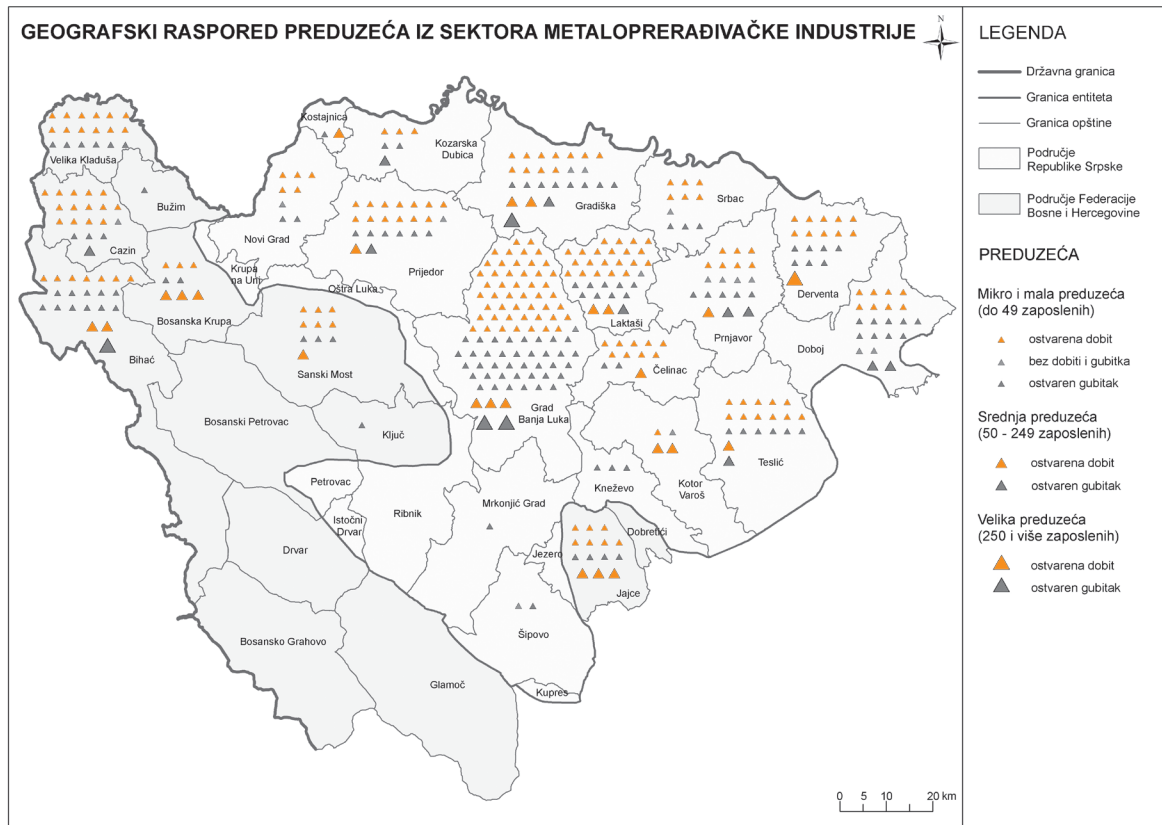
Kao glavni sektori koji će biti uključeni u projekat, prema kvantitativnoj i kvalitativnoj analizi odabrani su: metalski sektor, prehrambena industrija, drvna industrija i industrija kože i obuće, a kao podrška ovim sektorima u poboljšavanju proizvodnje i produktivnosti odabrani su: sektor informaciono-komunikacionih tehnologija i sektor gume i plastike.

Na osnovu uporedne kvantitativne i kvalitativne analize industrijskih sektora, koja je prezentovana u ovom poglavlju, Agencija *Eda* iz Banjaluke je donijela sljedeće zaključke vezano za sektore koji će biti uključeni u projekat „CREDO Krajina“:

1. Glavni sektori koji će biti uključeni u projekat su:
 - metalski sektor,
 - prehrambena industrija,
 - drvna industrija,
 - industrija kože i obuće.
2. Kao podrška drugim sektorima u poboljšavanju proizvodnje i produktivnosti, u projekat će biti uključeni:
 - sektor informaciono-komunikacionih tehnologija,
 - sektor gume i plastike.

Geografska koncentracija odabranih sektora

Geografska koncentracija odabranih sektora je važna za dalju implementaciju projekta „CREDO Krajina“ jer privredne djelatnosti realno postoje u datom prostoru. Na ovaj način dobija se jasan pregled ukupnog teritorijalnog rasporeda privrede. Na kartama koje slijede prikazani su odabrani sektori. Na osnovu njih jasno saznajemo gde su ti sektori najviše koncentrisani, odnosno gdje su i kakvi su pojedini industrijski centri.

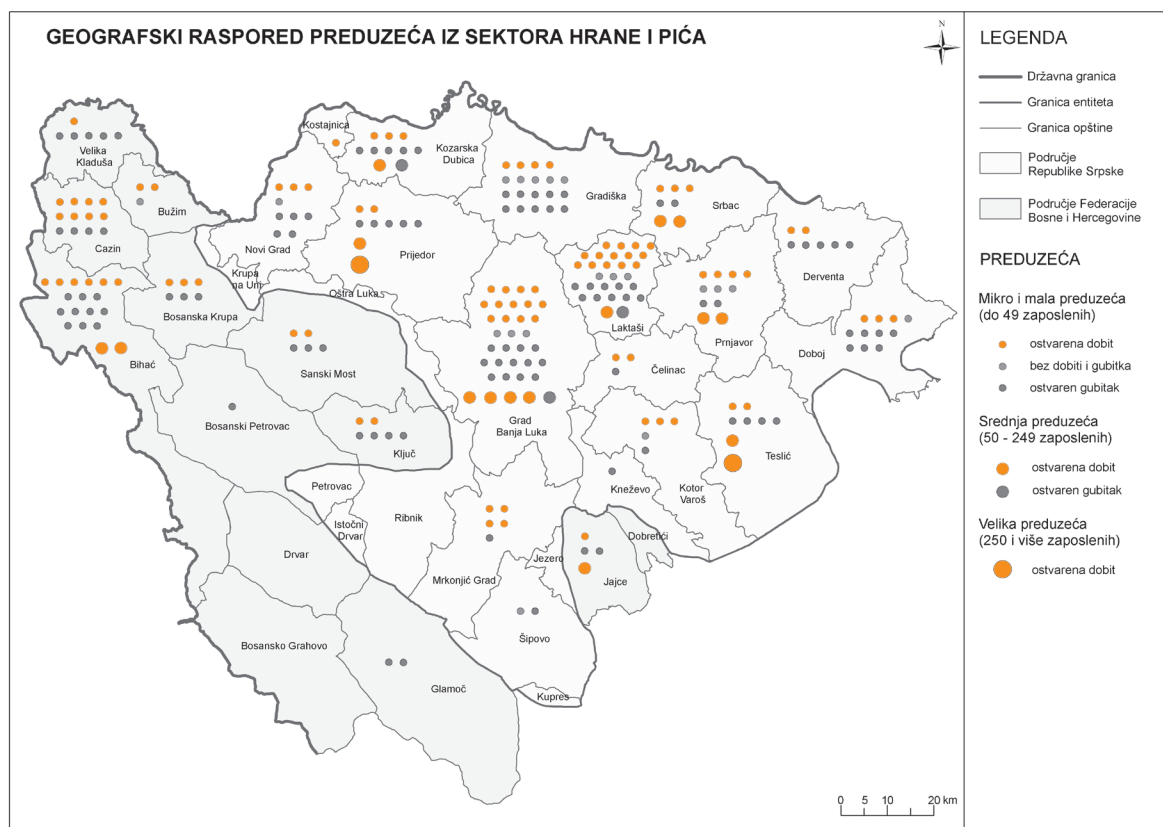
Koncentracija sektora metalske industrije je, prije svega, oko Banjaluke i Laktaša, kao glavnom polu razvoja, i u opštinama Bihać, Cazin i Velika Kladuša, kao mnogo manjem polu.

Na gornjoj karti je vidljivo da je metalska industrija prisutna u velikom broju odabranih opština. Prvo što se izdvaja je koncentracija ovih preduzeća oko Banjaluke i Laktaša (Čelinac, Gradiška, Prijedor...). Može se slobodno reći da osovina Banjaluka–Laktaši za metalisku industriju ovog područja predstavlja ono što se u teoriji zove pol razvoja. Treba spomenuti i to da, pored dosta profitabilnih preduzeća, postoji i dosta onih koji su u gubicima, posebno na području Banjaluke.

Drugi, mnogo manji pol razvoja je koncentrisan na liniji Bihać–Cazin–Velika Kladuša.

U opštinama tzv. Visoke Krajine nema preduzeća iz ovog sektora.

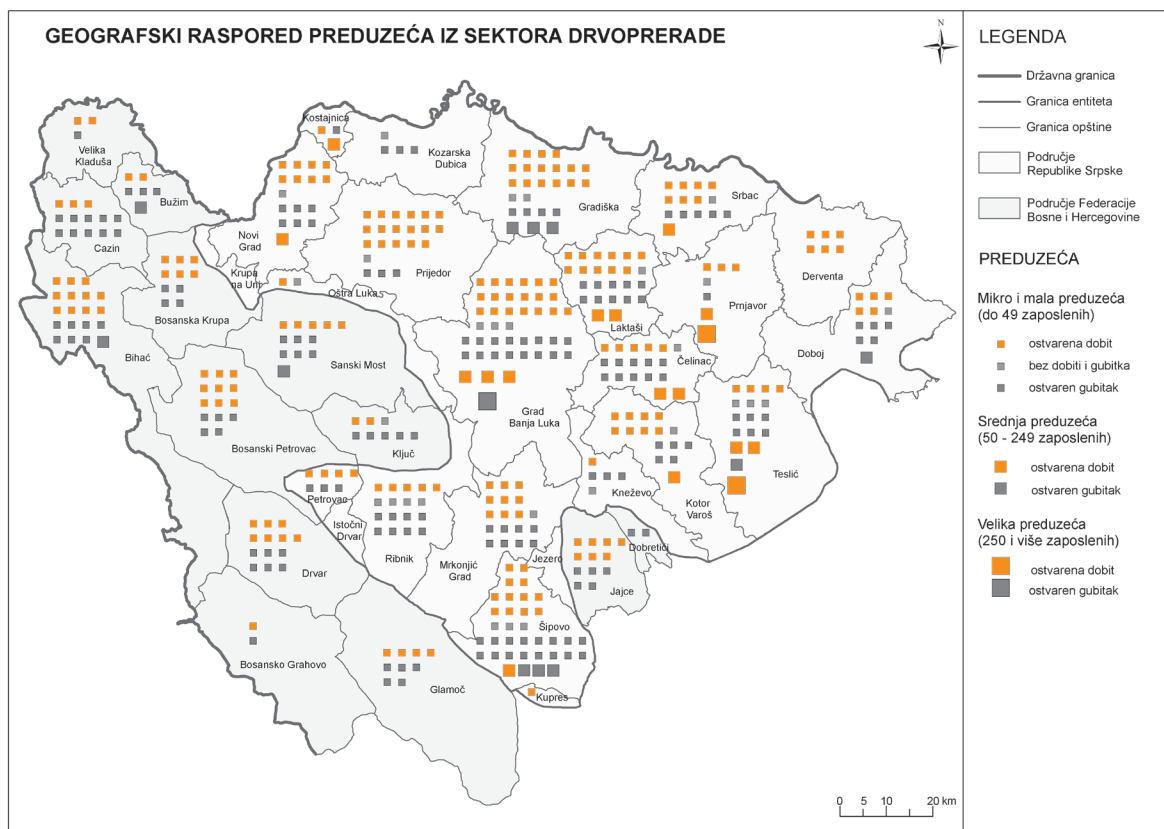
Kod prehrambene industrije osovina razvoja je područje Banjaluka–Laktaši–Gradiška. Takođe, postoji i koncentracija u opštinama Bihać, Cazin i Velika Kladuša, u mnogo manjem obimu.

Prehrambena industrija je takođe prisutna u velikom broju odabranih opština. Ovdje se izdvaja koncentracija ovih preduzeća na području Banjaluke, Laktaša i Gradiške. Može se slobodno reći da osovina Banjaluka–Laktaši–Gradiška za prehrambenu industriju ovog područja predstavlja pol razvoja. Treba spomenuti i to da, pored dosta profitabilnih preduzeća, postoji i dosta onih koji su u gubicima, posebno na području Gradiške.

Drugi, manji pol razvoja je koncentrisan na liniji Bihać–Cazin–Velika Kladuša.

U opštinama tzv. Visoke Krajine skoro da nema preduzeća iz ovog sektora.

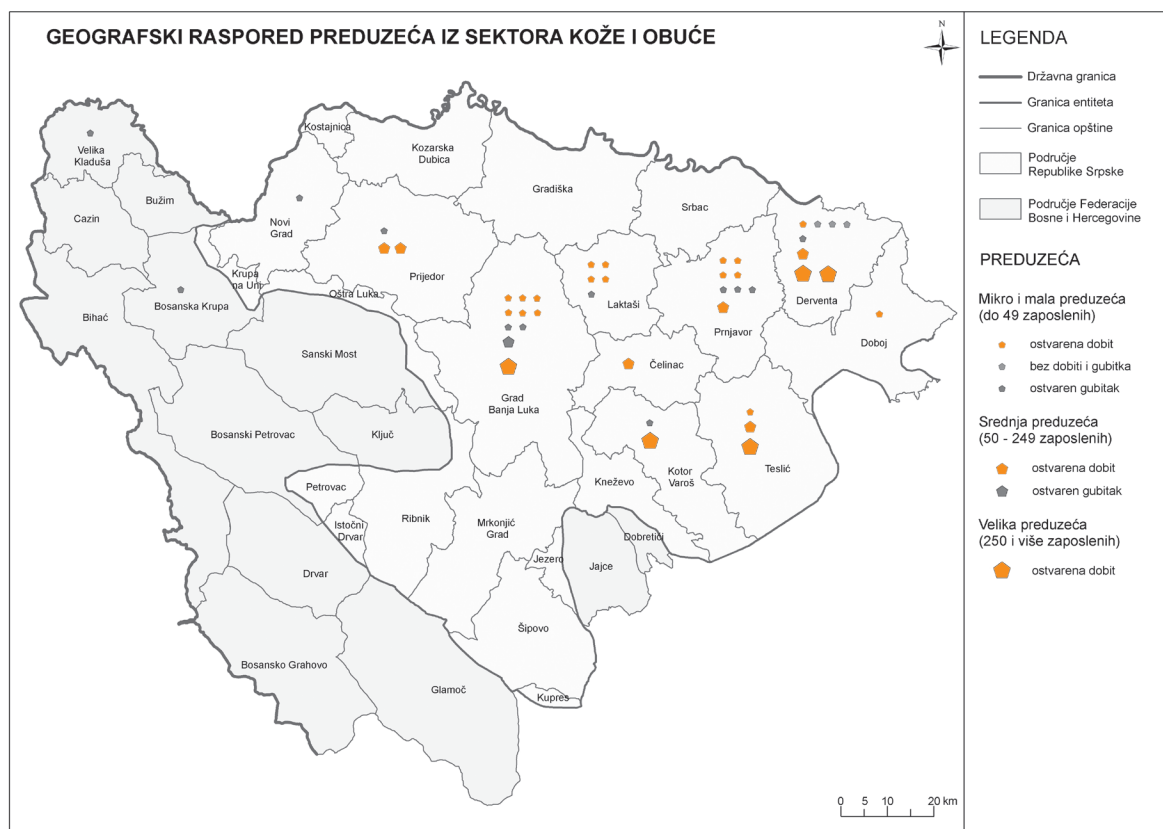

Drvoprerađa je jedini sektor koji je prisutan u svim odabranim opštinama.

Drvoprerađa je jedini sektor koji je prisutan u svim odabranim opštinama i to je još jedna važna činjenica koja govori u prilog ovom sektoru. Dobar dio primarne prerade je lociran u šumom bogatim područjima kao što su Šipovo, Mrkonjić Grad, Ribnik i dr. Međutim, detaljnijim uvidom u podatke može se primijetiti da je proizvodnja namještaja i drugih finalnih proizvoda od drveta uglavnom koncentrisana u četiri opštine: Banjaluka, Laktaši, Prijedor i Gradiška.

To znači da u područjima koja su bogata šumom postoji potencijal za proizvodnju sa višom dodatnom vrijednošću koja se zasad koncentriše u pomenuta četiri grada.

Područje oko Dervente i Prnjavora je jedino šire područje u BiH na kom postoji ova vrsta proizvodnje u većem obimu i sa dobrim poslovnim rezultatima.

Sektor kože i obuće je relativno mali sektor po broju preduzeća, iako je velik po broju zaposlenih.

Ovo područje je specifično u BiH. Osim opštine Visoko, područje Dervente i Prnjavora je jedino šire područje u BiH na kom postoji ova vrsta proizvodnje u većem obimu i sa dobrim poslovnim rezultatima.

Sektor informaciono-komunikacionih tehnologija je, kao što možemo vidjeti, prvenstveno koncentrisan u Banjaluci. Ovo je korisno znati, jer će ovaj sektor biti podrška ostalim odabranim sektorima u podizanju produktivnosti, tako da će Banjaluka predstavljati centar te vrste podrške.

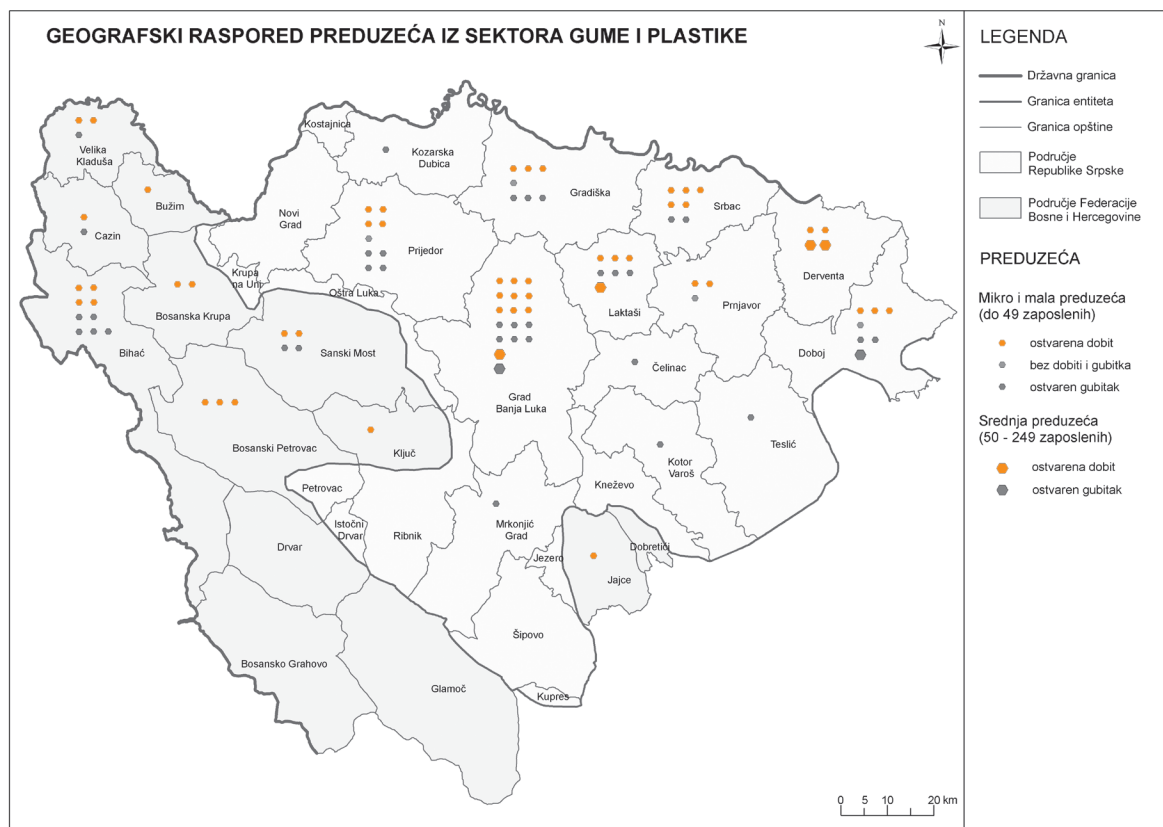

Sektor informaciono-komunikacionih tehnologija je, kao što možemo vidjeti, prvenstveno koncentrisan u Banjaluci.

Sektor gume i plastike je, takođe, sektor koji će podržavati ostale sektore u njihovom poboljšanju produktivnosti i pozicije u lancima vrijednosti.

Ono što je zanimljivo primijetiti je da se geografski raspored preduzeća u ovom sektoru poklapa sa rasporedom u sektorima metalne i prehrambene industrije. Upravo u tim sektorima će ovaj relativno mali sektor igrati najveću ulogu.

Geografski raspored preduzeća u sektoru gume i plastike se poklapa sa rasporedom u sektorima metalske i prehrambene industrije.

Zaključci i preporuke

Ono što smo vidjeli u pregledu ekonomije područja koje pokrivaju odabrane 34 opštine jeste da je privreda u relativno dobrom stanju. Prosječna stopa dobiti je 4,5%, iznos dobiti po radniku je oko 6.000 KM, prosječna bruto plata oko 1.200 KM ili neto plata oko 700 KM, itd. Međutim, otkud onda svi silni ekonomski problemi kojima smo svjedoci? Otkud siromaštvo, nezaposlenost, nizak životni standard, odlazak mladih i obrazovanih i drugi loši trendovi?

Slika postaje jasnija kada se pogleda broj preduzeća na 1.000 stanovnika. Na području koje pokriva projekat „CREDO Krajina“ ima oko 8,3 preduzeća na 1.000 stanovnika. Ako ovaj prosjek uporedimo, ne sa razvijenim svijetom, već sa obližnjom Varaždinskom županijom gdje je prosjek 19 preduzeća na 1.000 stanovnika, onda vidimo koliko zaostajemo. To znači da bi ovo područje moralo imati još najmanje dvostruko više preduzeća da bi se približilo stepenu razvijenosti ove županije. Nije potrebno ni naglašavati šta bi tih 80-ak hiljada radnih mjesta značilo za životni standard ljudi.

Prema tome, jasno je da ključni problem nije loša, već premala ekonomija koja ne može da generiše dovoljan broj radnih mjesta. Vidjeli smo da je u 2011. godini formalna nezaposlenost oko 42%, a realna procijenjena na oko 28%. Posebno zabrinjava to što ova nezaposlenost ima dugoročni, strukturni i tranzicioni karakter (traje već duže vrijeme i posljedica je nepovoljnih trendova i tranzicije privrede). Ovakva nezaposlenost u pravilu dovodi do slabljenja radnih i profesionalnih vještina, otežanog zapošljavanja, finansijskih problema i do povlačenja iz radne snage. Nezaposleni pojedinci umanjuju ne samo svoje prihode već i mreže socijalnih odnosa, a ovakvo „nestajanje rada“ vremenom dovodi do socijalne isključenosti pojedinih grupa stanovništva.

Zbog toga je jedna od najvažnijih stvari u ovoj analizi bila ocjena stanja privrede i definisanje ekonomskih aktivnosti gdje se može ostvariti privredni rast i otvaranje novih radnih mjesta. Dakle, nije bio u pitanju izbor samo po konkurentnosti, već, takođe, po tome koliki je potencijal sektora za stvaranje novih radnih mjesta.

Opšta ocjena je da privreda ovog područja, iako nedovoljno velika u odnosu na broj stanovnika, uspješno funkcioniše. Finansijski pokazatelji za 2011. godinu, na nivou 34 posmatrane opštine, u globalu bilježe pozitivne performanse.

Ipak, i tu postoje značajne razlike. Neki od sektora su jako uspješni, a neki baš i nisu. U ocjeni ekonomskih aktivnosti sa potencijalom za privredni rast i otvaranje novih radnih mjesta izdvajaju se metalska, prehrambena i drvoprerađivačka industrija. Ovo su, ujedno, i najveći prerađivački sektori.

Metalska industrija je vodeća privredna grana na projektnom području. Ovaj sektor ima velike potencijale, te posjeduje snažnu ljudsku i resursnu bazu, kao i dugu tradiciju koja omogućava održivi razvoj različitih djelatnosti.

Prehrambena industrija se, takođe, na području koje pokriva projekat ubraja u razvijene grane, gdje su finansijski rezultati poslovanja kod većine preduzeća već godinama pozitivni. Drvoprerađivačka industrija ovog područja ima dugu tradiciju proizvodnje kvalitetnih drvnih sirovina i namještaja. Relativno jeftina i vješta radna snaga osigurava konkurentsku prednost, posebno za industriju namještaja.

Pored ova tri sektora, kao sektor na čijim lancima vrijednosti će se raditi u okviru projekta „CREDO Krajina“ jeste i proizvodnja kože i obuće. Ovaj sektor, iako po analizi konkurentne pozicije zauzima solidno, ali nešto niže mjesto od ostalih sektora, prema kvalitativnoj procjeni posjeduje velike potencijale za stvaranje radnih mjesta. Naime, u ovaj sektor se u posljednjih nekoliko godina investira dosta stranog kapitala, jer se ova vrsta proizvodnje seli sa prostora Dalekog istoka, na područja bliža EU, a tu područje koje pokriva projekat „CREDO Krajina“ ima konkurentsku prednost.

Ova 4 sektora izabrana su kao glavni sektori za sektorsku podršku. Međutim, postoje još 2 sektora koja imaju izuzetne performanse. Sektori informaciono-komunikacionih tehnologija i gume i plastike imaju najviši stepen profitabilnosti i produktivnosti, ali zaostaju po ostalim kriterijima (zaposlenost, prihod, izvoz). Pošto su oni relativno mali, ovi sektori su idealni kao podrška drugim sektorima u poboljšavanju proizvodnje i produktivnosti i kao takvi su izabrani da budu uključeni u projekat „CREDO Krajina“.

Literatura

- Anteja ECG d.o.o.,(2012) COMPETITIVENESS ASSESSMENT OF THREE AGRIBUSINESS VALUE-CHAINS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA – FINAL REPORT, Bosnia and Herzegovina Investment Climate Program, International Finance Corporation, Ljubljana.
- Anteja ECG d.o.o.,(2012) COMPETITIVENESS ASSESSMENT OF THREE AGRIBUSINESS VALUE-CHAINS IN FEDERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA – FINAL REPORT, Bosnia and Herzegovina Investment Climate Program, International Finance Corporation, Ljubljana.
- Anteja ECG d.o.o.,(2012) COMPETITIVENESS ASSESSMENT OF THREE AGRIBUSINESS VALUE-CHAINS IN FEDERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA – FINAL REPORT, Bosnia and Herzegovina Investment Climate Program, International Finance Corporation, Ljubljana.
- Bosna i Hercegovina, Vijeće ministara, Direkcija za ekonomsko planiranje (DEP) (2011) Strategija razvoja Bosne i Hercegovine – radni dokument. Sarajevo: DEP.
- Commission on Growth and Development („Spence Report“) (2008) The Growth Report – Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development. Washington, DC: The World Bank.
- CREDO Hercegovina, (2012) NAJDINAMIČNIJI SEKTORI MALIH I SREDNJIH PODUZEĆA U HERCEGOVINI – Temeljna studija, Agencija „REDAH“, Mostar.
- Davies, H., Ellis, P.D. (2000). Porter’s ‘Competitive Advantage of Nations’: Time for a final judgment?, Journal of Management Studies, 37(8): 1189–1213.
- Delegation of the European Union in Bosnia and Herzegovina (2008) Analysis and mapping value chains in BiH Project No.: 2007/146271, Sarajevo, available at http://www.delbih.ec.europa.eu/files/docs/reports/Analiza_i_Mapiranje_Lanca_Vrijednosti.pdf.

- Firer, S., Williams, S. M. (2003). Intellectual capital and traditional measures of corporate performance. *Journal of Intellectual Capital*, 4(3), 348–360.
- Ketels Christian, Göran Kindquist and Örjan Sölvell (2006) *Cluster Initiatives in Developing and Transition Economies*. Stockholm: Center for Strategy and Competitiveness.
- Pulic, A. (2000). MVA and VAIC analysis of randomly selected companies from FTSE 250. Available at <http://www.vaic-on.net/downloads/ftse30.pdf>.
- Sousa, C. M. P. (2004) Export Performance Measurement: An Evaluation of the Empirical Research in the Literature, *Academy of Marketing Science Review* available at <http://www.allbusiness.com/management/3504496-1.html>.
- Vijeće stranih investitora BiH (2007) *Bijela knjiga 2007 – prioriteta rješenja za prepreke ulaganjima i razvoju Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Vijeće stranih investitora.
- Udruženje za razvoj „NERDA“, projekat „CREDO“, (2008) *Osnovna studija industrijskih sektora*, Udruženje za razvoj „NERDA“, Tuzla.

ANEKS I

Kvalitativna analiza u sklopu *Polazne studije privrednih sektora*

Cilj ove kvalitativne analize je da detaljno istraži individualnu percepciju stručnjaka o budućim razvojnim trendovima za pojedine sektore. Kvalitativni pristup uključuje detaljan i sistematičan pristup određenom broju stručnjaka s ciljem generisanja zaključaka koji se ne mogu dobiti kvantitativnom analizom. Istraživanja ovog tipa baziraju se na malom broju ispitanika koji posjeduju znanja važna za temu istraživanja. U ovom istraživanju je primijenjen interpretativan pristup kvalitativnoj analizi. Rezultat je niz zaključaka oblikovanih u skladu sa zahtjevima *Baseline* analize.

CILJ I METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja bio je da se dobije uvid u percepciju stručnjaka o budućim razvojnim trendovima za pojedine sektore. Ovo istraživanje je obavljeno kao dodatak kvantitativnom dijelu istraživanja. Podaci su prikupljeni terenskim polustrukturisanim intervjuom koji se sastojao od 5 tematskih cjelina.

Učesnici istraživanja bili su renomirani stručnjaci, sa velikim iskustvom u radu sa industrijskim sektorima. Na učestvovanje u intervjuu pristalo je 5 stručnjaka. Iako je to relativno mali broj, s obzirom na njihovo značajno znanje i iskustvo, uzorak pruža bogat uvid u specifičnosti razvoja pojedinih industrijskih sektora.

Postupak pripreme prikupljene građe za obradu sastojao se od prepisivanja intervjuu u parafraziranom obliku, minimalnog jezičkog uređivanja, te podjele parafraziranih zapisa na tematske jedinice na kojima je i bio zasnovan intervju:

- rast ili pad zaposlenosti u sektorima u narednom srednjoročnom periodu;
- rast ili pad prihoda/prometa u sektorima u narednom srednjoročnom periodu;
- rast ili pad investicija u sektorima u narednom srednjoročnom periodu;
- promjene po pitanju tehnologije i inovacija u sektorima u narednom srednjoročnom periodu;
- rast ili pad izvoza u sektorima u narednom srednjoročnom periodu.

Prikupljeni podaci su obrađeni kvalitativnom analizom koja je sadržavala četiri koraka:

1. parafraziranje zapisa svih odgovora ispitanika;
2. izdvajanje najvažnijih odgovora koji se odnose na razvojne trendove u sektorima;
3. objedinjavanje najvažnijih odgovora o razvojnim trendovima u sektorima;
4. kreiranje najvažnijih zaključaka o razvojnim trendovima u sektorima.

REZULTATI ANALIZE

Na osnovu takve kvalitativne analize, možemo donijeti sljedeće važne zaključke:

- Metalska industrija je najkonkurentniji sektor po kvalitativnoj analizi sektora.
- Drvoprerađivačka industrija je jedan od konkurentnijih sektora po kvalitativnoj analizi sektora.
- Prehrambena industrija je, takođe, jedan od konkurentnijih sektora po kvalitativnoj analizi sektora.
- Sektor proizvodnje kože i obuće prema kvalitativnoj procjeni posjeduje velike potencijale. U ovaj sektor se u posljednjih nekoliko godina investira dosta stranog kapitala, jer se ova vrsta proizvodnje seli sa prostora Dalekog istoka na područja bliža EU, a tu područje koje pokriva projekat „CREDO Krajina“ ima konkurentsku prednost.
- Sektori informaciono-komunikacionih tehnologija i gume i plastike su idealni kao podrška drugim sektorima u poboljšavanju proizvodnje i produktivnosti.

Sektor metalske industrije je označen kao najkonkurentniji, s tim da rast ovog sektora „zavisi od trendova na evropskom tržištu“ i da je „usko vezan sa znanjem koje firme posjeduju“ kako bi mogle biti konkurentne. Procjene su da će ovaj sektor i dalje rasti u sljedećem srednjoročnom periodu i po pitanju zaposlenosti, prihoda, investicija i izvoza i napredovati po pitanju tehnologije.

Drvoprerađivačka industrija je takođe označena kao sektor sa značajnim potencijalom, pogotovo zato što posjedujemo sirovinu i značajne kapacitete. Međutim, u ovom sektoru su prisutne nešto veće prepreke, pogotovo u pristupu tržištu i znanju koje je vezano za tržište („Pojedine firme uopšte ne znaju ko je krajnji kupac njihovih proizvoda jer se većina izvoza odvija preko posrednika koji uzimaju glavninu zarade.“).

Prehrambena industrija je jedina koja se i u uslovima krize održala i poslovala bez većih posljedica, tako da svakako ulazi u uži izbor najkonkurentnijih sektora.

Proizvodnju obuće očekuje značajan rast u narednom periodu i to se zasniva na projektima velikih evropskih proizvođača koji se povlače iz Kine i proizvodnju premještaju na periferiju EU, gdje je još uvijek niska cijena radne snage. Dosad je Rumunija imala najviše koristi od ovog trenda, ali i naše područje je konkurentno po pitanju ovog sektora.

Takođe, sektori informaciono-komunikacionih tehnologija i gume i plastike su označeni kao odlični za podršku drugim sektorima u poboljšavanju proizvodnje i produktivnosti.

Agencija za razvoj preduzeća Eda

Đure Jakšića 11, 78000 Banja Luka, BiH
Telefon: +387 51 300 241, +387 51 319 507
Telefaks: +387 51 318 838
www.edabl.org, eda@edabl.org

3 870545 10004 17

